

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія**

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**Збірник наукових праць
кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнського національного університету**

Випуск 1

Тернопіль, 2021 р.

**Збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнського національного університету**

Випуск 1

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Кириленко О. П. – завідувач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ, д. е. н.,
професор

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Дем'янишин В. Г. – заступник голови, д. е. н., професор кафедри фінансів
ім. С. І. Юрія ЗУНУ;

Горин В. П. – д. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;

Кізима Т. О. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;

Лободіна З. М. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;

Русін В. М. – к. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;

Савчук С. В. – к. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ.

*Розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні
кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ
(протокол № 7 від 8.12.21 р.).*

*Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць
кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного
університету. Вип. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 126 с.*

Коло проблем, які висвітлюються у збірнику, пов'язані з розробкою основних напрямів фінансової політики держави, реформуванням складових фінансового механізму та фінансової системи, удосконаленням управління фінансами на макро-, мезо- і макрорівнях. Висновки та рекомендації мають вагомое теоретичне значення і можуть бути використані при написанні наукових статей, курсових та дипломних робіт, проведенні інших форм наукових досліджень.

УДК 336

*За редакцію, зміст і достовірність даних, а також встановлення фактів
плагіату матеріалів, розміщених у збірнику конференції, відповідальність
несуть автори.*

© THEU, 2021

ЗМІСТ

<i>Ахтаніна Вікторія Віталіївна</i> ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	6
<i>Баран Михайло Михайлович</i> ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ГРОМАДЯН: ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ТА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	9
<i>Богач Юлія Григорівна</i> ПРІОРИТЕТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	12
<i>Ботарєва Ілона Вікторівна</i> ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ	18
<i>Віятник Ірина</i> ФІНАНСОВИЙ КОНСАЛТИНГ ДЛЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ДАНИНА МОДНІЙ ТЕНДЕНЦІЇ?	22
<i>Герасименко Мар'яна Юріївна</i> ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НА ФІНАНСОВИЙ ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ	26
<i>Гнатюк Аліна Сергіївна</i> НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	30
<i>Горин Володимир Петрович, Отрубчак Дмитро Ігорович</i> СЕРЕДНЬОСТРОКОВЕ БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ	36
<i>Горин Володимир Петрович, Пірус Ярина Романівна</i> ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ	41
<i>Граділь Віта Ємільвна</i> ПИТАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	47
<i>Дем'янишин Василь Григорович, Ништа Юрій Романович</i> ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ	49

<i>Джунь Вероніка Андріївна</i> НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНА ФОРМА ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ.....	54
<i>Євчук Вероніка Сергіївна</i> ПИТАННЯ ПОКРАЩЕННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	57
<i>Журавель Ольга Павлівна, Горин Володимир Петрович</i> ІГРОВІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У НАВЧАННІ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ.....	60
<i>Карман Лілія Володимирівна</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	64
<i>Кириленко Ольга Павлівна, Загалюк Соломія Миколаївна</i> НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ.....	67
<i>Кізіма Тетяна Олексіївна, Хмельницький Назар Романович</i> НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ДЕРЖАВИ У РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	70
<i>Кічор Іванна Романівна</i> ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОСОБИСТИХ ДОХОДІВ І ВИТРАТ У КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ.....	74
<i>Клянцко Володимир Русланович, Булавинець Вікторія Михайлівна</i> ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НА УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ДОХОДАМИ І ВИТРАТАМИ	77
<i>Кордас Владислав Геннадійович</i> ОЩАДНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОВЕДІНКА ГРОМАДЯН: ТЕОРЕТИКО- КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ	80
<i>Кордонська Анна Русланівна</i> ОСНОВНІ РИЗИКИ ПРОЕКТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА 2022 РІК.....	83
<i>Красій Тетяна Михайлівна</i> ВПЛИВ ДОХОДІВ ВІД ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СУКУПНІ ДОХОДИ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ	86

<i>Лободіна Зоряна Миколаївна, Данильців Христина Тарасівна</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ НА ОСВІТУ	89
<i>Панчук Віктор-Богдан, Шашкевич Олександр Любомирович</i> ДОХОДИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ: ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВПЛИВ НА СИСТЕМУ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН	92
<i>Повар Олександра Леонідівна</i> СУЧАСНІ ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ.....	96
<i>Попко Ольга Ігорівна</i> ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	100
<i>Томлянович Едіта Йосипівна, Булавинець Вікторія Михайлівна</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕЄСТРАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ОДЕРЖУВАЧІВ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ.....	105
<i>Трендовацька Ольга Богданівна</i> ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ЯК СУЧАСНИЙ ГЛОБАЛЬНИЙ ТРЕНД У СФЕРІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ.....	107
<i>Якуц Діана Романівна</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	111
<i>Ахтаніна Вікторія Віталіївна</i> ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ СТИМУЛЮЮЧИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНИХ ВИДАТКІВ	117
<i>Граділь Віта Ємільівна</i> ЗАВДАННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ ТА МИТНИХ БРОКЕРІВ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	120
<i>Кордонська Анна Русланівна</i> ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	123

Ахтаніна Вікторія Віталіївна
студентка гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: к. е. н., доцент Шашкевич О. Л.

ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Держава, як складне суспільне явище, сформувалася історично і має певне своє призначення, що знаходить прояв у функціях, які вона об'єктивно виконує. Власне у функціях знаходить прояв сутності держави, її призначення по відношенню до громадян, суспільства загалом. Слід зазначити, що функції держави і її призначення формувалися історично, адже на різних етапах розвитку могли з'являтися нові потреби і державні функції видозмінювалися.

В складі основних функцій виокремлюють соціальну функцію як одну із самих найважливіших. Сутність соціальної функції полягає у наданні допомоги та підтримці громадян країни, зокрема найбільш вразливих і незахищених верств – малозабезпечених, людей похилого віку, дітей та сімей з дітьми, одиноких матерів, багатодітних сімей, людей з обмеженими фізичними можливостями тощо. Причому зміст соціальної функції представляється за такими напрямками: забезпечення соціального захисту громадян; створення системи загальнодержавного та недержавного соціального страхування; створення мережі спеціальних закладів для догляду за непрацездатними; створення умов для забезпечення громадян, які потребують соціального захисту, житлом та ін. [1].

В Україні основи здійснення державою соціальної функції закріплено у Конституції України (1996 р.). Так, у ст. 46 вказано, що «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [2].

Далі в основному законі країни конкретизується, що зазначене право «гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [2].

Наступні три статті 47, 48 і 49 також мають соціальне спрямування. Ст. 48 Конституції гарантує всім право на житло. Причому зазначається, що «громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону». Ст. 48 гарантує всім «право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло». Ст. 49 визначає, що «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування». Важливо, що в основному законі

закріплено забезпечення державного фінансування «відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм у сфері охорони здоров'я. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» [2].

Важливим законом для практичного здійснення фінансування соціальної функції держави є Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III. В законі прописано низку термінів, які стосуються соціальної сфери, а також підходить до фінансування соціальних потреб, це – «державні соціальні стандарти», «державні соціальні гарантії», «прожитковий мінімум», «соціальні норми і нормативи», «нормативи витрат (фінансування)» [3].

Вичерпний перелік категорій людей, які потребують соціального захисту подано у Законі України «Про соціальні послуги» від 7 січня 2019 року № 2671-VIII, яким введено поняття «складні життєві обставини» і тлумачиться дане поняття як «обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно» [4].

Питання соціальної політики завжди знаходяться у полі зору органів державної влади і управління, вони передбачаються у майже всіх перспективних і поточних планах держави, стратегіях і концепціях. Акцентування на окремих напрямках і завданнях показує пріоритетність здійснення певних заходів в той чи інший період. Найбільш повно соціальні цілі державної політики відображено у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», яку у 2017 р. представило Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Серед 17 цілей сталого розвитку визначено перші чотири цілі це ті, які пов'язані з реалізацією соціальної функції держави: 1) подолання бідності; 2) подолання голоду, розвиток сільського господарства; 3) міцне здоров'я і благополуччя; 4) якісна освіта [5]. Інші 13 цілей сталого розвитку України тією чи іншою мірою пов'язані з покращенням життя громадян і підвищенням рівня їх добробуту, тому що вони спрямовані на розвиток економіки, а отже, забезпечуватимуть відповідну оплату праці і доходи громадян. Крім того, цілі збереження довкілля, як складової сталого розвитку, також в кінцевому підсумку сприяють покращенню життя населення.

Що стосується діючих стратегічних документів України, то зазначимо, у Бюджетній декларації на 2022-2024 рр. серед завдань, які потрібно вирішити, передбачено: «створення ефективної та досконалої системи здійснення соціальної підтримки та пенсійного забезпечення населення; розвиток системи соціального захисту ветеранів війни; забезпечення якісної, сучасної і доступної середньої освіти, розбудову безпечної та інклюзивної системи освіти, створення сучасної системи професійної (професійно-технічної) освіти та забезпечення якості вищої освіти; забезпечення доступу до основних медичних послуг; підвищення рівня прозорості в управлінні державними фінансами» [6].

В щорічних законах Про Державний бюджет України можна відзначити наявність тих чи інших положень (у вартісному виразі), які також стосуються реалізації соціальної функції держави впродовж бюджетного року. В першу чергу, в зазначеному законі визнаються обсяги видатків державного бюджету на соціальні потреби, крім того, встановлюються показники, які мають відношення до рівня добробуту громадян, це: мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум доходів в розрізі основних груп населення, трансферти соціального спрямування місцевим бюджетам з Державного бюджету України.

Список використаних джерел:

1. Держава. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0>.

2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.

4. Закон України «Про соціальні послуги» від 7 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

5. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. К., 2017. URL: <https://ukraine.un.org/uk/49413-2017-nacionalna-dopovid-cili-stalogo-rozvitku-ukraina>.

6. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. К., 2017. URL: <https://ukraine.un.org/uk/49413-2017-nacionalna-dopovid-cili-stalogo-rozvitku-ukraina>.

Баран Михайло Михайлович
студент гр. ПОФГм-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., професор Кізима Т. О.

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ГРОМАДЯН: ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ТА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах розвитку української економіки суттєво посилилися диспропорції і зросли певні ризики, пов'язані із агресивним просуванням різного роду фінансових продуктів і послуг як з боку організацій фінансового ринку, так і окремих фізичних осіб. На нашу думку, така ситуація, що здатна спричинити низку проблем не лише особистісного, але й загальнонаціонального характеру, має місце саме через відсутність належного рівня фінансових знань і навиків громадян у сфері особистих фінансів і прийняття зважених фінансових рішень. Тому питання підвищення рівня фінансової грамотності населення є надзвичайною актуальними для України.

Насамперед зазначимо, що під фінансовою грамотністю населення фахівці розуміють «сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навиків громадян щодо ефективного управління особистими фінансами, а також здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень» [4, с. 19].

Також переконані, що «фінансова грамотність передбачає наявність таких основних компонент як вміння заощаджувати, вміння витратити та вміння заробляти» [2, с. 10]. При цьому під умінням заробляти мається на увазі насамперед спроможність особи отримувати достатній (бажано максимальний) рівень доходу для забезпечення власних потреб. Важливо також, максимізуючи свої доходи, не боятися ризикувати, пробувати робити щось нове і, головне, не боятися втратити, а з кожної фінансової невдачі намагатися винести урок. Невід'ємними компонентами фінансової грамотності, окрім вміння заробляти, є також вміння ефективно витратити і заощаджувати зароблені кошти.

Таким чином, можемо стверджувати, що фінансова грамотність є системним багатоаспектним явищем, і по її рівню можна судити про стан розвитку тієї чи іншої країни.

На жаль, на сьогодні рівень фінансової грамотності населення в Україні залишає бажати кращого, про що свідчать і результати дослідження «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні» [3], згідно з яким індекс фінансової грамотності українців становить 11,6 пункта із 21 можливого (табл. 1), тобто Україна посіла останнє місце в рейтингу серед тридцяти обраних для дослідження країн.

Принадібно зазначимо, що цей індекс складається із трьох компонент: наявність фінансових знань, формування фінансових стратегій і ставлення до особистих фінансів.

Однією з причин такої невтішної ситуації, на нашу думку, є погана обізнаність українців у фінансових питаннях та відсутність необхідних

навиків для використання здобутих знань на практиці, а також відсутність у навчальному процесі загальноосвітніх шкіл та закладів вищої освіти обов'язкових занять із фінансової грамотності.

Таблиця 1

Індекс фінансової грамотності в Україні та країнах ОЕСР [1]

Компонент	Україна, 2018 р.	Середнє значення сусідів України, 2016 р.	Середнє значення країн в опитуванні ОЕСР, 2016 р.
Знання (із 7)	4,0	4,4	4,6
Поведінка (із 9)	5,2	4,8	5,4
Ставлення (із 5)	2,4	3,0	3,3
Загальний бал із фінансової грамотності (із 21)	11,6	12,1	13,2
Загальний індекс фінансової грамотності (у відсотках)	55%	58%	63%

Водночас у зарубіжних країнах маленьких громадян ще з раннього віку навчають мистецтву ефективного управління особистими фінансами (табл. 2).

Таблиця 2

Інструменти та заходи в рамках державних програм підвищення рівня фінансової грамотності в окремих країнах світу [2, с. 13]

Програми	Держави	Інструменти та заходи
Understanding money (розуміння грошей)	Австралія	Серія ігор Get Real (16–18 років); програма розвитку кар'єри
Економічна та фінансова грамотність	Австрія	Екскурсії до Музею грошей; курсування «євроавтобуса»
Забезпечення майбутнього	Нідерланди	«Пенсійні години» для студентів вищих навчальних закладів
My money week	Канада	Ігрові розвиваючі шоу «Фінансовий геній», «Інвестор» тощо
Програма Національного банку	Польща	Мультимедійні презентації; електронні навчальні курси; освітній пакет для вчителів та батьків
Уроки для життя	США	Вказівки для викладачів з планами занять; рольові ігри та кейси для дітей і дорослих
Фінанси для всіх	Франція	Глосарії, вікторини, кросворди й анаграми; книжки для дітей і батьків; форум для викладачів

То ж, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що у сучасних вітчизняних реаліях надзвичайно важливо реалізувати низку невідкладних заходів, пов'язаних із популяризацією та підвищенням рівня фінансової грамотності наших співвітчизників, зокрема:

– створити ефективну систему навчання педагогів (курси підвищення кваліфікації, інтенсив-тренінги, ворк-шопи тощо) для набуття ними відповідних компетенцій у сфері фінансової грамотності з метою передачі отриманих фахових знань молодому поколінню за допомогою найбільш сучасних та інноваційних методик викладання фінансової грамотності (кейс-метод, ділові фінансові ігри тощо);

– активно залучати до освітньої діяльності з фінансової грамотності засоби масової інформації, використовувати соціальні мережі, розробити спеціалізовані веб-сайти, матеріали яких давали б можливість розвивати фінансові навички різних груп громадян та категорій населення;

– популяризувати підвищення рівня фінансової грамотності для усіх верств українського суспільства через організацію майстер-класів, круглих столів, лекцій, семінарів, конференцій, поширення методичної літератури тощо;

– створити відповідні інформаційно-консультативні центри з надання допомоги населенню щодо питань страхування, пенсійного забезпечення, а також банківських, фінансових, податкових послуг тощо.

Переконані, що успішно реалізовані вищенаведені заходи сприятимуть підвищенню рівня фінансової грамотності, а відтак і фінансового добробуту та якості життя громадян, соціальній стабільності й ефективному розвитку національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Індекс фінансової грамотності: яке місце посіла Україна – інфографіка. URL: https://education.24tv.ua/indeks-finansovoyi-gramotnosti-yake-mistse-posila-ukrayina-novini_n1537778.

2. Кізима Т. О., Ребуха Л. З., Письменний В. В., Коваль С. Л. та ін. Методика викладання фінансової грамотності: навчальний посібник / за ред. д. е. н., професора Кізими Т. О., д. пед. н., доцента Ребухи Л. З.; 2 вид., перероб. і доп. Тернопіль: Економічна думка, 2020. 220 с.

3. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні : дослідження USAID, червень 2019 р. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf.

4. Юрій С. І., Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 16-25. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_12_02_016_uk.pdf.

Богач Юлія Григорівна
студентка гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: к. е. н., доцент Коломийчук Н. М.

ПРІОРИТЕТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Одним із ключових завдань реформи децентралізації є зміцнення ролі місцевих бюджетів як дієвого інструменту впливу на соціально-економічний розвиток територіальних громад, вирішення місцевих проблем та підвищення рівня життя населення. Проведення ефективної бюджетної політики органів місцевої влади у розрізі усіх її складових вимагає наповнення новим змістом теоретичних засад функціонування місцевих бюджетів в умовах децентралізації та утвердження ринкових умов господарювання, забезпечення збалансування інтересів усіх сторін суспільного діалогу при виробленні практичних рішень щодо формування і використання бюджетних ресурсів.

Забезпечення стабільного розвитку територіальних громад передусім потребує зміцнення фінансової основи діяльності органів місцевої влади. При цьому важливо, щоб нарощування ресурсів місцевого самоврядування було досягнуте не за рахунок збільшення масштабів перерозподілу міжбюджетних трансфертів та підвищення фінансової залежності місцевих бюджетів. В основу такого зростання має бути покладене задіяння внутрішніх резервів збільшення власних доходів місцевих бюджетів, що наповнюватиме поняття фінансової самостійності місцевого самоврядування реальним змістом. Попри значні успіхи у царині формування власних доходів місцевих бюджетів, проблема нестачі бюджетних ресурсів на місцевому рівні не втрачає актуальності, як і питання обмеженості можливостей органів місцевого самоврядування у реалізації власної бюджетної політики у сфері доходів бюджету.

Проведений аналіз засвідчив, що провідним джерелом доходів місцевих бюджетів від оподаткування є ПДФО, тому основні зусилля щодо підвищення ефективності бюджетної політики у царині бюджетних доходів мають бути спрямованими на вдосконалення його адміністрування та залучення резервів нарощування його сплати. У науковій літературі представлені значний масив публікацій, які містять рекомендації щодо вдосконалення оподаткування практики доходів населення в Україні. Вони стосуються повернення до прогресії ставок податку залежно від розміру оподатковуваного доходу, чи вирівнювання податкового навантаження на трудові та інші доходи, підвищення ефективності застосування соціальної податкової пільги та ін. Незважаючи на раціональність значної частини таких пропозицій, вони належать до компетенції центральних органів влади, а тому їх реалізація зусиллями органу місцевої влади неможлива. Між тим, органи місцевого самоврядування можуть вживати заходів для того, щоб вплинути на ефективність адміністрування податку, розширення бази його застосування, що матиме позитивний вплив на доходи місцевого бюджету.

Окреслюючи резерви нарощування надходжень від ПДФО, які можуть бути об'єктом уваги з боку органів місцевої влади, то їх доцільно розмежувати на стратегічні й тактичні. Стратегічний резерв збільшення надходжень ПДФО передбачає реалізацію комплексу заходів щодо сприяння розвитку місцевої економіки, збільшенню рівня оплати праці, залучення інвестицій, розвиток фінансового інвестування та ін. Завдяки цьому можна досягти стійкого росту реальних доходів населення, а отже збільшення бази оподаткування. Натомість, тактичні резерви зростання фіскальної віддачі ПДФО для місцевих бюджетів пов'язані із сприянням діяльності контролюючих органів, які слідкують за дотриманням законодавства про працю та протидіють поширеним у вітчизняній економіці явищам неофіційної трудової діяльності, виплати заробітної плати у «конверті» чи роботи за схемами цивільно-правових договорів з метою зниження фіскальних зобов'язань.

Наведені рекомендації щодо залучення резервів зростання надходжень від ПДФО, за підходом С. Тажетдинова, мають інтенсивний характер. На його думку, інтенсивний підхід спостерігається тоді, коли збільшення податкових надходжень досягнуте за рахунок стимулювання розвитку місцевого бізнесу, підвищення бізнес-активності у територіальній громаді. Натомість, іншим способом досягти фіскального ефекту є «переманювання» до громади суб'єктів господарювання з інших громад та регіонів країни, що забезпечує екстенсивне (механічне) розширення кількості платників податків, а отже збільшення обсягу доходів місцевого бюджету [3, с. 20]. У першому випадку, як вважає вчений, органи влади мають забезпечити зменшення бюрократичних бар'єрів для започаткування бізнесу, розвиток транспортної та ринкової інфраструктури. Для створення умов до застосування екстенсивного способу нарощування податкових надходжень необхідним є створення більш сприятливого ділового клімату, ніж в громадах-суперниках, в тому числі через надання податкових пільг, більш зрозумілих правил функціонування бізнес-структур. Разом з тим, такий підхід до розширення бази оподаткування потенційно конфліктний, оскільки може генерувати напруженість між суміжними територіальними громадами, а також потребує ретельного обґрунтування щодо його економічної доцільності за схемою «вигоди – витрати» (потенційний приріст надходжень порівняно із обсягом бюджетних витрат від надання податкових преференцій).

Заслуговує на увагу ініціатива Асоціації міст України щодо перегляду норм щодо пропорцій розщеплення надходжень ПДФО між бюджетами різного рівня. За цими пропозиціями, визначеними проектами законів України від 15.02.2021 р. № 5066 «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо подальшого зміцнення фінансової спроможності громад» та від 04.03.2021 р. №5066-1 «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо збільшення відсотку зарахування податку на доходи фізичних осіб до бюджетів місцевого самоврядування» [1] підвищення питомої ваги зарахування ПДФО до бюджетів територіальних громад з 60% до 65% дасть можливість додатково мобілізувати до місцевих бюджетів у 2022 році 11,1 млрд грн. за оцінками фахівців Асоціації міст України, це дасть можливість

фінансового забезпечити приріст видатків, який місцеві бюджети отримали від передачі на місця повноважень щодо утримання закладів професійно-технічної освіти, фінансування соціальних гарантій та ін. Зважаючи на це, зусилля органів місцевого самоврядування мають полягати у всебічному лобюванні цієї ініціативи через представників територіальних громад у парламенті та органах державної виконавчої влади.

Нарощування бюджетних доходів органів місцевої влади потребує також підвищення фіскальної віддачі від місцевих податків та зборів, зокрема податку на майно. Проблеми функціонування цього податку можна розмежувати на такі, які піддаються впливу з точки зору органів місцевої влади й такі, що належать виключно до компетенції органів державної влади. Щодо проблем справляння податку на нерухоме майно, які піддаються впливу з боку органів місцевої влади, то вони полягають у недоліках обліку бази оподаткування. На сьогодні підставою для нарахування та сплати податку на нерухоме майно є наявність відповідних документів, які підтверджують право власності на об'єкт. Однак, у багатьох територіальних громадах з переважаючим сільським населенням значна частина власників об'єктів нерухомості не має актуалізованих документів на них, а тому з технічних причин не входять до кола платників податку. Проведення інвентаризації такої нерухомості, стимулювання її власників щодо належного оформлення документів може сприяти розширенню бази оподаткування податком на нерухоме майно. Для цього важливо проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо донесення до власників нерухомості ризиків відсутності актуалізованих документів на право власності та показувати зумовлені ними можливі втрати порівняно із обсягами податкового зобов'язання з податку на нерухомість. Крім цього, результатом інвентаризації нерухомості може стати виявлення «нічийних» об'єктів, які після проходження певної процедури можуть бути переведені у комунальну власність та стати джерелом генерування додаткових доходів бюджету.

Поряд із реалізацією заходів щодо вдосконалення політики формування податкових надходжень місцевих бюджетів, бюджетна політика органів місцевої влади щодо зміцнення дохідної бази власної діяльності має охоплювати також зусилля щодо нарощування неподаткових надходжень. Пропозиції щодо змін до складу податків та внесення новацій у їхні елементи мають до певної міри концептуальний характер, оскільки за винятком місцевих податків та зборів не належать до компетенції місцевого самоврядування. Натомість, збільшення доходів бюджету від використання комунального майна може бути досягнуте за рахунок дій власне органу місцевого самоврядування.

До повноважень місцевих органів влади належить право на передачу об'єктів комунальної власності в оренду, а також його продаж. Проте, умови та процедурні аспекти такої діяльності недостатньо регламентовані у правовому полі, що створює умови для поширення корупційних дій та зловживань щодо використання комунальної власності. Для багатьох територіальних громад характерні такі явища, як винятково ліберальні умови

передачі комунального майна в оренду, відчутність об'єктивних процедур відбору орендарів, а також широкий перелік тих установ та організацій, які мають певні преференції при виставленні об'єктів комунальної власності на здачу в оренду чи продаж. При цьому нерідко можна спостерігати конфлікт інтересів в операціях, пов'язаних передачею комунального майна в оренду, коли воно на пільгових умовах або безкоштовно передається у користування наближеним до владних інституцій комерційним структурам і є джерелом їхнього збагачення. Більш того, такі схеми передачі комунального майна у комерційне користування нерідко є першим кроком до його подальшої приватизації за тіньовими схемами. Для прикладу, в окремих територіальних громадах тримали застосування схеми, коли об'єкти комунальної власності невдовзі після їхньої передачі у користування створеним комунальним підприємствам відчужуються або відаються в суборенду іншим структурам, однак за реальну ринкову плату. Таким чином, місцевий бюджет втрачає значні обсяги доходів, які привласнюються наближеними до органів влади особами чи структурами.

Однією із бюджетовтратних реалій сьогодення є використання тіньових схем приватизації землі, яка належить територіальній громаді. Використання так званих «гаражних» («студентських») схем, коли орган місцевого самоврядування передає кільком фізичним особам – мешканцям територіальній громаді за їх зверненням земельні ділянки для будівництва гаражів чи ведення особистого підсобного господарства, однак у подальшому ці ділянки об'єднуються та проводиться зміна цільового призначення землі на житлове будівництво, за оцінками експертів, спричиняє втрати доходів місцевих бюджетів, які співмірні з їх інвестиційними бюджетами.

Вирішити проблему бюджетних втрат від застосування непрозорих схем використання комунального майна може запровадження у ці відносини принципу максимальної транспарентності. Зокрема, слід у правовому порядку передбачити використання виключно конкурентних процедур передачі комунального майна в оренду шляхом проведення відкритих конкурсів. При цьому важливо, щоб інформація про їхнє проведення була максимально доступною та поширювалась через усіх можливі канали комунікації. Іншим варіантом забезпечення високого рівня транспарентності конкурсних процедур передачі комунального майна в оренду є створення відповідної вкладки на веб-ресурсі органу місцевого самоврядування, де сконцентрована інформація про об'єкти, які уже передані в оренду, умови та строки закінчення оренди за цими договорами, а також об'єкти, які вакантні із зазначенням дати та умов проведення конкурсу за право взяття їх в оренду. Прецеденти створення таких сервісів окремими територіальними громадами є, тому варто масштабувати цей досвід по всій Україні.

Окремим моментом проведення конкурсних процедур передачі в оренду комунального майна має стати запровадження запобіжників, які унеможливають заниження розмірів орендної плати у випадку, коли учасниками конкурсу будуть структури, кінцевим бенефіціаром яких є одна особа. Таким чином, конкурс перетворюється на своєрідну «виставу»,

переможці якої наперед відомі. Для уникнення цього доцільно передбачити, що розміри орендної плати мають визначатись за процедурою, яка прописана у законодавстві щодо операцій трансфертного ціноутворення. Тобто, в основу визначення розмірів орендної плати мають бути покладені ринкові ціни на оренду нерухомого майна, які спостерігаються у даному населеному пункті чи в територіальній громаді. У випадку відсутності таких прикладів, необхідно орієнтуватись на вартість оренди у подібних територіальних громадах. Для певності, усі пропоновані новації можуть бути закріплені у відповідному Положенні про процедуру передачі об'єктів комунальної власності в оренду або їх продаж, прийнятому місцевою радою. Завдяки цим новаціям, на наш погляд, можна буде радикально зменшити масштаби зловживань з використанням комунальної власності та збільшити доходи місцевих бюджетів.

Важливою проблемою, яка знижує нахождение місцевих бюджетів є також відсутність повної інформації про належну органам місцевого самоврядування землю та комунальну власність. У багатьох територіальних громадах ніколи не проводилась інвентаризація комунальної власності чи землі, що може стати об'єктом відносин оренди або продажу, а також приносити дохід у вигляді плати за землю. Однак, за оцінками експертів земельного ринку, площа не облікованих земельних ресурсів, які перебувають у господарському обігу, однак виведені з під оподаткування, сягають 5 млн га. Із загального земельного банку нашої країни, придатного для господарювання, на рівні 41 млн га лише 26 млн га відображені у податковій звітності. Таким чином, понад третину загальної площі земель господарського використання в Україні виведені з-під оподаткування [2]. Таким чином, тільки проведення тотальної інвентаризації земельних ресурсів з метою подальшого оподаткування може збільшити надходження від земельного оподаткування більш, ніж на третину. В умовах запровадження ринку землі ці землі можуть бути оцінені та на умовах відкритих конкурсних процедур продані за ринковими цінами, що забезпечить надходження додаткових доходів за групою доходів від операцій з капіталом.

Окремої уваги потребує також практика використання лісових ресурсів. У часи планової економіки в Україні функціонувала ціла мережа радгоспів, тобто підприємств аграрної галузі, які перебували у державній власності. З переходом до ринку ці підприємства в більшості збанкрутували, тоді як лісові масиви, які перебували у їхньому користуванні (полезахисні лісосмуги) стали «нічийними». Ці лісові насадження виведені з офіційного господарського використання та не приносять жодної користі для територіальних громад. Більш того, у багатьох громадах ці лісові масиви використовуються комерційними структурами для отримання доходів, оминаючи сплату податкових зобов'язань. Проведення інвентаризації таких лісових ресурсів, введення їх до господарського обороту (через створення комунальних підприємств для їх експлуатації чи передачі на конкурсних умовах в управління) може забезпечити додатковий ресурс до місцевого бюджету, створити додаткові робочі місця. Додатковий ефект від таких заходів може

полягати у забезпеченні благоустрою цих територій, які без господарського використання можуть «здичавіти», а також поліпшенні стану довкілля.

Перспективним напрямом політики щодо формування доходів місцевого бюджету є активізація проектної діяльності, що передбачає залучення коштів суб'єктів господарювання, донорських організацій до реалізації важливих для територіальної громади проектів розвитку. На теперішній час в Україні діють низка програм фінансової підтримки розвитку територіальних громад, однак тільки невеликий сегмент органів місцевого самоврядування провадить реальну роботу щодо участі у цих програмах і залучення фінансових ресурсів. Основна причина такої ситуації полягає у відсутності у працівників апарату органів місцевого самоврядування необхідних знань та компетенцій, потрібних для розробки проектів розвитку та підготовки проектної документації для участі у конкурсах. Відповідно, більшість громад обмежуються участю у програмах надання субвенцій з Державного фонду регіонального розвитку та субвенцій на соціально-економічний розвиток окремих територій, де умови участі доволі формальні. Однак, в перспективі варто зосередити увагу на підвищенні рівня кваліфікації працівників апарату місцевих рад з підготовки проектів розвитку, які можуть брати участь у вітчизняних та міжнародних донорських програмах, що потенційно може стати вагомим резервом нарощування доходів місцевих бюджетів.

Список використаних джерел:

1. Зміцнення фінансової спроможності громад – пріоритет розвитку місцевих фінансів. URL: <https://auc.org.ua/novyna/zmicnennya-finansovoyi-spromozhnosti-gromad-priorytet-rozvytku-miscevyh-finansiv>.

2. Ландшафтний парк «Трахтемирів» – мішень для рейдерів землі, чи звичайний конфлікт інтересів? URL: <http://nikorupciji.org/2018/08/31/landshaftnyj-park-trahtemyriv-mishen-dlya-rejderiv-zemli-chy-zvyhajnyj-konflikt-interesiv/>.

3. Тажетдинов С. Р. Об увеличении доходов региональных бюджетов. *Финансы*. 2007. № 3. С. 19-21.

Ботарєва Ілона Вікторівна
студентка гр. ФПФ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., професор Тулай О. І.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Місцеві податки та збори у країнах із розвинутою економікою займають значну частку в загальній сумі грошових надходжень органів місцевого самоврядування, на відміну від постсоціалістичних країн. Зокрема, у Австрії – 72%, Японії – 55%, Франції – 48%, Швеції – 61%, Данії – 51%, Швейцарії – 46%, Норвегії – 43%, Великій Британії – 37%, Фінляндії – 34%, Іспанії – 31%. Кількість місцевих податків і зборів у різних країнах також диференційована. У Франції місцевих податків та зборів понад 40, Німеччині – 55, Італії – близько 70, Бельгії – близько 100. Проте існують країни із обмеженим переліком місцевих податків та зборів. Наприклад, у Великій Британії стягується лише один податок з нерухомого майна – землі, будівель, крамниць, установ, заводів і фабрик, причому сільськогосподарські угіддя та будівлі на них, а також церкви не оподатковуються.

У США запроваджено такі місцеві податки, як податок з продажу, місцевий прибутковий податок, податки на прибуток корпорацій, на спадщину, майновий податок. У свою чергу, місцеві податки і збори забезпечують:

- одержання податкових надходжень із місцевих баз оподаткування; захист від одностороннього розвитку місцевої економічної інфраструктури; невеликі коливання надходжень упродовж усього ділового циклу;

- відчутність податків і баланс інтересів, рівновагу між споживанням місцевих послуг і податковим тягарем;

- відповідність між економічним розвитком і надходженнями місцевих податків; в однакових за розмірами адміністративних одиницях різниця між надходженнями від місцевих податків на душу населення незначна; гнучку систему ставок місцевих податків;

- розподіл податкового потенціалу залежно від місцевих потреб; місцеві органи самоврядування мають право встановлювати ставки одного або двох найголовніших податків [6, с. 102].

Використання цілісної системи місцевих податків і зборів для фінансування місцевого самоврядування є більш ефективним і з погляду можливостей контролю за використанням їх з боку платників податків, котрі мають змогу прослідкувати за цим безпосередньо. Враховуючи світовий досвід, чимало місцевих податків можна розділити на кілька груп.

Податки першої групи охоплюють податки на нерухоме майно, місцеві непрямі податки, прямі прибуткові податки з фізичних і юридичних осіб та місцеві подушні податки, які складають найбільшу частку в доходах місцевих бюджетів.

Друга група – це податки на прибуток та доходи. Одним із найбільш досконалих видів фіскальних інструментів другої групи є прибутковий податок із громадян.

До третьої групи належать непрямі податки: податок з обороту, податок на додану вартість, податок на роздрібний продаж.

До четвертої групи можна віднести місцеві подушні та екологічні податки, які застосовуються у багатьох країнах і складають невелику частку в загальній сумі доходів місцевих бюджетів.

До наступної групи належать податки на ігри, видовища, розваги, аукціони, збори, які проводять органи місцевої влади, за виконані ними послуги, які в структурі доходів місцевих бюджетів є незначними [4, с. 163].

Загалом, варто виділити сучасні принципи функціонування інституту місцевих податків і зборів європейських країн, які передбачають:

- справедливий розподіл тягаря місцевих податків з урахуванням платоспроможності платників податків і вигоди, яку вони отримують від послуг, що надаються місцевими органами влади;

- транспарентність податкового тягаря для фізичних і юридичних осіб – платників податків, що має сприяти ефективному розподілу ресурсів;

- визнане право органів місцевого самоврядування змінювати при потребі в обсязі наперед установлених обмежень обсяг місцевих податків;

- різниця між обсягом місцевих податків, які збираються органами місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних одиниць, не повинна бути великою, за винятком випадків, коли це пояснюється таким чинником, як різний рівень послуг;

- невисокий рівень економічних (мінімальний вплив на економічну структуру території муніципалітету), демографічних (неспричинення міграції жителів) і соціальних (запобігання погіршенню становища соціальних груп) наслідків;

- певна еластичність, яка б сприяла коригуванню обсягу податкових надходжень залежно від зміни рівня витрат [3, с. 136].

Погоджуємось із думкою науковця Т. Г. Бондарук щодо того, що на місцевому рівні найважливішими є, насамперед, податки на нерухоме майно. Наприклад, у Литві, Нідерландах, Угорщині, Франції платниками цього податку можуть бути як власники, так і орендарі нерухомості. Податок на нерухомість сплачується як фізичними, так і юридичними особами, проте платниками цього податку можуть бути лише юридичні особи (в таких країнах, як Ірландія та Данія) або лише фізичні особи (в таких країнах, як Великобританія та Словенія) [1, с. 60].

Податок на нерухомість нараховується відповідно до оціночної вартості об'єкта нерухомості, при цьому також враховується місце розташування об'єкта нерухомості або його корисна площа. Загальна підстава для оподаткування майна полягає в тому, що сам факт володіння ним породжує певні вигоди для його власника, а також у тому, що принаймні частину вартості майна можна розглядати як прибутки від приросту капіталу. При цьому податки на нерухомість вважаються найбільш ефективними саме на

місцевому рівні. Це пов'язано з тим, що вартість нерухомого майна можна розглядати як елемент процесу накопичення, а не як складову валового потоку, якими є, наприклад, доходи, тому вартість нерухомості може бути обчислена тільки в певний момент, її розмір не має протяжності у часі.

Якщо порівняти податки на нерухоме майно з іншими місцевими податками і зборами, то вони мають певні переваги це:

- здатність отримувати постійні надходження за будь-яких умов;
- справедливий розподіл податкового тягаря;
- мінімальне викривлення економічної діяльності й мінімальне стримування економічного зростання;
- легкість в адмініструванні;
- майнові податки не є конкурентними щодо державних податків у частині бази оподаткування та сплати до бюджету;
- суми податків опосередковуються через вигоди, які отримують їхні власники від органів місцевого самоврядування тією мірою, якою місцеві послуги капіталізуються у вартості власності [4, с. 162].

Як показує польський досвід, запровадження такого виду податку на майно, як «за квадратний метр», підвищує щорічно рівень ВВП приблизно на 1% або рівень загальних доходів громади на 15%.

Податок на нерухомість у Польщі є найвагомим джерелом надходжень до бюджетів найнижчої ланки (гміна). Зокрема, надходження від нього до місцевих бюджетів становить більше 3 млн дол. США на рік, або понад 15% загальних доходів бюджетів гміни чи 45% доходів із власних джерел (без надходжень від субвенцій і розподілу податків). Податок на нерухомість стягується як із забудованої нерухомості, так і з порожніх ділянок (за винятком тих, які використовуються для лісового або сільського господарства, з них стягується окремий сільськогосподарський або лісогосподарський податок).

Встановлення фактичної ставки цього податку є прерогативою кожної місцевої ради, національним законодавством закріплені лише його максимальні межі. Максимальна ставка автоматично збільшується з кожним роком на суму ставки інфляції, яку оголошує Головне управління статистики [5]. Зокрема варто зазначити, що Велика Британія – єдина з країн Заходу, де податки на нерухоме майно забезпечують 100% доходів місцевих бюджетів. Доходи місцевих бюджетів цієї країни формуються за рахунок трьох основних джерел: муніципального податку, рентного збору з житлових приміщень, рентного збору з приміщень ділового призначення [6, с. 104].

Загалом, ст. 9 Європейської Хартії про місцеве самоврядування вимагає, щоб принаймні частина доходів місцевих бюджетів формувалась за рахунок місцевих податків, ставки яких мають визначатись органами місцевого самоврядування. Це вважається суттєвою гарантією незалежності органів місцевого самоврядування, оскільки самостійне розв'язання ними завдань місцевого значення і, відповідно, фінансування необхідних для цього видатків є центральним критерієм оцінки самостійності органів місцевого самоврядування. Більшість європейських країн практикує встановлення

власних податків субцентральних урядів: закріпленими на місцевому рівні є податки на нерухомість, прибутковий податок із громадян і прибутковий податок із підприємств та ін. [2, с. 15].

Слід зазначити, що для зарубіжних країн характерним є високий ступінь самостійності щодо введення місцевих податків, а також встановлення механізму їх справляння, що поки що не є характерним для вітчизняної системи оподаткування, незважаючи на обраний Україною напрям податкової децентралізації.

Загалом, місцеве оподаткування різних країн суттєво відрізняється залежно від тих чи інших факторів, зокрема, загального рівня життя населення, соціально-економічної політики держави, рівня правової культури громадян та властивості самої системи оподаткування мінімізувати можливі шляхи ухилення від сплати податків.

Таким чином, наявна в Україні система податків і зборів не відповідає принципам Європейської хартії місцевого самоврядування, тому потребує свого реформування.

Список використаних джерел:

1. Бондарук Т. Г. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування та можливості його застосування в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. № 1. 2011. С. 56–66.
2. Бортнік Н. В. Зарубіжна практика місцевого оподаткування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 8. С. 15-17.
3. Гостєва О. Ю. Місцеві податки в зарубіжних країнах: досвід та напрями застосування в Україні. *Економіка та право*. 2016. № 3 (45). С. 134-139.
4. Полишин Г. Місцеві податки та збори в Україні та за кордоном. *Підприємництво, господарство та право*. 2019. № 4. С. 162-165.
5. Строевус М. Місцеві податки і збори у формуванні доходів місцевих бюджетів: зарубіжний досвід. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31695/1/108.PDF>.
6. Шаповал В. О. Інститут місцевих податків і зборів в Україні: правові засади та тенденції розвитку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Спецвипуск. 2019. Том 3. С. 101-105.

Віятик Ірина

студентка гр. ФФ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль

Науковий керівник: к. е. н., доцент Сидор І. П.

ФІНАНСОВИЙ КОНСАЛТИНГ ДЛЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ДАНИНА МОДНІЙ ТЕНДЕНЦІЇ?

В умовах перманентних змін у сфері надання послуг різноманітними фінансовими інституціями для населення, розвитку ІТ технологій, зростанню нових пропозицій стосовно інвестування та заощадження фінансових ресурсів населення, можливості отримання кредитних ресурсів на вигідних умовах, наявність різноманітних послуг зі страхування життя, здоров'я, відповідальності, забезпечення отримання доходів у старості та багато інших пропозицій на ринку фінансових послуг потребують від громадян витрачання значних зусиль, часу та відповідних знань у сфері управління власними фінансовими ресурсами, що може супроводжуватись різними ризиками втрати їх коштів. Задля ефективного управління фінансовими ресурсами населення з метою подальшого зростання їх добробуту широкої популярності в останні роки набуває фінансовий консалтинг. Якщо послуги фінансових консультантів для юридичних осіб є широко розповсюдженою практикою в Україні і світі, то фінансове консультування населення – це ніша у сфері надання консультаційних послуг, яку необхідно розвивати.

Фінансове консультування населення має два проблемних аспекти, які перешкоджають його активному використанню.

Перша проблема базується на значній недовірі громадян до фінансових інституцій в країні та держави в цілому на тлі економічної стагнації, зростання цін на продукти першої необхідності, ведення військових заходів на Сході України, очікування повномасштабного військового вторгнення РФ, спалахів пандемії COVID-19.

Друга проблема полягає у тому, що громадянам дуже важко визначитись з вибором фінансового консультанта, адже практично усі фінансові інституції пропонують власних фінансових консультантів, які пропонують послуги саме тих установ, у яких вони працюють і отримують заробітну плату, адже їх дохід напряму залежить від кількості приведених клієнтів, які користуватимуться послугами даної фінансової установи (банк, кредитна спілка, недержавний пенсійний фонд, ломбард, страхова компанія чи інше).

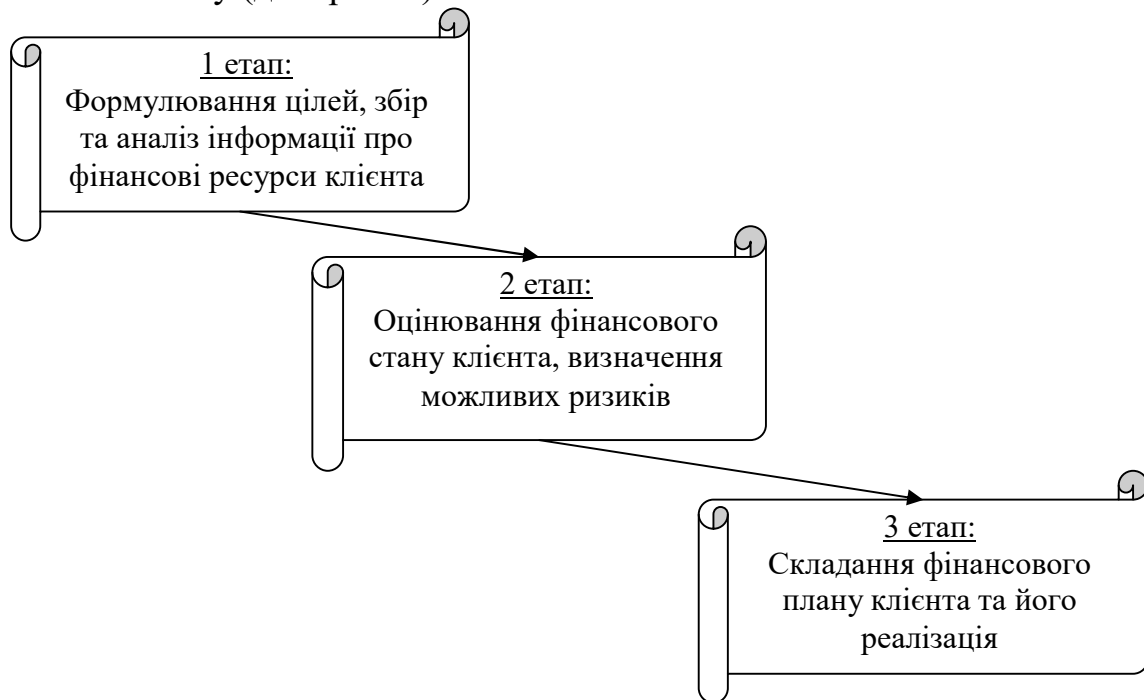
Специфічною особливістю в діяльності особистого фінансового консультанта є незалежність, а саме консультант не повинен бути зацікавленим в продажі фінансових послуг конкретного банку, інвестиційної чи страхової компанії, а повинен працювати самостійно та представляти інтереси свого клієнта, одночасно співпрацюючи з декількома страховими компаніями, пенсійними фондами, банками чи іншими фінансовими інституціями.

Особистий фінансовий консультант – це фахівець з інвестування, який знає, як зберегти і примножити кошти окремої особи чи сім'ї. Його основними

завданнями є оцінка фінансового стану і ресурсів свого клієнта, розробка інвестиційної стратегії та фінансового плану, робота з банками, брокерськими та страховими компаніями, допомога у прийнятті фінансових рішень у сфері управління особистими фінансами [1, с. 94]. Кінцевою метою в діяльності фінансового консультанта є забезпечення зростання добробуту його клієнта.

Фахова діяльність реального фінансового консультанта полягає у використанні певного інструментарію, який включає комплекс методичних підходів та певних способів роботи з інформацією, яку надає клієнт стосовно власних фінансових ресурсів та розглядає конкретну ситуацію клієнта. Базовим інструментом в роботі особистого фінансового консультанта є складання фінансового плану, тобто плану, індивідуально розробленого для конкретної фізичної особи або домогосподарства, план заходів для досягнення відповідних фінансових цілей (купівлі власного житла, автомобіля, навчання дітей, одержання пасивного доходу та інше), який містить пакет кредитних, пенсійних, страхових та інших фінансових продуктів.

У процесі фінансового планування виділяють три основні етапи фінансового плану (див. рис. 1).

Рис. 1. Етапи складання особистого фінансового плану для фізичної особи (домогосподарства)

Перший етап складання фінансового плану передбачає визначення доходів та витрат клієнта особисто та його домогосподарства, активів і пасивів, а також визначення і обґрунтування потенційних можливостей зростання фінансових ресурсів, формування основних цілей, які можуть мати різні спрямування: формування заощаджень, отримання пасивного доходу, купівля рухомого чи нерухомого майна, відпочинок, переїзд, відкриття власного бізнесу, пенсійні накопичення, навчання та інше. Відповідно фінансовий консультант на даному етапі здійснює зіставляє цілі та фінансові

можливості клієнта і детально їх конкретизує у фінансовому плані. Також на даному етапі визначається відношення клієнта до можливих інвестиційних ризиків та подальшого вибору стратегії інвестування.

На другому етапі формування фінансового плану особистий фінансовий консультант проводить аналіз звітів про активи і пасиви, доходи і витрати клієнта. Ним здійснюється професійний аналіз бюджету клієнта та його домогосподарства з метою виявлення можливостей скорочення витрат, формування резервів зростання доходів та формування основи для подальших інвестиційних вкладень. На даному етапі також визначається стратегія особистого інвестування, формування якої передбачає визначення структури активів за різним ступенем ризику [2, с. 68].

На третьому етапі складання особистого фінансового плану фінансовий консультант здійснює формування покрокової стратегії щодо досягнення фінансових цілей клієнта з можливістю максимального використання наявних фінансових ресурсів. Тільки чітке дотримання порад фінансового консультанта та покрокова реалізація особистого фінансового плану може сприяти покращенню фінансового стану та зростання добробуту клієнта та його домогосподарства.

Відтак, фінансове консультування фізичних осіб передбачає реалізацію процесу взаємодії консультанта та клієнта – фізичної особи, його сім'ї, що базується на відповідній методиці чи технології, яка передбачає надання інформації (у рекомендаційній формі) на платній чи безоплатній основі у вигляді порад, рекомендацій та висновків з питань управління фінансовими ресурсами (оптимізації, раціонального використання та інвестування особистих коштів клієнта).

Основними перевагами для фізичної особи в отриманні кваліфікованих послуг незалежного фінансового консультанта є:

1) потреба та можливість отримати індивідуальні рекомендації та вибудувати довірливі та довготривалі відносини (світовий досвід яскраво демонструє участь фінансових консультантів у житті сім'ї, як, для прикладу, сімейний лікар);

2) незалежність особистого фінансового консультанта від фінансових інституцій та захист фінансових інтересів клієнта допоможе у майбутньому покращити матеріальний стан і добробут усього домогосподарства.

Таким чином, сьогодні серед широкого вибору пропозицій на ринку фінансових послуг в Україні, доцільність використання послуг фінансових консультантів є не даниною модним тенденціям, а викликом часу та можливістю грамотно та ефективно управляти особистими фінансовими ресурсами з метою примноження особистого капіталу. Безграмотне управління особистими заощадженнями, отримання не вигідних кредитів, недовіра до фінансових установ провокує зубожіння населення та несе потенційні втрати їх фінансових ресурсів. Відтак, популяризація фаху незалежного особистого фінансового консультанта, забезпечення якості надання ним послуг шляхом ліцензування та сертифікації даного виду

консалтингу повинні стати пріоритетним напрямком розвитку держави і бізнесу у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Жукевич С. М., Карпишин Н. І. Фінансове консультування населення: теоретико-організаційні аспекти діяльності. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27. № 2. С. 91-97.
2. Кізима Т., Куцяк В. Незалежне фінансове консультування фізичних осіб: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. *Світ фінансів*. 2015. № 3. С. 62-70.

Герасименко Мар'яна Юрїївна
студентка гр. ПОФГм-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., доцент Горин В. П.

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НА ФІНАНСОВИЙ ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ

Фінансова грамотність є одним із факторів, які впливають на поліпшення фінансового добробуту людини, тому значна кількість наукових та статистичних досліджень стосується саме даного аспекту. Аналіз фінансового добробуту дає змогу зрозуміти, як фінансові знання, ставлення та поведінка пов'язані з фінансовим становищем і поліпшенням якості життя.

В сучасному суспільстві значення фінансового добробуту окремих осіб та сімей продовжує зростати, оскільки фінансовий добробут населення є основою для процвітання держави.

Фінансовий добробут - це всебічна багатомірна концепція, що включає фінансове задоволення, об'єктивний стан особистих фінансів, фінансове ставлення та поведінку, які неможливо оцінити за одні показником.

Фінансовий добробут є унікальним для кожної особи – для одних – це знання того, що вони можуть впоратися з будь-якою фінансовою надзвичайною ситуацією, а для інших – це досягнення своїх фінансових цілей або наявність фінансової свободи та вибору. На індивідуальному рівні фінансовий добробут можна характеризувати як здатність розумно витратити грошові кошти, накопичувати заощадження на короткостроковий та довгостроковий період, управляти кредитами та боргами, а також вміло планувати особистий бюджет.

Не існує універсального підходу для досягнення фінансового добробуту, але, існує багато ресурсів, продуктів та інструментів, які допомагають людям покращити своє фінансове становище. Одним з таких інструментів є фінансова грамотність, адже фінансово грамотні громадяни вміють розробляти фінансові цілі в площині ключових взаємопов'язаних сфер: витрати, заощадження, запозичення та планування, що допомагає їм досягти фінансового благополуччя, впевненості та добробуту.

Фінансова грамотність надає громадянам впевненість при оформленні фінансових документів, допомагає виробити навички спілкування з чиновниками. Прикладом важливості фінансової грамотності для особистого добробуту людини є той факт, що більше 300 тис. осіб похилого віку в Канаді не отримувало належну їм за законом державну допомогу (GIS) через недостатній рівень фінансової грамотності тобто, невміння грамотно заповнювати та подавати декларації з податку на прибуток.

Статистичні дослідження показують, що понад 60% українців вважають рівень свого фінансового добробуту низьким або навіть дуже низьким. Рівень добробуту значно нижчий у людей віком старше 60 років [1].

Наприклад, 67% респондентів відповіли, що вважають свій фінансовий стан як такий, що обмежує їхню здатність робити важливі для них речі.

А 58% опитаних вказали, що їхнім сім'ям важко дозволити такі базові речі як їжа чи одяг. Така негативна оцінка фінансового добробуту поширена як серед міського, так і сільського населення в країні. Тобто, значний прошарок громадян відчуває брак коштів та переживає стрес через базові повсякденні витрати.

«Рівень доходів громадян є найважливішим показником їхнього добробуту, оскільки визначає матеріальні та духовні можливості життя людини, її відпочинку, отримання освіти, підтримання здоров'я та задоволення інших потреб» [2, с. 4]. Згідно з офіційною статистикою, яка передається світовому Банку, в Україні починаючи з 2009 року немає громадян з доходами менше 1,9 USD на день (цей рівень визначений як рівень крайньої бідності). Водночас представляє більший інтерес динаміка кількості громадян з доходами 3,20 USD, які визначені як рівень бідності для економік з доходами нижче середньосвітового [2, с. 4]. В 2018 році спостерігалось зростання частки населення України, що перебувало за межею бідності згідно з абсолютним критерієм, встановленого Світовим банком.

Доцільно проаналізувати результати вибіркового опитування домогосподарств щодо самооцінки ними рівня своїх доходів, яке регулярно проводиться Державною службою статистики. Об'єктом опитування є домогосподарства всіх регіонів країни: вибірка включає тих, хто проживає у великих та малих містах, селах, включаючи й мешканців гуртожитків.

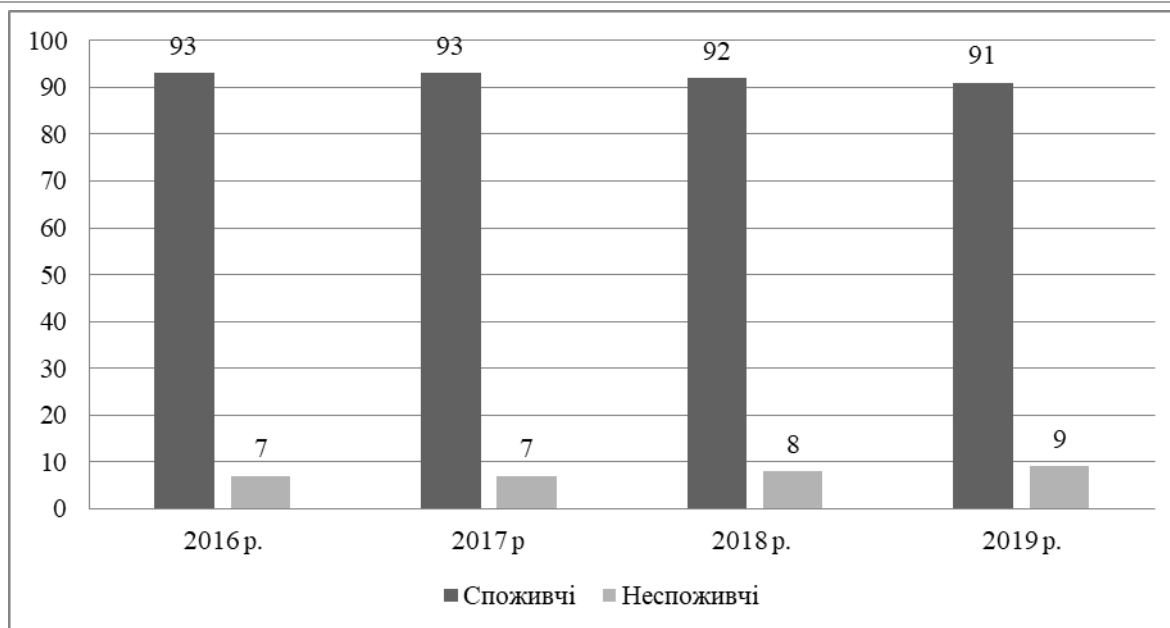
Самооцінка домогосподарствами рівня своїх доходів містить інформацію про суб'єктивне визначення рівня достатності річних доходів для задоволення основних потреб. Це стосується витрат на харчування, здійснення заощаджень; дані щодо обмежень у споживанні для окремих груп домогосподарств через нестачу коштів, наприклад, неможливість забезпечити дітям споживання фруктів чи оплатити перебування дітей у дитсадку тощо.

В оцінках домогосподарствами рівня й структури свого добробуту відбулися певні зміни. У 2019 р. суттєво зросла частка тих, хто був здатний робити заощадження (11,2% проти 7,8% у 2017 р. і 8,7% у 2018 р.). Цей момент є позитивним. Решта домогосподарств були не в змозі відкладати на майбутнє і витрачали гроші виключно на споживання. Несуттєво зменшилася питома вага тих, кому доходів було достатньо (з 49,6% до 47,3%) [3].

Аналіз складу і структури сукупних витрат населення України показує, що споживчі витрати займають доволі велику частку, хоча і можна зауважити позитивну тенденцію до її зменшення. В 2016 році питома вага споживчих витрат домогосподарств становила більше 93%, у 2017 – майже 93%, у 2018 – 92%, а у 2019 – 91% (рис. 1).

Отже частка неспоживчих витрат зросла з 6,8% до 8,7% і це позитивні зміни в структурі сукупних витрат.

Споживчі витрати – це витрати на оплату товарів та послуг, що задовольняють поточні потреби членів домашніх господарств і складовими споживчих витрат є продовольчі витрати; непродовольчі витрати; оплата послуг. В Україні ж продовольчі витрати займають більше 54% [4-6]

Рис. 1. Частка споживчих і неспоживчих витрат домогосподарств в Україні*

*Складено автором на основі [4-6]

У розвинених країнах структура споживчих витрат, яка визнана оптимальною, така: продовольчі товари – 30%, інші – 70%. Непродовольчі витрати коливаються на рівні 27%, оплата послуг займає близько 16%, частка витрат на послуги з 2016 по 2019 рік зросла від показника 15,9% до 17,8%.

Найбільшу частку в сукупних витратах займає стаття витрат - «продукти харчування та безалкогольні напої» – більше 46%. Витрати на житло, воду, електроенергію, газ тощо займали в середньому 16%, інші витрати були доволі незначними.

У 2019 році надалі низькою залишилась питома вага витрат на охорону здоров'я – 4,0%, на освіту – 1,8% та на відпочинок та культуру – 1,8%. Ці витрати впливають на фізичний і духовних розвиток громадян, тому економія коштів на зазначені потреби негативно впливає на якість життя людей.

Таким чином, дохід є важливим чинником фінансового добробуту, однак як показують дослідження, ставлення до фінансових питань, фінансові знання і поведінка людей також серйозно впливають на рівень добробуту та якість життя громадян. Між рівнем фінансового добробуту і рівнем особистого або сімейного доходу існує взаємозв'язок, і чим вищим є дохід, тим краще фінансове становище.

Список використаних джерел:

1. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні. Результати дослідження. Проект USAID «трансформація фінансового сектору». Червень 2019. Київ. Україна. 48 с.

2. Омельчук В. О. Доходи населення в концепції сталого розвитку: національний та регіональний виміри. *Економіка та держава*. 2020. № 12. С. 4-10.

3. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств). Статистичний збірник. К., 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_sdrd_zb.htm.

4. Витрати і ресурси домогосподарств в Україні у 2017 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств): стат. зб. К.: Держкомстат України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Витрати і ресурси домогосподарств в Україні у 2018 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств): стат. зб. К.: Держкомстат України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

6. Витрати і ресурси домогосподарств в Україні у 2019 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств): стат. зб. К.: Держкомстат України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Гнатюк Аліна Сергіївна
студентка гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., професор Лободіна З. М.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Незважаючи на численні зусилля, пов'язані зі спробами підвищити рівень ефективності функціонування податкової системи у контексті її сприятливого впливу на економічну динаміку, посилення її стимулюючого характеру, дотепер підходи і методи застосування податкового інструментарію формування доходів державного бюджету залишаються далекими від оптимальних. Більш того, у 2020 році у визначному рейтингу легкості сплати податків Paying Taxes-2020, який щорічно складає Світовий банк, Україна опустилася на 11 позицій і посідає на сьогодні 65 місце серед 190 країн світу [9]. Втрата позицій України у цьому рейтингу поряд із підвищенням рівня податкового навантаження в останні роки, також пояснюється підвищеною активністю інших країн, які досягли більш помітного прогресу в автоматизації процедур оподаткування та зменшенні часу на адміністрування податкових платежів. На думку вчених, причини зниження конкурентоспроможності держави у сфері оподаткування пов'язані з тим, що попри численні новації в оподаткуванні, системні проблеми функціонування системи оподаткування до теперішнього часу не вирішені.

Специфічними ознаками вітчизняного податкового середовища є також нестабільність та не прогнозованість податкового законодавства, значний вплив лобістських груп на прийняття податкових новацій, політизація бюджетного процесу, політична корупція та ін. Звичною впродовж багатьох років стала практика щорічного радикального реформування податкового законодавства в рамках розробки й ухвалення державного бюджету, коли для забезпечення можливості виконати передбачені у цьому документі показники уряд подає до парламенту комплекс законопроектів щодо змін у податкове законодавство. Іноді такі новації через свій радикалізм отримують назву чергової податкової революції [11]. Винятково шкідливим є вплив на процес ухвалення новацій у податковому законодавстві лобістських груп та популізму з боку політичних сил, представлених у законодавчому органі влади. Зважаючи на перманентне політичне протистояння політичних сил в Україні, вкрай складно приймаються рішення про зниження податкового навантаження на бізнес, секвестрування видатків бюджету, скасування преференційних податкових режимів для окремих галузей економіки чи навіть платників тощо. Більш того, зважаючи на тіньовий вплив, який має олігархічний капітал на органи законодавчої та виконавчої влади, новації податкового законодавства нерідко продиктовані необхідністю відстоювання інтересів крупного капіталу на шкоду інтересам держави. Політичний лобізм та економічна корупція стають причиною того, що у законодавство вводять очевидно шкідливі

новації, які спішно відміняються після отримання значних бюджетних втрат. Вирішення цієї проблеми можливе тільки з розірванням тісного зв'язку влади та бізнесу, зниженням впливу олігархічного капіталу на вироблення пріоритетів економічної політики та ухвалення управлінських рішень.

Поряд з вирішенням системних проблем податкової політики і бюджетного процесу, важливо також ідентифікувати можливості для нарощування доходів бюджету від оподаткування у короткостроковій перспективі. На наш погляд, такі резерви доходів концентруються у таких ключових напрямках, як підвищення ефективності адміністрування податкових платежів за рахунок впровадження ІТ-технологій та цифрофізації процедур, що знизить корупцію у взаєминах між платником податків і фіскальними органами; об'єктивізація рентних платежів; новації у оподаткуванні підакцизних товарів у частині розширення податкової бази та оптимізації ставок податку; вирішення проблеми уникнення податкових зобов'язань через використання спрощеної системи оподаткування; протидія «розмиванню» податкової бази з використанням низько податкових юрисдикцій, припинення практики виведення прибутків за кордон.

Джерелом значних втрат бюджетних ресурсів в Україні є контрабанда товарів без сплати податкових платежів. Відповідно, вагомі можливості щодо нарощування доходів державного бюджету закладені у зменшенні масштабів контрабанди та підвищенні ефективності адміністрування митних платежів. За оцінками фахівців, впродовж останніх років обсяги контрабанди зростають швидкими темпами: якщо у 2015 році вони оцінювались в межах 8 млрд дол. США, то на 2021 рік прогнозуються на рівні понад 17,2 млрд дол., що за існуючим курсом національної валюти складає близько 470 млрд грн [5]. За іншими дослідженнями, обсяг контрабанди у торговельних відносинах з ЄС складають понад 75 млрд грн, а з урахуванням нелегального імпорту товарів з країн Азії перевищують 150 млрд грн, або понад 5,5 млрд дол. США [6].

Втрати державного бюджету від контрабанди товарів в Україну щороку зростають. За оцінками фахівців, у 2017 році бюджет недоотримав внаслідок контрабанди понад 70 млрд грн доходів, на 2018 рік такі втрати склали більше 100 млрд грн, або понад 4 млрд дол. США в перерахунку [3]. За результатами ґрунтовного дослідження контрабандних процесів в Україні, у 2020 році сукупні втрати бюджету від цього явища сягнули 4,7 млрд дол., а на 2021 рік прогноз передбачає їх збільшення до 5,2 млрд дол. США, або ж понад 143 млрд грн. Найбільші бюджетні втрати прогнозують від недоотримання надходжень з податку на додану вартість – 3,7 млрд дол., або більше 100 млрд грн, митних платежах – 1,3 млрд дол., або майже 36 млрд грн в гривневому еквіваленті [2]. Отже, втрати митних платежів від контрабанди перевищують обсяги їх щорічних надходжень впродовж останніх років, а втрати від несплати податку на додану вартість – до чверті його сукупних надходжень. Іншими деструктивними наслідками контрабанди в Україні є втрата робочих місць, які на теперішній час оцінюються на рівні понад 1 млн од.

Декриміналізація контрабанди у 2011 році призвела до розвитку схем нелегального ввезення товарів в Україну без сплати податкових платежів. Як

зазначають фахівці податкових органів, причини стрімкого зростання обсягів контрабанди у тому, що порушено баланс за схемою «витрати – вигоди»: при рентабельності нелегального імпорту на рівні 300-600% покарання за такі дії обмежується вилученням товару і 100%-вим штрафом. Таким чином, навіть за умови припинення половини сучасних обсягів контрабанди силами фіскальних органів така діяльність все одно буде прибутковою. Серед найбільш поширених на теперішній час схем контрабанди фахівці визначають такі: переміщення товарів через прогалини у кордонах (так звані «зелені» зони), що пояснюється необлаштованістю державних кордонів України за 30-річну історію існування; оформлення транспорту з вантажем як порожнього; переривання транзиту (в тому числі підміна або зникнення товару в Україні, формальне закриття транзиту в Україні та ін.); використання послуг «човників», зловживання пільгами, подрібнення партій ввезеного товару; контрабанда з використанням поштових пересилань; недостовірне декларування, підробка документів на ввезення для заниження ваги, зменшення вартості імпорту; використання «модних» фірм, які отримують спеціальні умови митного оформлення та інші.

Найпершим заходом протидії контрабанді, введення якого підтримують науковці та практики є повернення у законодавство норми щодо кримінальної відповідальності за таку діяльність. Послаблення відповідальності, введене у 2011 році, на наш погляд, не мало нічого спільного із поліпшенням умов ведення бізнесу, а було впровадження для захисту економічних інтересів лобістських груп. Щодо технічних та процедурних новацій, які допоможуть протидіяти контрабанді, необхідно відзначити електронну модель митного оформлення товарів, або так звану smart-митницю. Така модель передбачає впровадження електронних технологій у процедури митного оформлення, зокрема: повне сканування транспорту з використанням стаціонарних скан-систем; передача повноважень з обробки інформації митних сканерів до департаменту таргетингу та аналізу ризиків, що дасть змогу розвести суб'єктів сканування та оформлення документів, мінімізує прямі контакти між імпортером та працівниками митниці; впровадження системи деперсоніфікованої обробки митних документів для визначення митої вартості товару; застосування GPS-замків на маршрутах слідування транспорту до митниць, що попередить їх розвантаження на шляху до пункту митного оформлення. Дієвим способом протидії контрабанді є запровадження електронної акцизної марки [10].

Іншим потенційно вагомим джерелом нарощування доходів державного бюджету є приведення до об'єктивних параметрів рентних платежів. Відповідно до податкових новацій 2015 року ставки рентної плати на користування надрами для видобування енергетичної сировини (нафти, природного газу, газового конденсату) були значно підвищені, що дало можливість наростити надходження рентної плати в наступному році в 1,6 рази [4]. Однак, у 2018 році під впливом лобістських груп під приводом стимулювання збільшення видобутку нафти і природного газу в Україні ставки рентної плати за користування надрами були знову знижені. Наслідком

таких рішень стало не збільшення обсягів видобутку вуглеводнів (показники видобування нафти і природного газу продовжують знижуватись), а втрати державного бюджету, які, за орієнтовними оцінками, складають не менше 2 млрд грн на рік.

Крім цього, підвищення ставок рентної плати не торкнулося користування надрами для видобування руди, зокрема залізної та марганцевої руд. Родовища таких руд перебувають у користуванні компаній, контрольованих олігархічним капіталом. Зростання цін на сировину, яке спостерігається впродовж 2020-2021 рр. дає змогу отримувати надприбутки для представників олігархату, натомість державний бюджет втрачає значні обсяги доходів. Відповідно до Бюджетної декларації на 2022-2024 рр., з 2022 року заплановане впровадження нової моделі оподаткування рентною платою операцій з видобування руд заліза. На теперішній час базою для розрахунку рентної плати є собівартість видобування, що дає можливість занижувати обсяг податкових платежів. З 2022 року базою оподаткування для руд заліза буде середня вартість цієї руди на сировинних ринках за індексом IODEX 62% FE CFR China (із застосуванням коефіцієнта користування 0,9), а також введено диференційовану шкалу ставок рентної плати 11/12% залежно від вартості руди. За розрахунками Міністерства фінансів України, це дасть можливість збільшити доходи державного бюджету з однієї тонни видобутої залізної руди в 2,5 рази (до 507,8 грн/тонну), що забезпечить додаткові надходження рентної плати в обсязі понад 3 млрд грн. Однак, плани щодо підвищення рентної плати не передбачають підвищення податкового навантаження на операції з видобування марганцевих руд, що пояснюється наближеністю власників цих родовищ до влади та наявністю у них неформального впливу на законодавчий орган влади. Відтак, резерви зростання надходжень рентної плати напряму пов'язані із подоланням в Україні політичної корупції та приведенням розмірів рентних платежів до об'єктивних значень.

Вагомі резерви нарощування доходів державного бюджету пов'язані також з підвищенням ефективності адміністрування податків. Проведені міжнародними структурами дослідження процесу адміністрування податків та зборів в Україні TADAT (the Tax Administration Diagnostic Assessment Tool) за методологією МВФ та Світового банку переконливо доводять, що у цій сфері зберігаються низка важливих проблем, що спричиняють втрати бюджетних ресурсів: немає комплексного плану підвищення добровільного характеру сплати податків; слабка інформаційна підтримка платників щодо уникнення помилок у звітності; відсутність об'єктивної методики оцінювання податкових ризиків; накопичення податкової заборгованості та інші [1].

Методологічним ключем до вирішення цих проблем, на наш погляд, є відновлення балансу за схемою «вигоди – втрати» для учасників податкових відносин. Так, для платників податків відповідальність за правопорушення має перевищувати розміри можливої вигоди від застосування схем уникнення чи ухилення від сплати податків. Аналогічне рівняння має застосуватись і щодо працівників органів податкового і митного контролю, коли відповідальність за

корупційні дії має передбачати жорстке покарання. Однак, посилення ступеня відповідальності за девіантну поведінку у податкових відносинах має також супроводжуватись заходами, які стимулюватимуть усіх учасників процесу до відповідальної поведінки. На наш погляд, такі заходи мають передбачати підвищення оплати праці в органах податкової і митної служби, розширення масштабів застосування ІТ-технологій у податковому адмініструванні, тобто спрощення і автоматизація процедур нарахування і сплати податків, дерегуляцію господарської діяльності. Мінімізація «людського» чинника у податкових відносинах дасть можливість звузити середовище для корупції, що сприятиме трансформації корупційних доходів у доходи державного бюджету.

Нарешті, поряд із вдосконаленням податкового законодавства, протидією податковим правопорушенням та іншим заходам, перспективи нарощування доходів бюджету від оподаткування у довгостроковій перспективі необхідно пов'язувати із зниженням масштабів тіньової економіки, яка на теперішній час Міністерством економіки України оцінюється у 30-31% від розміру офіційної [8], а за альтернативними розрахунками – до 50% [7]. Враховуючи загальний рівень оподаткування на рівні 41,5%, простий розрахунок вказує на те, що обсяги втрат бюджетних ресурсів складають від 520 до 860 млрд грн.

Поряд із забезпеченням суттєвого нарощування бюджетних ресурсів, зниження рівня тінізації економіки дасть змогу зміцнити довіру та партнерство між державою, населенням та бізнесом, залучити до господарського обороту додаткові фінансові ресурси, зменшити неефективні витрати держави. Перспективи детінізації економіки, на наш погляд, ілюзорні без досягнення помітного прогресу в питанні подолання корупції та відновлення довіри до судової гілки влади і правоохоронної системи. Без відновлення віри суспільства у верховенство права в Україні ніякі декларації про сприяння розвитку бізнесу не матимуть жодного ефекту. Послідовна демократизація усіх сфер суспільного життя, реальна відкритість публічного управління, комунікація влади з народом, розвиток громадянської свідомості й активності є невід'ємними передумовами вирішення проблеми корупції в Україні. Не менш важливо забезпечити суворий контроль та реальну відповідальність за корупційні дії, послідовну реалізацію програм розвитку антикорупційних інститутів. Паралельно з цим, необхідно сприяти розвитку інституту громадського контролю за діяльністю органів влади з широким залученням активних прошарків суспільства.

Список використаних джерел:

1. Адміністрування податків в Україні оцінили за методом TADAT. *Дебет-Кредит. Бухгалтерські новини*. 2018. 20 травня. URL: <https://news.dtkr.ua/taxation/common/48348>.
2. Аналіз обсягів контрабанди в Україні: обсяги, прямі та непрямі втрати бюджету та економіки. Special Report. URL: <http://ua-outlook.com.ua/wp-content/uploads/2019/07/Аналіз-обсягів-контрабанди-—-прямі-та-непрямі-втрати-бюджету-та-економіки.pdf>.

3. Втрати бюджету від контрабанди в Україні складають 4 млрд доларів на рік, – Аваков. *РБК-Україна*. 2018. 22 червня. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/poteri-byudzhety-kontrabandy-ukraine-sostavlyayut-1529665138.html>.

4. Голян В. Рента за природні ресурси: скільки грошей отримав держбюджет. URL: <https://mind.ua/openmind/20172923-renta-za-prirodni-resursi-skilki-groshej-otrimav-derzhbyudzhet>.

5. Контрабас: які схеми працюють на кордоні та чому Україна втрачає мільярди. URL: <https://business.rayon.in.ua/topics/386306-kontrabas-iaki-shemi-pratsiuiut-na-kordoni-ta-chomu-ukrayina-vtrachae-miliardi#social-subscribe>.

6. Обсяг контрабанди в Україну становить мінімум 150 мільярдів гривень – Острикова. URL: <https://economics.unian.ua/finance/10164512-obsyag-kontrabandi-v-ukrajinu-stanovit-minimum-150-milyardiv-griven-ostrikova.html>.

7. Обсяг тіньової економіки в Україні становить половину ВВП – Гетманцев. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3226778-obsag-tinovoї-ekonomiki-v-ukraini-stanovit-polovinu-vvp-getmancev.html>.

8. Тіньова економіка. Загальні тенденції 2020: Аналітична записка. К.: Міністерство економіки України, Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування, 2021. 14 с.

9. Україна змінила позиції у світовому рейтингу зі сплати податків. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/11/26/novyna/ekonomika/ukrayina-zminyala-rozycziyi-svitovomu-rejtynhu-splaty-podatktiv>.

10. Цього року в Україні запустять електронну акцизну марку. URL: <https://investory.news/cogo-roku-v-ukraini-zapustyat-elektronnu-akciznu-marku/>.

11. Чергова податкова реформа-2021: що на цей раз пропонують депутати? URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100025548-cherгова-podatкова-reforma-2021-scho-na-tsey-raz-proponuyut-deputati>.

Горин Володимир Петрович

д. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ЗУНУ, м. Тернопіль

Отрубчак Дмитро Ігорович

студент гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль

СЕРЕДНЬОСТРОКОВЕ БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ

Бюджетне планування є однією із найважливіших складових бюджетної політики, від об'єктивності та ефективності якої значною мірою залежать перспективи досягнення стратегічних і тактичних завдань розвитку держави. В рамках бюджетного планування здійснюється розрахунок майбутніх доходів та видатків держави на усіх рівнях бюджетної системи, забезпечується узгодження цих показників бюджету із документами стратегічного планування розвитку держави в цілому і територіальних громад. Проте, якщо бюджетне планування організоване не належним чином, воно відірване від стратегічного планування, то виконання бюджету може супроводжуватись наростанням кризових явищ у бюджетній системі, невиконанням планових показників формування доходів бюджету, недофінансуванням важливих для суспільного розвитку бюджетних програм.

В умовах нестабільної економічної та політичної ситуації в країні, дії новітніх загроз суспільному розвитку питання прогнозованості, стратегічної виваженості планування бюджетних показників особливо актуальне. Дієвим інструментом узгодження стратегічного планування з поточними завданнями бюджетної політики є середньострокове бюджетне планування. Формування цілісної системи бюджетного планування, що буде забезпечувати узгодження цілей та завдань бюджетної політики на стратегічному й тактичному рівнях необхідно розглядати як крок до забезпечення стратегічної виваженості та послідовності управління публічними фінансами, умову досягнення сталого економічного й соціального розвитку держави. Середньострокове планування бюджету, на думку Т. Боголіб, «дієвий в ...удосконаленні бюджетного процесу, модернізації бюджетного механізму стимулювання економічної активності в Україні» [4, с.189]. Дійсно, завдяки середньостроковому плануванню бюджету можливо посилити його зв'язок із стратегією розвитку країни чи регіонів, розкрити потенціал щодо використання інноваційних фіскально-бюджетних інструментів, спрямованих на досягнення довгострокових результатів розвитку.

С. Базика наголошує на інших перевагах середньострокового планування бюджету, а саме посилення контролю за використанням бюджетних коштів, прийняття більш ефективних управлінських рішень щодо розпорядження ними на усіх рівнях публічного управління [2, с. 116]. Ефективність з точки зору контролю за реалізацією довгострокових цілей, на наш погляд, є відмінною ознакою середньострокового планування бюджету. Вагома частина бюджетних програм для того, щоб дати відчутний результат, потребує більш

тривалого періоду реалізації, який виходить за межі бюджетного року. Таким чином, з точки зору поточного бюджетного планування ці програми є неефективними. Проте, завдяки середньостроковому підходу до планування бюджету можливо забезпечити послідовність виконання таких програм, стійкість їх фінансування, а отже, досягнення поставлених цілей. Середньострокове бюджетне планування зобов'язує учасників бюджетного процесу гарантувати виконання не лише поточних зобов'язань, які відображені у бюджетних програмах, започаткованих на наступний бюджетний період, але й стабільне фінансування тих бюджетних програм, які були розпочаті у попередні роки.

Таким чином, середньострокове бюджетне планування виступає також дієвим інструментом обмеження впливу кон'юнктурних змін у політичному середовищі на параметри бюджету. Звичним явищем сьогодення у бюджетній практиці є те, що політичні зміни, ситуативні політичні «союзи» впливають на структуру й обсяги фінансування бюджетних програм. Внаслідок цього одні бюджетні програми, незважаючи на актуальність та значні обсяги фінансування у попередні бюджетні періоди, можуть бути припинені, натомість інші програми, розроблені наспівидкуруч на угоду політичним домовленостям та з сумнівною ефективністю можуть отримувати розширене фінансування. Тому лише жорстке прив'язування бюджетних програм до пріоритетів, визначених у стратегічних документах розвитку держави здатне зменшити вплив поточних політичних процесів в Україні на бюджетний процес. За словами М. Кужелева, у розвинених країнах політику кон'юнктурного управління бюджетом змінила ефективна система розробки пріоритетів бюджетної політики, в основі якої – професійне бюджетне прогнозування, жорстке середньострокове бюджетне планування, інтегроване в систему загальнодержавного планування [5].

У середньостроковому бюджетному плануванні закладений вагомий оптимізаційний потенціал, оскільки воно дає можливість не тільки розрахувати орієнтовні доходи та видатки бюджету на більш тривалий період, але й створює передумови для проектування поступової оптимізації пропорцій розподілу ВВП у міжгалузевому й міжтериторіальному вимірі, планування бюджетної політики структурної перебудови економіки та вирішення суспільних проблем. Т. Богдан визначає корисний ефект від середньострокового планування у забезпеченні стійкості публічних фінансів, посиленні фіскальної дисципліни, міжчасового розподілу бюджетних ресурсів. Стійкість публічних фінансів досягається за рахунок того, що визначені середньостроковим бюджетом ліміти видатків є стримуючим чинником, який не дає надмірно збільшувати видатки поточного бюджету в межах бюджетного періоду [3, с 11]. Такі ліміти визначаються фіскальними цілями уряду і дають можливість забезпечити послідовність та цілісність бюджетної політики у середньостроковому часовому горизонті.

Проте, поряд з перевагами, необхідно вказати й на можливі недоліки від запровадження середньострокового планування бюджету. На думку окремих науковців [1], фахівців Європейського інформаційно-дослідницького центру

[9], надмірне захоплення оцінками майбутніх показників при складанні бюджету може зумовлювати негнучкість фіскальної політики, коли прийняття навіть раціональних рішень у фінансовій площині буде ускладнене встановленими бюджетними обмеженнями; надмірний оптимізм у прогнозуванні показників середньострокового бюджету може стати підставою для впровадження слабо обґрунтованих бюджетних програм, тобто сприяти марнотратству бюджетних коштів; при прорахунках у макроекономічному прогнозуванні ці недоліки переносяться на індикативні показники бюджетних програм, знижують їхню об'єктивність; середньострокове бюджетне планування може містити мало практичного змісту, а мати більшою мірою декларативний характер, тоді як саме впровадження цієї технології у бюджету практику є складним і вартісним процесом.

Відповідно до Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки [8] та Плану з її реалізації [7], запровадження середньострокового бюджетного планування визначене одним із пріоритетів реформи публічних фінансів. Перехід до такої моделі бюджетного планування передбачав реалізацію низки завдань: складання середньострокової бюджетної декларації; удосконалення процедур та розробку програмного забезпечення для ефективного бюджетування; розширення повноважень головних розпорядників коштів бюджету щодо перерозподілу бюджетних ресурсів між програмами та оперативного управління ними; оновлення календаря бюджетного процесу; підвищення фіскальної дисципліни; посилення вимог до якості підготовки бюджетного законодавства, відповідальності суб'єктів законодавчої ініціативи за якість поданих законопроектів.

Відповідно до вимог Стратегії, у 2018 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування» [6], проте у зв'язку із поширенням епідемії COVID-19 та не прогнозованістю розвитку ситуації застосування його положень в частині впровадження середньострокового бюджетного планування було відстрочене, оскільки головним завданням бюджетної політики було визначено підтримку фінансової стабільності бюджетної системи. Тільки у 2021 році урядом було презентовано Бюджетну декларацію на 2022-2024 рр. – головний інструмент середньострокового планування бюджету. Цей документ має бути покладений в основу розробки державного бюджету та використаний при підготовці прогнозів місцевих бюджетів. На рівні місцевих бюджетів, поряд із Бюджетною декларацією при складанні бюджету на середньостроковий період використовують місцеві фінансові плани, стратегічні документи розвитку відповідних територіальних громад. Завдяки цьому буде забезпечено тісний зв'язку бюджетного планування із стратегічними пріоритетами розвитку.

Незважаючи на переваги застосування середньострокового планування бюджету на усіх рівнях бюджетної системи, середовище для повної реалізації його потенціалу в Україні поки не сформоване. Найважливішими чинниками, які негативно впливають на перспективи впровадження стратегічного підходу у бюджетному плануванні, на наш погляд, є нестабільність

внутрішньополітичної ситуації в країні, слабкість макроекономічного планування та прогнозування, високий рівень кон'юнктурності та непрозорості ухвалення управлінських рішень у сфері бюджетної політики, нестача у фінансових органах фахівців, які б володіли необхідними навиками з довгострокового планування. Додатковий тиск на процеси бюджетного планування, об'єктивність прогніваних показників доходів та видатків бюджету справляє безпекова ситуація на Сході України, кон'юнктура на міжнародних сировинних ринках, а також новітні загрози суспільному розвитку, на кшталт глобальної епідемії COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV. Загострення епідемії змусило не тільки Україну, але й численні інші держави внести значні корективи у макроекономічні прогнози, параметри доходів та видатків бюджету, плани економічної та соціальної політики. Від розвитку ситуації з поширенням захворюваності на коронавірус і ефективності протидії негативним наслідкам епідемії значною мірою залежать перспективи середньострокового бюджетного планування в Україні.

Список використаних джерел:

1. Kuzheliev M. Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. In: Association agreement: driving integrational changes: collective monograph. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, 2019. P. 374-385.
2. Базика С. К. Бюджетне планування як інструмент фінансового стратегічного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 18. С. 114-118. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2018/23.pdf.
3. Богдан Т. П. Середньострокове бюджетне планування в Україні: системна сутність, функції, структурні елементи. *Фінанси України*. 2017. № 6. С. 7-25. URL: http://finukr.org.ua/docs/FU_17_06_007_uk.pdf.
4. Боголіб Т. М. Середньострокове бюджетне планування як бюджетний механізм стимулювання економічної активності в Україні. *Економічний вісник університету*. 2011. № 17-1. С. 185-189.
5. Кужелев М. О. Управління публічними фінансами в умовах реформування економіки України. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України: зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 26–27 березня 2020 р.)*. Ірпінь, 2020. С. 42-44.
6. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування: Закон України від 06.12.2018 р. № 2646-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2646-19>.
7. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Розпорядження КМУ від 24.05.2017 р. № 415-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/415-2017-%D1%80>.
8. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Розпорядження КМУ від

8.02.2017 р. № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80>.

9. Середньострокове бюджетне планування (міжнародний досвід): інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29131.pdf>.

Горин Володимир Петрович

д. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ЗУНУ, м. Тернопіль

Пірус Ярина Романівна

студентка гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ

Забезпечення належного використання бюджетних коштів у відповідності із визначеними пріоритетами соціального розвитку є одним із важливих завдань бюджетної політики на усіх рівнях публічного управління. Марнотратство та використання застарілих схем фінансування суспільних послуг, які базовані на принципах «освоєння коштів» чи «забезпечення функціонування» навіть за умови постійного нарощування фінансування не принесе очікуваного ефекту у питанні підвищення доступності та якості суспільних благ. Зважаючи на те, що соціальні видатки місцевих бюджетів концентрують у своєму складі різні за характером напрями соціального розвитку, то завдання підвищення ефективності їхнього здійснення потребує реалізації комплексу заходів:

– повноцінного утвердження адресного підходу при наданні соціальних послуг та реалізації заходів соціального захисту населення. У контексті реалізації цього завдання важливо забезпечити вироблення методики об'єктивного оцінювання доходів населення для мінімізації «помилки включення» при наданні соціальних виплат; реформувати існуючу модель надання соціальних пільг для усунення проявів дискримінації громадян за територіальним принципом та попередження неефективного використання бюджетних коштів на фінансову підтримку окремих суспільних груп;

– переходу до багатоканального фінансування суспільних послуг за рахунок впровадження паралельно з прямим бюджетним фінансуванням закладів соціальної сфери інших методів бюджетної підтримки проєктів соціального розвитку. У цьому контексті важливо забезпечити посилення кореспонденції між динамікою видатків бюджету на надання суспільних послуг та кількісно-якісними параметрами їх надання, а також результатами, які характеризуються показниками суспільного добробуту.

Забезпечення адресності соціальних трансфертів залишається актуальним завданням соціальної політики впродовж багатьох років. Надмірні масштаби «помилки» включення, коли заходи соціального захисту поширюються на заможні верстви населення спричиняють марне витрачання з бюджету значних обсягів ресурсів та посилюють у суспільстві відчуття несправедливого ставлення з боку держави.

У зарубіжній практиці представлені кілька методів перевірки нужденності при призначенні соціальних трансфертів: пряме оцінювання, метод виставлення балів, таргетування за приналежністю до певної категорії

населення та ін. При наданні соціальних трансфертів з малозабезпеченості дієвим інструментом для обмеження кола реципієнтів є вимога участі у громадських роботах. Очевидно, що на такі роботи погодяться тільки ті громадяни, які дійсно відчують нужденність, що автоматично вилучить з числа реципієнтів більш заможних. Проте, в Україні при призначенні соціальних трансфертів за державними і місцевими соціальними програмами переважно застосовується категоріальний підхід (таргетування за приналежністю до певної суспільних групи – пенсіонерів, людей з інвалідністю, дітей-сиріт, студентів та ін.). Пряме оцінювання отримує обмежене застосування при призначенні соціальних виплат малозабезпеченим, а також при виконанні місцевих програм надання соціальної допомоги за особистим зверненням громадян.

При виборі методу адресування соціальних трансфертів з місцевих бюджетів необхідно керуватись двома принципами: по-перше, розміром соціальної виплати; по-друге, обсягом самої цільової програми, яка передбачає певну форму соціальної підтримки. Зазвичай у науковій спільноті вважають, що метод прямого оцінювання раціонально застосовувати у випадку, якщо програма передбачає значні розміри соціальної виплати [4, с. 4-6], оскільки його використання пов'язане із значними транзакційними (адміністративними) витратами. На наш погляд, такий аргумент недостатній, оскільки зважаючи на обмеженість кола реципієнтів виплат за місцевими соціальними програмами та існування при органах соціального захисту населення відповідної служби соціального інспектування проведення перевірки безпосереднього рівня життя заявника на отримання соціальної допомоги не спричинятиме значного зростання адміністративних витрат, але дасть змогу «відсіяти» тих, хто насправді не потребує підтримки. Таким чином, на рівні територіальних громад саме метод прямого оцінювання має отримати найбільше застосування при вирішенні питання щодо адресування соціальних виплат.

Окремою проблемою низького рівня адресації соціального захисту населення за рахунок бюджетних коштів є надання соціальних трансфертів у не грошовій формі (право на безкоштовне отримання послуг, проїзд у транспорті та ін.). Зазвичай, такі трансферти надаються за категоріальним принципом та не враховують рівень заможності одержувача. Негативною рисою надання не грошових трансфертів є те, що вони можуть спричинити відчуття приниження при їхньому отриманні. Показовим у цьому випадку є непоодинокі випадки конфліктів при користуванні пільгами на проїзд ветеранів новітньої війни на Сході України. Більш того, вважаємо принизливою саму форму підтримки цих людей через надання права на безкоштовний проїзд у громадському транспорті, яке вони нерідко «випрошують» у перевізників. Відмова від її використання для багатьох ветеранів виявом моральної гордості.

Вирішити питання конфліктності натуральних трансфертів, які надаються за місцевими соціальними програмами може їх переведення у грошову форму із проведенням перевірки нужденності реципієнта. Звісно, така перевірка не

має стосуватись окремих програм соціальної підтримки, коли надання трансферту є проявом подяки за певні заслуги (учасники бойових дій на Сході України). Щодо інших соціальних виплат, до пряме оцінювання нужденності має передбачати як заочну перевірку (з допомогою документів, які підтверджують рівень доходу, майновий статус реципієнта), а також очне оцінювання (з відвідуванням особи, яка претендує на допомогу). Останнє доцільно здійснювати у виняткових випадках, коли є підстави очікувати, що рівень життя заявника не відповідає декларованому. Для визначення кола таких реципієнтів необхідно тісно координувати роботу соціальної інспекції органу соціального забезпечення населення з старостами старостинських округів територіальної громади.

Окремо необхідно вказати на економічний ефект від впровадження грошових соціальних трансфертів, оскільки крім підтримки місцевої економіки, вони також забезпечать зменшення масштабів зловживань з боку надавачів субсидованих послуг. На теперішній час вартість цих послуг відповідно до обсягів споживання та визначених тарифів відшкодовується з місцевих бюджетів. При цьому не існує дієвих механізмів відстеження реальних показників споживання субсидованих благ, що дає можливість їх надавачам безперешкодно завищувати показники надання та отримувати безпідставно кошти з бюджету.

Іншим вектором удосконалення практики використання бюджетних коштів на соціальний захист населення є демонополізація надання соціальних послуг. Як зазначають Б. Малиняк та М. Онуфрик, «соціальні послуги можуть забезпечити індивідуальний та адресний підхід до людини, а виплати та пільги надаються не згідно потреби, а відповідно до певного статусу» [3, с. 89]. При цьому, вітчизняна практика передбачає, що основну частину соціальних послуг надають комунальні заклади соціального обслуговування, зокрема відповідні територіальні центри чи центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Проте, у зв'язку із реформою децентралізації ця модель соціального обслуговування зазнає руйнації, а громади мають вирішувати питання щодо пошуку інноваційного механізму надання соціальних послуг. Одним із варіантів вирішення цього питання є залучення до процесу неурядових організацій та приватних структур. На думку багатьох вчених, такий варіант організації надання соціальних послуг має вагомі переваги, оскільки недержавні структури мають можливість «залучати додаткові ресурси, є більш гнучкими у питанні підготовки фахівців та оплати праці, рішучими щодо запровадження соціальних інновацій та залучення волонтерів» [3, с. 90].

Залучення приватних структур до надання соціальних послуг передбачає застосування процедури соціального замовлення. Воно передбачає передачу функціональних повноважень органу влади щодо окремих видів соціального обслуговування до приватних структур. Незважаючи на переваги, залучення недержавних структур до надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів утруднене низкою чинників: нечітким правовим визначенням змісту соціальної послуги; складністю процедури включення до реєстру надавачів соціальних послуг; надмірністю вимог до оцінки якості надання соціальних

послуг. Відповідно до нормативно-правових актів, які врегульовують питання обчислення тарифів соціальних послуг, діючий порядок такого калькулювання містить системні недоліки: допускає завищення витрат надавачів соціальної послуги; не передбачає можливості рентабельного надання соціальної послуги; практично унеможлиблює доступ до ринку соціальних послуг суб'єктів господарювання, які перебувають на спрощеній системі оподаткування; передбачає дискримінацію суб'єктів господарювання різних форм власності щодо планування бюджетних видатків на соціальні послуги. Попри простоту витратного методу калькулювання вартості соціальної послуги, він містить значні недоліки, які можуть стати причиною необ'єктивності розрахунку витрат на її надання.

Зважаючи на вагомий потенціал підвищення ефективності використання бюджетних коштів на надання соціальних послуг, який дає запровадження моделі їхнього замовлення на конкурсних умовах, реалізацію цього завдання можна визначити одним із головних пріоритетів соціальної політики на місцевому рівні. Слід погодитись з Б. Малиняком, що принципове значення у цьому контексті має оптимізація процедури визначення тарифу на соціальні послуги, а саме введення «фіксованого тарифу на кожен соціальну послугу з можливістю застосування певних коефіцієнтів, визначених на засадах колективного узгодження органами влади та надавачами соціальних послуг» [3, с. 97].

Окрему увагу необхідно приділити також питанню вироблення методики оцінювання якості надання соціальних послуг через формування відповідної вибірки результативних індикаторів, які вимірюють кількісні та якісні показники. На думку Ю. Горемікіної, недержавні структури можуть бути учасниками процесу постачання соціальних послуг не тільки як їх надавачі, але як контролери якості та ефективності їх надання [1]. Це дасть можливість створити умови для забезпечення об'єктивного контролю якості соціальних послуг, а отже й ефективності використання коштів місцевих бюджетів, на усіх етапах їхнього надання.

Поряд з підвищенням ефективності видатків на соціальний захист і надання соціальних послуг населенню, важливим напрямом вдосконалення бюджетної політики соціального спрямування в Україні є вдосконалення моделі бюджетного фінансування соціальної сфери, яке може передбачати два вектори активності: по-перше, широке впровадження програмно-цільового підходу у функціонування комунальних закладів соціальної сфери; по-друге, демократизація процесу надання послуг, які забезпечує соціальна сфера за рахунок допущення до нього недержавних структур.

На думку К. Лантух, запровадження ринкових відносин у соціальній сфері потребує інституційних змін у соціальній сфері, розвитку недержавного сегменту соціальної сфери. Цей процес може протікати еволюційно та революційно. У першому випадку, приватні структури допускаються до надання суспільних послуг паралельно із комунальними закладами соціальної сфери, які продовжують також функціонувати у звичному режимі. Звуження комунального сектору відбувається еволюційно за рахунок поступової

приватизації закладів соціальної сфери. При другому варіанті, перехід до ринкових умов забезпечує масована приватизація соціальної сфери, яка трансформує комунальних сегмент у приватний [2, с. 91]. На наш погляд, другий варіант запровадження риків відносин у соціальній сфері виглядає значною мірою утопічно, оскільки його впровадження на практиці може спричинити катастрофічні економічні та соціальні наслідки. Проте, відсутність змін у питанні демократизації процесу надання послуг соціальної сфери породжує недоліки, які не тільки знижують якість цих послуг, але й ефективність видатків місцевих бюджетів на їхнє надання. До таких проблемних моментів належать: зацікавленість комунальних закладів соціальної сфери у наданні платних послуг, які заміщають безкоштовні; відсутність стимулів до підвищення якості надання послуг; нераціональність витрат на надання послуг соціальної сфери, зумовлена невідповідністю мережі та штатів комунальних закладів соціальної сфери потребам населення і демографічним тенденціям; неврегульованість питання розпорядження доходами від господарської діяльності, що створює підґрунтя для неправомірного та неефективного використання власних доходів бюджетних установ, придбання за них активів, які не мають стосунку до профілю діяльності організації, а також прямих фінансових зловживань [2, с. 91].

Вирішення окреслених проблем потребує, серед іншого, оптимізації мережі комунальних закладів соціальної сфери за рахунок закриття установ з низькими виробничими показниками та вивільнення бюджетних коштів на їхні потреби процесу надання суспільних послуг. Однак, процес такої оптимізації має проходити виважено для уникнення негативного впливу на доступність суспільних послуг. Очевидно, що процеси оптимізації не актуальні для крупних міських обласних центрів, які відчувають гострий дефіцит місць у закладах дошкільної та середньої освіти. Натомість, закриття закладів соціальної сфери у сільській місцевості має враховувати інтереси населення щодо доступу до суспільних послуг та «розумні» умови економії. Навіть із забезпеченням належного транспортного сполучення між населеними пунктами громади це не може слугувати безумовною підставою для закриття малокомплектних закладів освіти, адже необхідно враховувати також тривалість поїздки до місць навчання та психологічно-вікові особливості дітей. Питання економії бюджетних коштів не має превалювати над задоволенням потреб та інтересів людини – споживача суспільних послуг.

Подібний принцип необхідно застосовувати і при оптимізації закладів культури та вдосконаленні механізму їхнього фінансування. Поширені у західній практиці непрямі методи фінансування культурних проектів можуть отримати впровадження в Україні лише на загальнодержавному рівні чи рівні крупних міських територіальних громад. У малонаселених сільських громадах непряме фінансування культурних заходів може спричинити повне закриття мережі клубів та бібліотек, що взагалі позбавить сільське населення до культурних послуг. Тому при збереженні прямого бюджетного фінансування, на цьому рівні соціальної сфери необхідне впровадження програмно-цільового підходу у такій варіації, коли заклади мають чітко планувати напрями

використання отриманого фінансування з урахуванням задоволення потреб усіх вікових та соціальних груп населення; активізувати діяльність щодо використання інструментів фандрайзингу для залучення зовнішнього фінансування (як критерій оцінювання ефективності роботи адміністрації закладу соціальної сфери); для оцінювання ефективності діяльності персоналу закладу соціальної сфери використовується інтегрована система ключових показників ефективності (КПІ), від чого залежатимуть розміри оплати праці (преміальна частина). Таким чином, при збереженні основних параметрів моделі прямого бюджетного фінансування закладів соціальної сфери буде створено передумови для імплементації у їхню діяльність ринкових елементів.

У контексті демократизації процесів управління публічними фінансами одним із векторів підвищення ефективності управління бюджетними видатками на реалізацію соціальних заходів є залучення до цього процесу громадськості. У зарубіжній практиці звичним явищем є створення громадських наглядових рад при закладах освіти чи охорони здоров'я, культурної сфери. Створені з представників органу місцевого самоврядування, бізнес-структур, громадськості, вони мають достатні повноваження щодо контролю за виробленням напрямів використання бюджетних коштів та ефективністю надання відповідних послуг. В Україні така практика має доволі вузьке поширення у сфері вищої освіти, а наглядові ради мають здебільшого «декоративний» статусний характер. Запровадження такої форми громадського контролю на усіх рівнях надання послуг соціальної сфери та наповнення її реальним змістом створить вагомі передумови для підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів на надання суспільних послуг та підвищення їх якісних параметрів.

Список використаних джерел:

1. Горемикіна Ю. В. Моніторинг і оцінювання якості та ефективності соціальних послуг. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3. С. 122-132.
2. Лантух К. О. Пріоритети бюджетного фінансування соціальних послуг в Україні. *Innovative Educational Technologies: European Experience and its Application in Training in Economics and Management*. Internship. Riga: Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems, 2020. P. 88-91.
3. Малиняк Б., Онуфрик М. Придбання соціальних послуг органами місцевого самоврядування у приватних суб'єктів: проблеми адміністрування та фінансування. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 3. С. 86-101.
4. Сініцина І. Забезпечення адресності соціальної допомоги за допомогою бального методу з'ясування ступеню нужденності заявників: огляд літератури. К.: CASE-Україна: Центр соціально-економічних досліджень, 2011. 46 с.

Граділь Віта Ємільвна
студентка гр. ПОФГзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., професор Кириленко О. П.

ПИТАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Важливою складовою регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) є оподаткування зовнішньо торговельних операцій. Митний кодекс України визначає правила оподаткування митом усіх товарів, які перетинають державний кордон. Податковий кодекс України встановлює усі інші податки і збори, які стягуються при перетині товару митного кордону.

Митну політику України в цілому та митне регулювання ЗЕД визначає Верховна Рада України. В основі принципів митного регулювання лежать положення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Митного кодексу, Єдиного митного тарифу та міжнародних договорів України. Митні правила України діють на усій території України, що становить єдиний митний простір. Ставки, встановлені Єдиним митним тарифом України, діють на всій її території і не залежать від форм власності, організаційної структури чи розташування суб'єкта господарської діяльності. Виключення стосується тільки передбачених законодавством випадків.

В основу побудови системи оподаткування ЗЕД покладається досягнення державних інтересів та захист вітчизняного товаровиробника. Така ціль є цілком природною та закладається в усі нормативні документи, які регламентують ЗЕД. До принципів оподаткування ЗЕД належать такі:

- держава самостійно встановлює і скасовує податки і пільги;
- стабільність видів і розміру податків на строк не менш 5 років;
- ставки податків встановлюються і скасовуються Верховною Радою України;
- заборона інших податків, крім тих, що затверджені законодавством;
- заохочення експорту готової продукції, а не сировини;
- самофінансування суб'єктів ЗЕД та бездефіцитність платіжного балансу України;
- для одного і того ж товару діє єдина ставка податку.

Як ми бачимо, в даній системі принципів важливе місце належить стабільності та єдності оподаткування, а також – стимулюванню експорту.

Торкаючись інформованості громадськості, що є невід'ємною частиною грамотності, то Митний кодекс передбачає «Єдиний митний тариф України та митні правила України мають бути офіційно опубліковані у загальнодоступних засобах масової інформації не пізніш як за 45 днів до дати введення їх у дію. В разі, якщо зазначені документи не будуть офіційно опубліковані, вони чинності не набирають. Якщо зазначені документи будуть опубліковані пізніше як за 45 днів до введення їх у дію, датою набрання чинності буде вважатися 46-й день з моменту офіційної публікації».

Початковим питанням, яке виникає при оподаткуванні ЗЕД, це митна вартість товарів, які ввозяться/вивозяться через митний кордон країни. Тут починається конфлікт інтересів митниці та суб'єкта ЗЕД. Так, при імпорتنих операціях, митниця, стоячи на сторожі інтересів держави, вимагає максимальної оцінки вартості, а суб'єкт, згідно принципу ведення бізнесу «дешевше купити, дорожче продати», хоче оцінити поменше. Тому існують, зокрема в статті 47 Митного кодексу, затверджені методи визначення митної вартості товарів.

Основним методом визначення митної вартості товарів є метод «за ціною контракту». Крім того, є другорядні методи: по ціні договору щодо ідентичних товарів; за ціною щодо аналогічних товарів; на основі віднімання вартості; на основі додавання вартості; резервний метод. Наявність багатьох методів визначення митної вартості товарів підтверджує важливість підвищення грамотності громадян в галузі ЗЕД, необхідність орієнтуватись в специфіці оподаткування.

Платниками мита, згідно чинного законодавства, є:

- особи, які завозять або вивозять товари на/з митну територію України;
- особи, на чю адресу надходять товари у міжнародних поштових або експрес-відправленнях, багажі;
- особи, які раніше скористались можливостями ухиленням від мита.

Об'єктами оподаткування митом є товари, митна вартість яких перевищує 150 євро, які перетинають кордон України.

Податковий кодекс України, в свою чергу, також регулює оподаткування ЗЕД. Базою оподаткування для товарів, що ввозяться в Україну, є контрактна вартість, але вона не може бути нижче митної вартості. Ставка податку на додану вартість, згідно Податкового кодексу, складає 20%, але, в залежності від пільг та преференцій, може складати 7% або 14%. При оподаткуванні підакцизних товарів застосовуються індивідуальні ставки акцизного податку. Митна вартість визначається відповідно до Митного кодексу України з урахуванням мита та акцизного податку. Вони підлягають сплаті і включаються до загальної ціни. За нульовою ставкою оподатковуються експортні операції, пов'язані з вивозом товарів за межі України.

Усі ці суми відображаються у вантажній митній декларації і сплачуються при митному оформленні вантажів. Ця процедура визначена Митним кодексом України. Факт ввезення товару, або його вивезення підтверджується основним документом при здійсненні ЗЕД – вантажною митною декларацією.

В цьому питанні відіграє велике значення можливість попереднього декларування, коли працівники митниці, або митні брокери ще до перетину державного кордону нараховують необхідні платежі і проїзд через митницю буде безперешкодний.

Таким чином, громадян у сфері ЗЕД, знання розмірів податків, зборів та інших платежів, які необхідно сплатити учасникам ЗЕД, важливі для прийняття рішень щодо вибору оптимальних способів ввезення та вивезення товарів, а також для попередження можливих порушень, зокрема таких як контрабанда та порушення митних правил.

Дем'янишин Василь Григорович

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ЗУНУ, м. Тернопіль

Ништа Юрій Романович

студент гр. ФПФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ

У країнах із розвинутою та трансформаційною економікою державна політика у сфері бюджетного регулювання нині знаходиться у стані пошуку нових, більш дієвих інструментів підвищення конкурентоспроможності економіки, в умовах необхідності реформування систем оподаткування, трудового та пенсійного законодавства, соціального захисту, медичного забезпечення населення, скорочення державних витрат та дефіциту бюджету.

На даний час, залишаються актуальними питання необхідності подолання наслідків економічного спаду, вихід на до кризові показники ВВП, створення дієвих передумов для подальшого стійкого розвитку країни та суспільства. Вирішення таких ключових завдань розвитку відбуваються з урахуванням і зовнішніх чинників, як зокрема погіршення економічної ситуації в низці розвинених країн. Відновлення світової економіки є нестійким, а нестабільність на міжнародних фінансових ринках вказує на існування зовнішніх ризиків для розвитку української економіки [1].

Програмно-цільовий метод формування бюджету на рівні держави вперше застосовано у Сполучених Штатах Америки з метою розробки кошторису міністерства оборони. Практика застосування цього методу свідчить про його переваги, порівняно з іншими методами, що застосовувалися у процесі розробки проектів бюджетів. Саме це сприяло застосуванню програмно-цільового методу бюджетного планування у світовій практиці. Крім того, типовим для більшості зарубіжних країн є поділ місцевих бюджетів на функціональні види: місцеві поточні бюджети та бюджети розвитку – інвестиційні бюджети, кожен з яких має власні джерела доходів.

У Сполучених Штатах Америки програмно-цільовий метод бюджетного планування застосовується як на рівні державного бюджету, так і на рівні бюджетів штатів і територій. Бюджетне планування із застосуванням програмно-цільового методу у цій країні є більш тривалим, ніж в інших країнах світу. Як свідчить світовий досвід, застосування програмно-цільового методу надає можливість передбачити результати виконання кожної бюджетної програми, а також оцінити ефективність використання державних коштів на кожному етапі. Моніторинг та оцінка бюджетних програм включають, насамперед, порівняння результатів і витрат на їх досягнення, аналіз тривалості їх виконання, необхідності й відповідності цих програм вимогам часу. Застосування відповідних показників дає можливість порівнювати стан виконання бюджетних програм у динаміці, за роками та між головними розпорядниками бюджетних коштів, передбачати термін їх

виконання та визначити найефективніші бюджетні програми при розподілі бюджетних коштів на середньострокову перспективу. Крім того, це допомагає здійснити оптимальний вибір пріоритетів бюджетної політики на середньострокову перспективу та забезпечити досягнення позитивних результатів при використанні бюджетних коштів [2].

Підвищення ефективності державного управління в сучасних фінансово-економічних умовах набувають особливої значущості. З метою реалізації соціально-економічних пріоритетів розвитку країни необхідне підвищення якісного рівня функціонування бюджетної системи, у тому числі запровадження середньострокового бюджетного планування у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм; удосконалення методологічних засад програмно-цільового методу планування бюджету; застосування дієвих підходів управління державними фінансами [3].

Великобританія має регульовану ринкову економіку, є шостою за розміром економікою у світі і другою в Європі після Німеччини. Перетворення у сфері бюджетного регулювання, бюджетної політики, що проводяться в зазначеній країні останніми роками, викликані необхідністю підвищити темпи економічного зростання, посилити інвестиційну привабливість економіки, забезпечити утримання соціальних стандартів та захищеності на належному рівні.

Основні цілі бюджетної політики Великобританії полягають в: забезпеченні макроекономічної стабільності, зростання продуктивності праці; забезпеченні високого рівня зайнятості населення; підвищенні рівня життя найменш захищених верств громадян країни; надходженні інвестицій в сектор суспільних послуг з метою підвищення стандартів освіти, охорони здоров'я, модернізації транспорту, захисту довкілля, підтримки правопорядку. Відповідальним за розробку і виконання британським урядом публічної фінансової і економічної політики є Казначейство.

Німеччина за рівнем економічного розвитку, розмірам економічного потенціалу, часткою в загальному світовому виробництві тощо належить до найбільш розвинених країн світу. Основи бюджетного регулювання в Німеччині, функціонування бюджетної системи було закладено у процесі бюджетного реформування, яке проводилось на початок семидесятих років минулого століття. В рамках бюджетного реформування переглянуто та внесено зміни до Конституції країни в частині засад та принципів проведення бюджетної політики, прийнято Бюджетний кодекс.

Бюджетний процес Німеччини, який закріплено Конституцією, відображає федеративний устрій держави та складається із чотирьох етапів: складання проекту бюджету, його розгляд та затвердження парламентом; виконання бюджету; контроль за виконанням бюджету та складання звіту про його виконання. Ухваленим Законом про забезпечення економічної стабільності і росту унормовано обов'язок федерального уряду, регіонів та місцевих органів влади розробляти бюджети у відповідності до завдань та цілей економічної політики. Ухвалені в Німеччині засади стратегічного бюджетного планування вимагають здійснювати формування бюджету в

контексті середньострокового фінансового плану з метою досягнення визначених стратегічних цілей бюджетної політики.

Для Німеччини характерним є достатньо висока роль держави в процесах державного регулювання суспільного розвитку. Питома вага валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджет складає близько п'ятдесяти відсотків. За рахунок бюджету забезпечується фінансування традиційних сфер діяльності федерації та земель. Центральним урядом здійснюється фінансування зовнішніх відносин, військових видатків, видатків на фінансове сприяння розвитку окремих галузей і регіонів через систему субсидування, кредитування та пряме фінансування, наукових розробок, соціальні видатки, видатки на освіту, державне управління. Слід зазначити про традиційно соціальне спрямування бюджету країни. Так, у структурі видатків значна їх частина є видатки соціального характеру. Видатки бюджету на соціальні потреби суспільства складають близько тридцяти відсотків, із врахуванням видатків соціальних фондів – близько п'ятдесяти відсотків.

У бюджетному процесі Німеччини беруть участь такі органи влади та їхні структурні підрозділи, як Міністерство фінансів; бюджетний комітет, комітет з перевірки звітності, Федеральна рахункова палата; Федеральне казначейство, крім цього, забезпечується широка участь науковців і громадськості у вигляді експертних організацій.

У Франції бюджетним процесом, зокрема і завданням прогнозування, займається Міністерство фінансів, до того ж, за угодою з ЄС – Маастрихтським договором і пов'язаним з ним «Пактом стабільності та розвитку», обидві країни – учасниці Євросони повинні дотримуватися закладених фіскальних параметрів для сектора загального управління. Встановлено верхні обмеження щорічного дефіциту в три відсотки валового внутрішнього продукту і загального державного боргу до шістдесят відсотків валового внутрішнього продукту. Відповідно до «Пакту стабільності та розвитку» державам слід прагнути до збалансованого бюджету і розробляти щорічні програми забезпечення стабільності і зростання, що відображають виконання цих цільових показників.

Програмно-цільове бюджетування має різні моделі, оскільки форми його реалізації зумовлено історично сформованими соціально-економічними особливостями розвитку кожної держави. Крім цього, підходи до застосування програмо-цільового методу знаходяться у процесі постійних змін та вдосконалення, до того ж більшість країн почали впроваджувати нові підходи лише протягом останніх десяти років. Першими країнами, які почали застосовувати програмо-цільовий метод є Сполучені Штати Америки, Нова Зеландія, Австралія, Нідерланди, Великобританія і Швеція.

У Канаді з 1995 р. всі федеральні міністерства і відомства в обов'язковому порядку повинні визначати основні суспільно значущі результати своєї діяльності та чітко формулювати, чого вони прагнуть досягти в інтересах громадян. На основі цього здійснюється планування, оцінка результативності та складання звітів. Для кожної програми у рамках місій визначено пріоритети і цілі, відповідно до яких відповідальні за програму чиновники повинні

сформулювати обмежену кількість цілей – від трьох до чотирьох для кожної програми та від двох до трьох показників для досягнення кожної цілі [4].

В Іспанії бюджетний процес дає змогу за допомогою багаторічних бюджетів аналізувати макроекономічні і фінансові результати діяльності державного сектору в межах чотирирічного періоду. У Швеції встановлено трирічний бюджетний цикл і, крім того, розробляють чотирирічні прогнози доходів, видатків і сальдо державного бюджету з метою передбачення результатів прийнятих рішень і фінансових зобов'язань. Уряд Туреччини віддає перевагу річному бюджету, але його параметри залежать від цільових показників п'ятирічних планів соціально-економічного розвитку країни, які мають обов'язковий характер для державного сектора і рекомендований – для приватного.

У Польщі бюджетна система складається з державного бюджету та бюджетів органів місцевого самоврядування (воєводств, повітів, гмін). Державний бюджет розробляється міністерством фінансів, попередньо розглядається урядом (радою міністрів), згодом передається у парламент і ухвалюється у формі закону. Місцеві бюджети ухвалюються постановами органів місцевого самоврядування. Бюджетний рік триває з 1 січня по 31 грудня. Основні обсяги доходів державного бюджету формуються за рахунок державних податків і зборів, основні статті видатків – за рахунок фінансування соціальних програм, державного управління, додаткового фінансування місцевих бюджетів (міжбюджетні трансферти). При проектуванні видаткової частини бюджету Польщі враховуються вимоги нормативних актів щодо конкретних нормативів видатків за різними статтями. Законом визначено, що обсяг загального резерву у бюджеті Польщі не може перевищувати 0,2% від загального обсягу витрат.

Середньо- та довгострокове планування практикується в багатьох інших країнах світу. Зокрема, в Австрії, Данії, Фінляндії, Австралії бюджетні показники перспективного розвитку розраховуються на три роки, що є наступними за поточним бюджетним періодом. У Швеції паралельно зі складанням трирічного бюджету формують прогнозні обсяги основних бюджетоутворюючих показників на чотири планові періоди. Такий підхід дає змогу передбачити результати й наслідки проведення бюджетної політики та уникнути можливих негараздів у майбутньому. Специфіка бюджетного планування в Греції полягає в застосуванні мораторію на скорочення чи обмеження обсягів інвестиційних видатків, розрахованих Міністерством економіки, при включенні їх до державного бюджету.

Механізми складання багаторічних бюджетів застосовують у Нідерландах, де часовий горизонт довгострокового бюджетування охоплює плановий рік та наступні за ним чотири бюджетні періоди. Такий інтервал планування щорічно пролонгується. Напрями та зміст уточнення й коригування бюджетних показників визначаються змінами тенденцій соціально-економічного та політичного розвитку країни. Бюджетний процес у Туреччині передбачає складання бюджету на один рік, однак розрахунки

здійснюються на основі макропоказників, які затверджуються п'ятирічними програмами соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз системи бюджетного планування країн світу засвідчує, що його вдосконалення на середньо- та довгострокову перспективу повинно відбуватись із врахуванням, зокрема наступних засад: перетворення бюджетного планування на ефективний інструмент соціально-економічної стратегії; трансформації бюджетних фінансових ресурсів у чинник соціально-орієнтованого економічного зростання; узгодження бюджетно-податкової політики із державними завданнями стратегічного розвитку; оптимізація податкового навантаження, запровадження податкових стимулів розвитку економічної діяльності, нагромадження капіталу; удосконалення системи управління державних фінансів з урахуванням необхідності посилення їх стійкості та збалансованості; необхідності посилення рівня соціальних стандартів, підвищення рівня внутрішнього споживання, як одного із факторів стимулювання внутрішньо економічної діяльності країни.

Державна політика у сфері бюджетного планування у зарубіжних країнах здійснюється із врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку країни, її адміністративно-територіальних одиниць, важливості перетворення бюджетного планування на дієвий інструмент економічного зростання, узгодження бюджетно-податкової політики із основними завданнями стратегічного розвитку економіки. Посилення якісного рівня вітчизняного бюджетного планування з врахуванням відповідного світового досвіду сприятиме дієвим інституційним перетворенням суспільного розвитку.

Зазначений підхід до планування бюджету сприятиме реалізації сукупності заходів, спрямованих на підвищення ефективності та результативності бюджетних асигнувань, забезпечить достатній рівень прозорості прийняття рішень у сфері державного фінансового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Самошкіна О. А. Перспективне прогнозування видатків бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток. *Наукові праці НДФІ*. 2008. Вип. 4. С. 112–117.
2. Корнієнко Н. М. Теоретико-методологічні засади програмно-цільового методу планування бюджетних видатків. *Наукові праці НДФІ*. 2012. Вип. 1. С. 70–78.
3. Лук'яненко І. Г. Управління ризиками при прийнятті фінансових рішень з урахуванням західного досвіду. *Вісник НТУ*. Київ: НТУ, 2010. Вип. 20. С. 247–252.
4. Стрик Дж. Государственные финансы Канады / Пер с англ. общ. редакция А. Л. Кудрина, В. Д. Дзгоева. Москва: ООО «НПО Экономика», 2000. 399 с.

Джунь Вероніка Андріївна
студентка гр. ПОФГзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: к. е. н., доцент Савчук С. В.

НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНА ФОРМА ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах розвитку світового господарства «мобілізація тимчасово вільних коштів фізичних і юридичних осіб та їх ефективний розподіл між різними секторами економічної системи, що здійснюється за допомогою фінансового ринку» [1, с. 62], є важливою домінантою модернізації національної економіки будь-якої країни світу.

Безумовно, у нинішніх реаліях ощадно-інвестиційні процеси українських домогосподарств дещо уповільнилися. Однак переконані, що, навіть попри негативний вплив кризових явищ, пов'язаних із поширенням пандемії COVID-19 у світі та Україні, на добробут громадян та обсяги їхніх заощаджень, «інвестиційний потенціал вітчизняних домогосподарств все ще залишається великим, і його потрібно якнайефективніше використати в сучасних економічних умовах» [2, с. 200]. У цьому контексті важливим пріоритетом продовжує залишатися «формування нової економічної культури та нового економічного мислення, які передбачають належний рівень фінансової освіченості та фінансової грамотності громадян України» [3, с. 17], які серед численних форм заощаджень будуть спроможними обирати найбільш оптимальну з-поміж наявних, обов'язково враховуючи рівень прибутковості та ризиковості кожної з них.

Насамперед зазначимо, що ось уже впродовж тривалого періоду часу домогосподарства в Україні левову частку своїх заощаджень традиційно довіряють банківським установам, оминаючи увагою інші форми заощаджень, які пропонує зокрема сектор небанківських фінансових послуг. Тож досить перспективним і актуальним у зазначеному контексті вважаємо розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення як відносно нової форми заощаджень українських громадян, яка має потужний потенціал для свого розвитку в сучасних умовах. Загалом сутність цієї форми заощаджень полягає у залученні недержавними пенсійними фондами України пенсійних внесків від вкладників (як юридичних, так і фізичних осіб) на тривалі строки та інвестуванні акумульованих коштів передусім з метою їх накопичення та захисту від інфляції.

Проте членам домогосподарств при реалізації своїх заощаджень у формі цього фінансового інструменту слід пам'ятати про те, що розмір недержавної пенсії буде залежати не лише від вкладеної суми, але й від величини інвестиційного прибутку, яку отримає фонд за період інвестування вкладника. Тому період інвестування, сума та періодичність отриманих від вкладників внесків, які інвестуватимуться недержавним пенсійним фондом упродовж тривалого періоду, мають стати важливими елементами ощадно-інвестиційної стратегії домогосподарств.

Загалом на кінець 2020 року в Україні функціонувало «63 недержавних пенсійних фонди у 9 регіонах, з них 40 НПФ (або 69,0%) зареєстровані у м. Києві» [4].

Аналізуючи динаміку основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні упродовж 2014-2020 років, зазначимо, що у 2020 році, порівняно із попередніми роками, спостерігалось збільшення кількості укладених пенсійних контрактів з фізичними особами (81,0 тис. шт., що на 15,4% або 10,8 тис. шт. більше порівняно із 2019 роком). Відтак, зросли і надходження пенсійних внесків від фізичних осіб (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні у 2014-2020 рр. [4]

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
1. Кількість НПФ	76	72	64	64	62	65	63
2. Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис. шт.) в т. ч.							
– з вкладниками – юридичними особами	14,1	7,6	7,3	6,9	6,8	6,8	6,8
– з вкладниками – фізичними особами	41,6	52,0	55,2	51,7	61,9	70,2	81,0
3. Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	833,6	830,2	834,0	840,8	855,3	874,6	883,0
4. Пенсійні внески, млн. грн. в т. ч.							
– від фізичних осіб	72,9	80,1	92,2	124,3	172,1	222,7	300,7
– від юридичних осіб	1739,7	1770,4	1802,1	1772,3	1827,7	1937,3	2075,5
– від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3

Принагідно зазначимо, що частка укладених пенсійних контрактів з фізичними особами становить 92,3% загальної кількості укладених контрактів у 2020 році, а «частка вкладників – фізичних осіб становить 79,8 тисяч або 97,4% загальної кількості вкладників» [4]. Загалом же кількість вкладників недержавних пенсійних фондів України за останній рік «зросла саме за рахунок збільшення кількості вкладників – фізичних осіб на 2,4%» [4].

У 2020 році зросла і загальна чисельність учасників НПФ, яка «станом на 31.12.2020 р. становила 883,0 тис. осіб (станом на 31.12.2019 р. – 874,6 тис. осіб), з яких отримали/отримують пенсійні виплати 87,0 тис. осіб (9,9% від загальної кількості учасників)» [4].

Про переваги досліджуваної форми заощаджень домогосподарств свідчить і позитивна динаміка пенсійних виплат учасникам недержавних пенсійних фондів України (маються на увазі одноразові виплати і виплати на визначений строк), які у 2020 році становили 1 107,4 млн. грн., що на 16,9% більше у порівнянні із аналогічним періодом 2019 року. Причому слід наголосити, що «одноразові виплати зросли на 9,3%, а пенсійні виплати на визначений строк – на 29,6%» [4].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що основними недоліками діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні, які впливають на вибір домогосподарствами інструментів інвестування заощаджень, є: незначна тривалість їхнього функціонування, а відтак – складність вибору фонду для здійснення пенсійних внесків; а також все ще не співмірне співвідношення пенсійних виплат до пенсійних внесків громадян, оскільки надходження пенсійних внесків здійснюються швидшими темпами, аніж пенсійні виплати.

Відтак взаємодія недержавних пенсійних фондів України з фізичними особами має бути передовсім спрямована на стимулювання ощадно-інвестиційної поведінки вітчизняних домогосподарств з метою залучення пенсійних внесків громадян на довгострокову перспективу. Це є надзвичайно важливо, адже збільшення обсягів заощаджень «окрім економічного, має також вагоме соціальне і політичне значення, оскільки сприяє підвищенню життєвого рівня населення та його соціальної захищеності, зміцненню середнього класу й посиленню його фінансової незалежності» [5, с. 171].

Список використаних джерел:

1. Кізима Т. О., Луцишин О. О. Аналітичний огляд інфраструктури фінансового ринку України: інституційний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 2 (30). С. 62-69. URL: [http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14566/1/Стаття Кізима Т.О.%20 Луцишин О.О..pdf](http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14566/1/Стаття%20Кізима%20Т.О.%20Луцишин%20О.О..pdf).
2. Кізима Т. О. Заощадження домашніх господарств: сутнісно-теоретичні та класифікаційні аспекти. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. Вип. 10 (113). С. 200-206. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=QoZJOGQAAAAJ&citation_for_view=QoZJOGQAAAAJ:mVmsd5A6BfQC_.
3. Юрій С. І., Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення у контексті сучасних освітніх тенденцій. *Фінанси України*. 2012. № 2 (195). С. 16-25. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_12_02_016_uk.pdf.
4. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2020 р. URL: https://www.nssmc.gov.ua.npf_4_kv-2020.
5. Кізима Т. Заощадження домогосподарств: світовий досвід і вітчизняні реалії. *Інноваційна економіка*. 2013. №7 (45). С. 171-176. URL: [http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14554/1/Стаття Інновації економіка Кізима Т.О..pdf](http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14554/1/Стаття%20Інновації%20економіка%20Кізима%20Т.О..pdf).

Євчук Вероніка Сергіївна
студентка гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: к. е. н., доцент Русін В. М.

ПИТАННЯ ПОКРАЩЕННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

В процесі бюджетної та адміністративної децентралізації в Україні досягнуто багато позитивних зрушень. Органи місцевої влади отримали повне право встановлювати місцеві податки і збори, звичайно, лише ті, які передбачені Податковим кодексом України. Сьогодні місцева влада має право встановлювати розмір та ставки місцевих податків і зборів, приймати рішення щодо порядку їх справляння, надання пільг окремим категоріям платників.

Суттєво збільшилась роль, значення та відповідальність органів влади, територіальних громад за забезпечення фінансовими ресурсами місцевих бюджетів. Як відомо, основну частину доходів місцевих бюджетів становлять податкові платежі, зокрема поступлення місцевих податків.

Ефективність будь якого бюджетного процесу безпосередньо залежить від діяльності його учасників. Планування бюджетних поступлень, прийняття та затвердження ставок податків, адміністрування податків і зборів, контроль за повною, своєчасністю сплати передбачених податків і зборів складають взаємопов'язаний процес формування місцевих бюджетів.

Державна податкова служба України вважає одним із головних питань розвитку адміністрування місцевих податків – це налагодження тісної взаємодії із органами місцевої влади територіальних громад. З цією метою було розроблено пілотний проект, в якому приймуть участь декілька територіальних органів Державної податкової служби – Дніпропетровської, Івано-Франківської, Черкаської та Чернігівської областей.

Проект націлено на визначення податкового потенціалу та спроможності територіальних громад. Розроблено модель взаємодії органів місцевої влади, територіальних громад і органів податкової служби в напрямку покращення адміністрування місцевих податків і зборів. Намічено ряд податкових заходів щодо створення комфортних умов здійснення підприємницької діяльності, залучення інвестицій в розвиток регіонів та громад.

За результатами впровадження вказаного проекту планується створити електронний паспорт територіальної громади, в якому будуть відображатися інформація щодо адміністративно-територіального устрою, дані про податкові надходження до місцевих бюджетів, про об'єкти оподаткування на території громади, фінансові показники.

В процесі реалізації проекту будуть виявлені резерви збільшення податкових надходжень, розширена база оподаткування, запроваджено додаткові електронні та технологічні сервіси для простоти та комфортності адміністрування та сплати податкових платежів, що призведе до зміцнення та стабільності фінансового забезпечення місцевих бюджетів.

Органи податкової служби на місцях постійно знаходяться на зв'язку із місцевими органами влади та спільно розглядають проблемні питання, що виникають в процесі оподаткування. Проводиться ряд спільних заходів щодо розширення бази оподаткування місцевих податків і зборів. Створено спільні комісії з представників податкової служби, органів місцевої влади, управлінь праці, які опрацьовують переліки платників податку на нерухоме майно, виявляють суб'єкти господарювання, які виплачують заробітну плату в «конвертах», або нижче рівня законодавчо прийнятої мінімальної заробітної плати, не сплачують податку на доходи фізичних осіб, забувають задекларувати свої доходи тощо.

З метою збільшення податкових надходжень за рахунок податку на землю місцеві громади повинні систематично здійснювати інвентаризацію користувачів земель, земельних ділянок, договорів про користування земельними угіддями, своєчасно проводити грошову оцінку земельних ділянок з подальшим оформленням документів. Зі своєї сторони, органи податкової служби повинні активізувати роботу з боржниками, здійснити усі заходи по стягненню податкового боргу.

Одним із заходів покращення адміністрування доходів місцевих бюджетів є широкомасштабна роз'яснювальна робота працівників податкових органів по забезпеченню щорічної кампанії декларування доходів громадян, зокрема тих, які отримують доходи від продажу сільськогосподарської продукції, від надання в оренду земельних ділянок.

Основним джерелом податкових надходжень до місцевих бюджетів із року в рік залишається податок на доходи фізичних осіб. Його обсяги залежать від розмірів заробітної плати, тому місцеві адміністрації та територіальні громади мають бути зацікавлені в проведенні дослідження суб'єктів господарювання на предмет співвідношення обсягів продаж (товарів, робіт, послуг) з фактичною чисельністю працівників та сумами нарахованої заробітної плати. Необхідно прослідкувати надходження ПДФО від суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність на території громади, незалежно від місця реєстрації такого суб'єкта.

Особливу увагу приділяють податкові органи та органи місцевої влади на сплату єдиного податку. Єдиний податок сплачується суб'єктами господарювання юридичними та фізичними особами та надходить безпосередньо до місцевих бюджетів. Ставки єдиного податку, пільги по його застосуванню приймаються місцевою владою. Частка сум єдиного податку в загальному обсязі місцевих податків складає практично половину. Саме тому органи місцевої влади спільно з податковими органами повинні добре проаналізувати структуру платників, що знаходяться на спрощеній системі оподаткування, тих що сплачують єдиний податок. Через недостатній рівень податкової культури частина суб'єктів господарювання використовує спрощену систему оподаткування для мінімізації своїх податкових зобов'язань. Розробляються цілі схеми уникнення та мінімізації податків. Такий стан катастрофічно впливає на доходи місцевих бюджетів. Необхідно з увагою підходити до диференціації ставок єдиного податку, скасувати ряд

пільг, які не відповідають реальному стану їх призначення, встановити такі умови для застосування спрощеної системи оподаткування, щоб суб'єкти господарювання ніяким чином не змогли б ухилитися від сплати податків.

Важливим рішенням в напрямку покращення адміністрування доходів місцевих бюджетів стало прийняття закону про обов'язкове застосування суб'єктами господарювання реєстраторів розрахункових операцій. Це зумовить прозорість доходів платників податків, покаже повноту доходів, а також повноту нарахувань передбачених податків.

Першочерговим завданням із оптимізації податкових надходжень до місцевих бюджетів є легалізація компонентів «тіньової економіки». Активізація роботи по виявленню нелегального обігу підакцизних товарів, тіньової зайнятості забезпечить розширення фінансової бази територіальних громад.

З метою вдосконалення процесу оподаткування необхідно налагодити тісну взаємодію органів влади та органів Державної податкової служби. Органи влади на місцях повинні мати доступ до інформації щодо нарахування та повноти сплати податків і зборів, які надходять до місцевих бюджетів. Така інформація дасть можливість кожній громаді прийняти ефективне рішення щодо адміністративних санкцій до боржників або неплатників податків, для боротьби з мінімізаторами податків, з тіньовими заробітчанами. Необхідно зазначити, що потрібне спільне ведення реєстрів, які б містили всю інформацію щодо нерухомого майна для забезпечення повноти справляння місцевих податків і зборів. На сьогоднішній день відсутня повна база об'єктів оподаткування таких, як нерухоме житлове або нежитлове майно, земельні ділянки, паї. Не налагоджений зв'язок Державного реєстру речових прав на нерухоме майно з органами влади територіальних громад, через що багато громадян не сплачують податки і місцеві бюджети зазнають значних втрат.

Підсумовуючи зазначимо, що лише дотримуючись тісної співпраці місцевої влади, органів місцевого самоврядування, податкових органів можна досягти конкретного покращення адміністрування податкових надходжень до місцевих бюджетів.

Журавель Ольга Павлівна
студентка гр. ПОФГм-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Горин Володимир Петрович
д. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ЗУНУ, м. Тернопіль

ІГРОВІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У НАВЧАННІ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

Нові цивілізаційні виклики підвищили вимоги до професіоналізму педагога. Крім уміння виконувати свої функціональні обов'язки, сучасний педагог має володіти новітніми інформаційними технологіями, постійно підвищувати професійний рівень, бути обізнаним з новими тенденціями. Для здобувачів професійно-технічної освіти це особливо важливо, оскільки від підходу та рівня викладання тієї чи іншої дисципліни залежить повнота їхньої реалізації в майбутньому, уміння працювати самостійно та приймати рішення в нестандартних ситуаціях.

Тривалий період часу в Україні використовувалась аудиторно-урочна система навчання, яка дозволяла викладачу одночасно навчати багатьох учнів і її головним компонентом був урок. Однак, як показали соціально-психологічні дослідження, найбільш ефективною є інформаційно-пізнавальна система навчання, яка стимулює пізнавальну самостійність, творчу активність та ініціативу студентів.

Зокрема, на рис. 1 зображено «Піраміду навчання», в якій наочно показано, що чим більш активно є роль особи в процесі пізнання, тим більше інформації вона може засвоїти.

В процесі підготовки молодших спеціалістів у коледжах, ліцеях та технікумах застосовуються різні педагогічні технології чи методики. Педагогічна технологія - це строго обґрунтована система педагогічних засобів, форм і методів, їх етапність, націленість на вирішення конкретних навчально-виховних завдань [2].

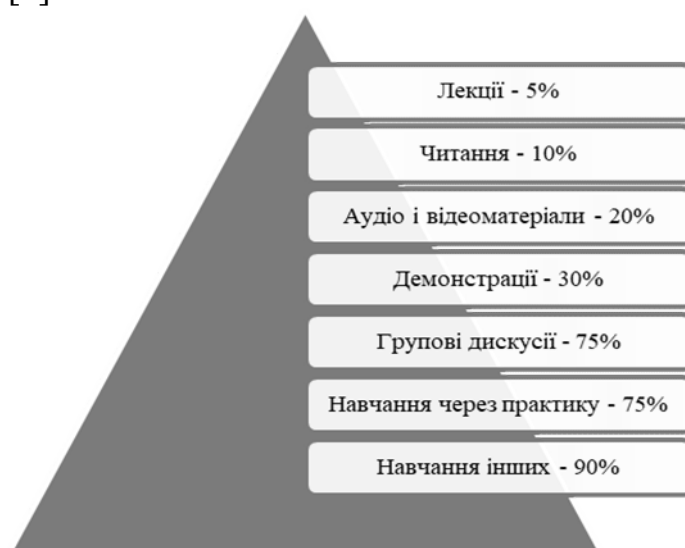

Рис. 1. Піраміда навчання [1]

За типом організації та управління пізнавальною діяльністю, виділяють такі педагогічні технології: структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, діалогові, тренінгові [3].

1. Структурно-логічні технології навчання передбачають поетапне формулювання дидактичних завдань та вибір способу їх розв'язання, включають також діагностику та оцінювання одержаних результатів.

2. Інтеграційні технології – це дидактичні системи, які забезпечують інтеграцію різнопредметних знань і вмінь, різних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, навчальних проблем та інших форм організації навчання.

3. Діалогові технології пов'язані зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на суб'єкт-суб'єктному рівні: «учень - учитель», «учитель – автор», «учень – автор» та ін.

4. Тренінгові технології – це система діяльності щодо відпрацювання певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів розв'язання типових завдань у процесі навчання – тести, психологічні тренінги інтелектуального розвитку, розв'язання управлінських задач.

5. Ігрові технології – це ігрова форма взаємодії педагога та учнів, яка сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету.

Ігрова діяльність у контексті навчання позитивно впливає на мотивацію, сприяє розвитку творчої уяви, розвиває творче мислення та інтерес до науки. Відомий український педагог Ушинський К. Д. стверджував, що для дитини гра – це «дійсність, і дійсність значно цікавіша, ніж та, яка її оточує. Цікава вона для дитини тому, що зрозуміла, а зрозуміла тому, що частково є її власним творінням» [4, с. 68].

Одноманітність у навчальному процесі стонлює не лише студентів, але й викладача, тому, саме нестандартні уроки активізують навчально-пізнавальну діяльність, зачіпають емоційно-мотиваційну сферу студентів, формують дух змагальності, збуджують творчі сили, розвивають творче мислення, мотивацію до навчально-пізнавальної та професійної діяльності.

Однак, викладачам не варто забувати, що ігрові заняття забавляють, збуджують, захоплюють і урок повинен ще й навчати. За умови перевтілення студента з пасивного в активного спостерігача і творчого учасника дій, навчальний процес стає набагато ефективнішим.

Гра розвиває лідерські якості учнів, дозволяє подолати страхи, освоїти соціальні ролі, збільшити віру у власні сили. Діяльність учасників в процесі гри, як правило, побудована на тому щоб накопичити чи закріпити потрібні знання, відпрацювати навички та вміння

В освітньому процесі використовують наступні види ігор [2]:

– гра тренувального характеру, що містить проблемну професійну ситуацію із певним визначеним порядком дій;

– гра-інсценування або бізнес-симуляція, яка дає змогу відпрацювати комунікативні навички;

– комплексна дієва гра (рішення кейс-ситуації), що включає елементи імпровізації в діях учасників;

– гра-змагання як вид навчання, при якому двом чи трьом малим групам слухачів пропонується текст із докладним описом ситуації, яка вимагає рішення. В кінцевому результаті проводиться порівняння отриманих результатів і вибір найбільш оптимального вирішення проблеми;

– гра-проект, яка проводиться у формі ділової гри, коли імітується чи відтворюється процес створення або ж удосконалення об'єкта;

– тренінг – метод створення умов для самостійного пошуку способів вирішення проблем, який формує у слухачів практичні навички розвитку професійної компетентності і міжособистісної поведінки в спілкуванні;

– ситуація-проблема або ситуаційна задача – це коли пропонується провести не лише аналіз чинної ситуації, а й ухвалити обґрунтоване рішення;

– критеріальний калейдоскоп, під час якого студенти-слухачі отримують карти, на яких запропоновано різні критерії вибору (залежно від обраної тематики заняття), потім за допомогою дискусії вирішують, які критерії є найважливішими;

– ток-шоу – рольова гра, основою якої є принцип телевізійного ток-шоу; допомагає розвивати вміння слухачів давати наукову інформацію, узагальнювати, робити висновки, формувати самооцінку, самореалізацію, рефлексію. Отже, основною перевагою ігор є колективна форма роботи та створення доброзичливої атмосфери серед студентів.

Отже, можна дійти висновку, що використання ігор у процесі навчання фінансової грамотності має чимало переваг:

1) навчальна гра стимулює зацікавлення студентів під час ігрової діяльності, і в результаті, вони отримують мотивацію і бажання до вивчення фінансової грамотності;

2) використання ігор на уроці з фінансової грамотності знижує хвилювання студентів, які відчувають страх допустити помилки чи просто бояться критики викладача, адже під час гри учасники забувають про свої переживання і зосереджуються на самому процесі гри;

3) ігри можна використовуватися у будь-яких сферах (читання, усного мовлення чи письма);

4) за допомогою гри студенти краще засвоюють нову термінологію та можуть широко використовувати її на практиці.

Список використаних джерел:

1. Методичний матеріал. Використання інтелект-карт в навчальній діяльності. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodicnij-material-vikoristanna-intelekt-kart-v-navcalnij-dialnosti-479475.html> (Дата звернення 10.07.2021).

2. Пащенко Т., Каленський А., Калашнік Н. Технології розвитку готовності педагогічних працівників до стандартизації підготовки молодших спеціалістів. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. *Професійна педагогіка*. 2019. № 2(19). URL: <https://jmls.ivet.edu.ua/index.php/1/article/view/350>.

3. Педагогічні технології в підготовці вчителів: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. І. Ф. Прокопенка. 3-є вид., допов. і переробл. Харків: ХНПУ, 2018. 457 с.

4. Отоса І. О. Використання ігрових технологій на уроках правознавства. Професійна освіта: проблеми і перспективи / ІПТО НАПН України. К.: ІПТО НАПН України, 2018. Випуск 14. С. 68-71.

5. Класифікація ігрових методів навчання та основні види ігор. URL: <https://studfile.net/preview/2398195/page:25/>.

Карман Лілія Володимирівна
студентка гр. ФФзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: к. е. н., доцент Савчук С. В.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Реалізація бюджетної реформи в Україні обумовлює необхідність посилення взаємозв'язку механізму реального визначення надходжень до бюджетів із очікуваними результатами. Це відповідно потребує забезпечення відповідності бюджетних показників економічним процесам в державі та взаємозалежності механізму формування бюджету та макроекономічного прогнозування.

Як свідчить вітчизняна практика, на сучасному етапі розвитку економічних процесів проблемою залишається обмеженість бюджетних ресурсів для належного фінансування необхідних загальнодержавних управлінських, економічних чи соціальних функцій. Оскільки наявні обсяги коштів державного бюджету не відповідають обсягам тих завдань, що покладені на органи державної влади.

Саме тому, зважаючи на особливу роль бюджету у забезпеченні ефективного соціально-економічного розвитку держави, актуальним постає вирішення проблем, що виникають при формуванні дохідної бази державного бюджету в контексті вдосконалення організаційних засад бюджетного процесу для утвердження сталого розвитку країни та підвищення життєвого рівня громадян. Так, зазначимо, що проблеми щодо мобілізації бюджетних ресурсів значною мірою зумовлені ще наслідками фінансово-економічної кризи та трансформаційними перетвореннями у бюджетному процесі, що супроводжувалось тривалий період недовиконанням планових бюджетних показників, недостатнім рівнем акумуляції податкових надходжень, реконструкцією боргових зобов'язань.

Тому, так як на сьогодні спостерігається динамічне економічне зростання в державі, важливою постає оцінка впливу та відповідності наслідків реалізації фінансової політики умовам щодо забезпечення стабільності акумуляції бюджетних ресурсів, а також сталого розвитку країни загалом.

Аналіз структури доходів Державного бюджету України за 2016–2020 рр. відповідно до їхніх основних видів (табл. 1) дає змогу констатувати те, що податкові надходження є основним бюджетоутворюючим джерелом дохідної бази. Вони складають найбільшу частку у загальному обсязі доходів - близько 80% впродовж аналізованого періоду. Їхні питома вага коливається від 77,4% у 2020 році до 81,7% у 2019 році. Значно меншими обсягами акумулюються до державного бюджету неподаткові надходження, які становлять з 17,5% у 2016 р. до 21,3% у 2020 р. Незначна фіскальна роль відводиться таким статтям доходів державного бюджету як доходи від операцій з капіталом, цільових фондів та надходженням від офіційних трансфертів, оскільки вони складають

найменшу суму від загального обсягу доходів. У 2016-2021 рр. питома вага доходів від операцій з капіталом становила близько 0,1-0,2% та обсяги зменшились з 1267,3 млн. грн. у 2016 р. до 660,8 млн. грн. у 2020 р. Щодо надходжень до цільових фондів, то їхня частка від загальної суми доходів зменшилась упродовж аналізованого періоду з 0,2% до 0,01%. Офіційні трансферти склали близько 1,5% у 2016 р. (табл. 1).

Таблиця 1

**Склад та структура доходів Державного бюджету України
за 2016-2020 рр.**

Доходи	Рік									
	2016		2017		2018		2019		2020	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Податкові надходження	502554,5	79,6	632202,3	79,3	760016,4	80,3	846728,4	81,7	826263,9	77,4
Неподаткові надходження	110052,8	17,5	133741,1	16,8	171679,7	18,1	176391,4	17,0	227670,4	21,3
Доходи від операцій з капіталом	1267,3	0,2	373,5	0,1	473,6	0,1	1235,3	0,1	660,8	0,1
Цільові фонди	7880,2	1,2	22703,1	2,8	4867,4	0,5	1727,5	0,2	189,5	0,01
Офіційні трансферти	9772,2	1,5	7824,9	1,0	9811,9	1,0	10389,6	1,0	12537,3	1,2
Всього	631527,1	100	796844,9	100	946849,0	100	1036472,2	100	1067321,9	100

Примітка. Складено автором на основі даних Державної казначейської служби.

У податкових надходженнях домінуючу роль відіграють внутрішні податки на товари та послуги, які у загальній структурі складають близько 67,0%. Упродовж зазначеного періоду свого фіскального значення набувають податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості. До 2020 р. їхня питома вага збільшилася до 26,8% усіх податкових надходжень державного бюджету у порівнянні з 2016 р., коли вона становила 20,8%. Проте вже у 2020 р. частка рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів зменшилась до 6,6%.

Зазначимо, збільшення податкових надходжень впродовж 2016-2020 рр. за рахунок внутрішніх податків передбачено в частині збільшення акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів – на 22462,0 млн. грн., податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів – на 24642,1 млн. грн. А також у незначних обсягах податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції – (на 8979,0 млн. грн.).

Динаміка структурних змін в частині основних груп доходів Державного бюджету України характеризується нестабільною тенденцією щодо частки неподаткових надходжень упродовж 2016–2020 рр. (з 17,4% у 2016 р. до 21,3% у 2020 р.).

Максимальне значення питомої ваги планових неподаткових надходжень у загальному обсязі доходів державного бюджету спостерігалось у 2020 р.

(21,3%), коли спостерігалось зниження обсягів податкових надходжень відносно попереднього 2019 р.

Найбільшу частку у структурі неподаткових надходжень Державного бюджету України складають доходи від власності та підприємницької діяльності. У 2016 р. їх частка становила 8,3% загального обсягу доходів, до 2018 р. вона зросла до 9,6%. У 2019 р. спостерігалось незначне зменшення питомої ваги зазначених доходів до 9,2%, що обумовлено значною мірою зростанням податкових надходжень в результаті бюджетної реформи.

Друге основне джерело неподаткових надходжень – власні надходження бюджетних установ, які склали відповідно 6,4% – в 2016 р., 5,4% – у 2017 р., 5,6% – у 2018 р., 5,3% – у 2019 р., 7,29% - у 2020 р.

Негативну тенденцію відмітимо, зокрема по надходженнях за рахунок адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної діяльності. Із зростанням абсолютних обсягів їхня частка коливалася у межах 0,9-1,6%.

За період 2016-2020 рр. загалом склалася нестабільна тенденція щодо надходжень доходів від операцій з капіталом до державного бюджету. Аналогічно у порівнянні з 2019 р. цей показник зменшився майже у 2 рази і становив 660,8 млн. грн. у 2020 р. Саме у 2019 р. даний показник зріс до 1235,3 млн. грн. у порівнянні з попередніми періодами, коли був на рівні 373,5 млн. грн. та 473,6 млн. грн. відповідно. Така ситуація прослідковується і щодо основних видів вказаних доходів.

Таким чином, як свідчать сучасні тенденції забезпечення дохідної бази Державного бюджету України, податкові надходження є основним видом доходів державного бюджету. Істотну роль у їх загальному обсязі відіграють внутрішні податки на товари і послуги, що є важливим для забезпечення сталого розвитку держави, оскільки є базою для створення умов, що сприяють посиленню еластичного впливу як на розподільчі і перерозподільчі процеси в державі, так і на формування державного бюджету. Відповідно чинна практика оподаткування в контексті забезпечення дохідної бази державного бюджету значною мірою пов'язана з результатами економічної діяльності суб'єктів господарювання.

Мобілізація до державного бюджету неподаткових надходжень, доходів від операцій із капіталу, цільових фондів свідчить про те, що вони не відіграють істотного значення при формуванні достатньої ресурсної бази держави, незважаючи на позитивну тенденцію до зростання окремих видів. Тому в сучасних умовах доцільним постає пошук резервів збільшення дохідної бази за рахунок активізації ролі неподаткових надходжень в частині вдосконалення механізму їх справляння та ефективного виконання.

Кириленко Ольга Павлівна

д. е. н., професор, зав. кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ЗУНУ, м. Тернопіль

Загалюк Соломія Миколаївна

студентка гр. ПОФГмз-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль

НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Фінансову грамотність населення необхідно розглядати як один з рівнів розвитку суспільства, виражений в глибині податкових знань населення, орієнтуванні в сучасних банківських продуктах, існуючих нормах системи оподаткування, усвідомленні необхідності виконання податкових зобов'язань тощо. На фінансову грамотність впливає рівень розвитку податкової культури населення, який і повинен забезпечити громадян необхідною інформацією щодо оптимізації їх доходів, заощаджень, податків та створити сприятливі умови для зайняття підприємницькою діяльністю, ефективним веденням власного господарства, налагодити партнерські відносини з податковими та іншими державними органами. Не викликає сумніву, що освічені, ерудовані громадяни, які добре орієнтуються у формуванні власних фінансів чи підприємницькій діяльності формують міцну основу для успішного розвитку суспільства, сприяють стабільному розвитку фінансових ринків та активізують економічне зростання країни.

І в цьому контексті якраз і виникає питання підвищення рівня податкової культури, як одного з механізмів набуття фінансової грамотності. З метою підвищення фінансової грамотності громадян, необхідно реалізувати такі основні завдання, як привернення уваги громадян до проблематики фінансової грамотності, підвищення рівня усвідомлення громадянами необхідності підвищення своїх фінансових знань, формування фінансової та податкової культури громадян, організація системи фінансової освіти. Особливого значення в цьому сенсі набуває ставлення державних податкових органів до масової економічної активності та грамотності громадян, підвищення загальної економічної активності населення, підтримка підприємництва, ідей створення власного бізнесу, ведення домогосподарств та компетентності громадян, необхідної для відкриття свого бізнесу [1].

В умовах сьогодення фінансова грамотність особистості набуває все більшої актуальності. Кожна людина, особливо молода людина, бажає досягти успіхів у житті, стати заможною, займатися бізнесом та організувати успішну власну справу, ефективно управляти власними фінансами та сімейним бюджетом. Для того, щоб усі ці бажання виконалися необхідно бути фінансово грамотною особою, інакше досягти успіхів не вдасться. Вміння управляти своїми фінансами, розуміти що таке гроші, і як правильно ними користуватись і розподіляти, як примножувати капітал та уникнути ризиків кризових ситуацій і є фінансовою грамотністю.

Навики фінансової грамотності допоможуть не лише досягти зростання матеріальних статків та фінансового благополуччя, але й зберегти його. Фінансово грамотна особа добре зорієнтується в будь якій фінансовій ситуації, зуміє правильно вибрати доступний банківський продукт, проаналізувати умови отримання позики та її фінансову ефективність, розумно використати та розпорядитися грошима.

Фінансово обізнані громадяни можуть прийняти відповідальні фінансові рішення і почуваються більш захищеними, адже ефективніше та розсудливіше користуються фінансовими послугами, піклуються про особистий фінансовий добробут і фінансову незалежність, завчасно створюють певний капітал на випадок кризових ситуацій. Звичайно, фінансова грамотність не є гарантією отримання надзвичайних доходів, але є одним з важелів фінансової стабільності і забезпеченості.

Отже, фінансова грамотність населення – це сукупність світоглядних позицій, знань і навиків громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень. До світоглядних позицій належать сформовані населенням традиції і культура фінансової поведінки та рівень усвідомлення ним необхідності підвищення фінансової грамотності. Знання передбачають освоєння й розуміння населенням основних фінансових категорій, понять, явищ і процесів (наприклад, сутності, мотивів і чинників заощаджень, природи й функцій фінансового ринку, принципів функціонування фінансових інституцій, співставлення ризику й дохідності тощо). До навиків зараховуємо уміння знаходити й аналізувати фінансову інформацію, звичку відстежувати події на фінансовому ринку, уміння порівнювати пропозиції щодо інвестування коштів у фінансові активи від різних фінансових інституцій, здатність уважно читати договори щодо придбання фінансових послуг і розуміти закладену в них інформацію тощо. Важливість формування й розвитку основних фінансових навиків (до яких належать також навички особистого фінансового планування, формування оптимального бюджету доходів і витрат, інвестування, користування різноманітними фінансовими продуктами й послугами) обумовлена дедалі зростаючою роллю вартісних агрегатів у житті сучасної людини. В багатьох країнах світу вміння заробляти й розпоряджатися коштами слугує критерієм успішної фінансової захищеності особистості в суспільстві. Отже, у цьому контексті питання сприйняття грошей і багатства, фінансових атрибутів у світогляді українців набуває першочергового значення і є невіддільним від проблеми формування фінансової культури населення [2].

Ще в дитячому віці у людини формується почуття власності і розуміння грошей, що здійснює безпосередній вплив на становлення економічно грамотної й фінансово активної особистості. При цьому важливо зазначити, що в процесі економічної соціалізації діти отримують економічну інформацію, головним чином, з таких джерел: активного – самостійної участі в економічному житті; видовищного – перегляду реклами; соціального – через спілкування з батьками, ровесниками й дорослими, які сприймають дитину як

економічного партнера. Тобто всі ці першоджерела отримання економічної інформації та фінансової грамотності спершу функціонують у межах сім'ї, що є дуже важливим, адже саме їй належить головна роль у формуванні економічних уявлень і майбутніх світоглядних позицій дитини. Оскільки покоління українських дітей виросло в нестабільній економіці, воно досить рано почало вливатися у трудове життя, майже половина дітей і підлітків має особистий досвід заробляння грошей, а отже, легше адаптується до нинішніх економічних умов. Тому, в сучасних умовах у велику кількість родин фінансова грамотність приходитиме саме через молоде покоління

Головною проблемою, яка ускладнює підвищення фінансової грамотності українців є те, що основна маса населення не усвідомлює потреби у фінансових знаннях та їх практичної ролі. Як правило, пересічні громадяни недостатньо чітко розуміють необхідність розширення своїх знань у цій сфері, оскільки не бачать шляхів застосування набутих фінансових навиків. Це свідчить про слабку мотиваційну компоненту отримання фінансових знань. Отже, основою процесу здобуття фінансових знань і формування належного рівня фінансової грамотності має стати зміна світоглядних позицій і поведінки населення щодо сутності грошей та особистих фінансів.

Для здобуття певного рівня фінансової грамотності необхідно якнайшвидше здолати це відверто безграмотне ставлення більшості українців до власних грошей і до непередбачуваного фінансового майбутнього та сформувані в них філософію впевненості у власних силах, завдяки чому кожний зможе досягти фінансової незалежності і зберегти її протягом усього життя. Ми маємо зрозуміти, що фінансово грамотна людина – це сьогодні не лише престижно, а й украй необхідно. Бути фінансово грамотною особистістю означає вміти управляти власними грошима таким чином, щоб забезпечити собі і своїй родині фінансову незалежність із допомогою тих інструментів, які з'являються на ринку, і тих навиків поводження з грошима, які допомагають зберігати і примножувати власний добробут.

Особливу роль у формуванні фінансово грамотної особистості відіграє держава. Основною метою діяльності держави щодо підвищення рівня фінансової грамотності населення є розвиток людського потенціалу, підвищення рівня добробуту та фінансової безпеки громадян України, зміцнення стабільності фінансової системи й загальної конкурентоспроможності української економіки, формування довгострокового інвестиційного попиту, розвиток фінансового ринку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Золковер А. О. Фінансова грамотність населення як основа фінансово-економічної безпеки держави. URL: https://knu.edu.ua/publications/conference/20.03.2015/Zolkover_7.pdf (дата звернення 20.09.2021).

2. Юрій С. І., Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/100911-122-teoretichn-osnovi-fnansv-domogospodarstv.html> (дата звернення 20.09.2021).

Кізіма Тетяна Олексіївна

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ЗУНУ, м. Тернопіль

Хмельницький Назар Романович

студент гр. ПОФГзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ДЕРЖАВИ У РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У нинішніх вітчизняних реаліях значно активізувалися процеси, пов'язані із реалізацією кредитної поведінки громадян, які, на наше переконання, продовжуватимуть розвиватимуться і надалі. То ж надзвичайно актуальним напрямом досліджень сучасної фінансової науки є виокремлення основних напрямів раціоналізації кредитної поведінки населення в Україні загалом та молоді зокрема з урахуванням передового зарубіжного досвіду у цій сфері.

Передусім зазначимо, що під кредитною поведінкою домогосподарств розуміємо їхню «діяльність, спрямовану на залучення тимчасово вільних коштів інших суб'єктів: інституцій фінансового ринку, підприємств, інших домогосподарств на умовах поверненості, строковості та, як правило, платності і забезпеченості» [1, с. 10].

Оскільки важливою складовою кредитної поведінки сучасної молоді є її поведінка на ринку іпотечного кредитування, то насамперед відмітимо, що в зарубіжних країнах діє потужна державна підтримка молодих людей для придбання ними квартир у власність або ж для будівництва житла з використання різного роду пільгових кредитів з низькими відсотковими ставками. Водночас в Україні відсоткові ставки за такими кредитами є значно завищеними по відношенню до отримуваного громадянами (а тим паче молоддю) доходу. При цьому, на додаток до ставки, більшість банків стягує ще й разову або щомісячну комісію та вимагає витрат на недешеву страховку.

Відтак основними проблемами, що стримують процес розвитку іпотечного кредитування в Україні, є: «низький рівень кредитоспроможності переважної частини українців та неможливість його довгострокового прогнозування; низький рівень капіталізації вітчизняних банків; значний обсяг прострочених іпотечних кредитів у портфелях банківських установ; відсутність довгострокових гривневих ресурсів по доступній ціні (менше 10% річних); економічну нестабільність, що проявляється у різких змінах цін на нерухомість; відсутність об'єктивної системи реального оцінювання та інформаційної прозорості на ринку нерухомості; недосконалість нормативно-правового й інституційного забезпечення ринку іпотечних кредитів; неефективна система фахової підготовки і перепідготовки спеціалістів із цього напрямку; відсутність спеціалізованих інститутів ринку іпотеки та гарантійних фондів іпотечного страхування; велика недовіра громадян до діяльності вітчизняних фінансово-кредитних установ» [3, с. 75-76].

Безумовно, роль українських банків у розробці та запровадженні інноваційних інструментів стимулювання попиту на іпотечні кредити є надзвичайно великою. Проте у нинішніх реаліях винятково важливою бачиться і державна підтримка розвитку іпотечного ринку, серед основних форм якої доцільно виокремити: цільове субсидування молоді при отриманні кредиту на придбання житла, зокрема і шляхом зниження процентних ставок за іпотечними кредитами, надання податкових пільг, встановлення прозорих механізмів ціноутворення на ринку житла тощо. Крім того, «в умовах недостатності бюджетних коштів для реалізації державних програм пільгового кредитування придбання житла можливим виходом із ситуації може стати стимулювання підприємств та організацій до реалізації корпоративних програм забезпечення своїх працівників житлом» [2, с. 356].

Цікавим і корисним, на наш погляд, є також зарубіжний досвід надання кредитів на отримання освіти, особливо для молоді, який передбачає наявність низки соціальних студентських (у т. ч. безвідсоткових) кредитів або ж надання одноразової допомоги студентам, які навчаються за пріоритетними для розвитку держави спеціальностями.

В Україні ж, за найбільш оптимістичними оцінками експертів, фінансову можливість продовжити навчання у вузах мають лише третина студентів віком від 18 до 23 років. Нині ж ні студенти, ні їхні батьки не мають можливості отримати довгостроковий кредит на здобуття освіти, оскільки українські банки, за невеликим виключенням, таких кредитів майже не надають. Відтак вважаємо, що для забезпечення доступності вищої освіти слід: запровадити пільгові кредити для молоді з відносно невисокими доходами та надавати кредити на здобуття вищої освіти, виплата заборгованості за якими здійснюватиметься залежно від доходів потенційного випускника.

Виокремлюючи вектори раціоналізації кредитної поведінки населення в Україні, вважаємо за необхідне акцентувати, що в сучасних кризових умовах, пов'язаних із пандемією коронавірусної інфекції, а також зважаючи на фінансово-економічні й військово-політичні чинники (коли реальний та фінансовий сектори української економіки демонструють негативні тенденції свого розвитку, а рівень реальних доходів населення падає) серед українців зростає попит насамперед на кредитні послуги ломбардів. Адже на фоні погіршення ситуації в економіці банки суттєво підвищили вимоги до позичальників; окрім того, упродовж кількох останніх років спостерігалось їх масове банкрутство та вихід із ринку. Кредитні спілки теж поступово зменшують свою активність на ринку. Відповідно, для малозабезпечених верств населення ломбарди залишаються майже єдиною можливістю отримати позику.

Однак у контексті нашого дослідження необхідно наголосити на тому, що, вдаючись до ломбардного кредитування українці повинні підвищувати рівень своєї фінансової грамотності та детально вивчати умови і специфіку надання цього виду послуг, оскільки вона має як суттєві переваги, так і певні ризики.

Відтак з метою раціоналізації кредитної поведінки українських громадян

загалом та сучасної молоді зокрема вважаємо за необхідне на державному рівні насамперед упроваджувати такі заходи:

– удосконалити систему законодавчого забезпечення та норми чинного законодавства у сфері кредитування населення у контексті прийняття нормативного документу, який би охопив усі види банківських кредитів, включаючи кредити, котрі сьогодні належним чином не розвинені, зокрема: іпотечний кредит, освітній кредит, автокредити, а також форми і методи довгострокового кредитування;

– у сфері іпотечного кредитування варто урегулювати механізми функціонування вторинного іпотечного ринку. Для цього необхідно удосконалити законодавчу базу шляхом прийняття законів «Про державну реєстрацію права власності та обтяжень на нерухоме майно», вдосконалити Закон України «Про іпотечні цінні папери», внести зміни щодо Земельного, Цивільного, Житлового і Господарського кодексів та інших нормативно-правових актів, пов'язаних із цією проблематикою;

– створити ефективний механізм контролю за процесами кредитування і страхування кредитних ризиків домогосподарств;

– здійснювати (насамперед у вищих навчальних закладах) підготовку спеціалістів, які б викладали основи фінансової грамотності у школах, університетах. Це дасть змогу змінити ставлення населення до фінансових установ, грошей та кредитів зокрема, що, на нашу думку, загалом підвищить довіру громадян до кредитних інституцій та оптимізує їхню кредитну поведінку;

– створити умови для розвитку інституту незалежних фінансових консультантів, які б мали можливість співпрацювати із громадянами, здійснювати роз'яснювальну роботу серед населення щодо основних переваг та ймовірних ризиків у співпраці із кредитними установами, контролювати сплату узятих громадянам боргів тощо;

– не державному рівні прийняти системний документ (наприклад, Концепцію підвищення рівня фінансової грамотності населення в Україні), у якому чітко окреслити основні завдання та функції кожного із учасників цього важливого процесу: держави, фінансово-кредитних інституцій та домогосподарств, а також визначити конкретні етапи реалізації цього важливого програмного документу.

Реалізація запропонованих заходів у контексті раціоналізації кредитної поведінки сучасного покоління молодих українців дасть можливість їм бути впевненими у своєчасному погашенні і поверненні отриманих позик й уникати ймовірних ризиків при реалізації власної кредитної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Кізима Т. Кредитна поведінка домогосподарств: структурно-аналітичний аспект. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 1(58). С. 7-18. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1090/1093>.

2. Момот О. М. Шляхи реструктуризації іпотечних кредитів: переваги та недоліки. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2010. Т. 30. С. 352-358.

3. Чаленко Н. В., Черниш О. В., Федорів Н. М. Реалії іпотечного кредитування в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 11 (138). С. 72-79.

Кічор Іванна Романівна
студент гр. ПОФГзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., доцент Горин В. П.

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОСОБИСТИХ ДОХОДІВ І ВИТРАТ У КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

Економічна, політична та соціальна криза змушує громадян все частіше задумуватись над тим, як оптимізувати свої доходи і витрати щоб досягнути належного рівня фінансового достатку. Низький рівень доходів населення та стрімкий ріст цін на товари і послуги спонукає задуматись і переглянути обсяг споживання та шукати альтернативні і більш раціональні варіанти витрат.

Як відомо, на фінансову поведінку вітчизняних громадян значний вплив здійснюють менталітет та особливості українського суспільства. Зокрема, це:

– відсутність навиків здійснення продуманого вибору споживчих благ. Така особливість є наслідком багатьох років життя в умовах економіки дефіциту, а також вплив на споживача широкого та достатнього кола товарів які пропонуються;

– відсутність «психологічного імунітету» до рекламному впливу. Дана обставина часто призводить до того, що купівля товарів здійснюється необдуманно, тільки під впливом реклами, яка часто буває агресивною;

– соціальний тиск, що призвів до феномену «демонстративного споживання». Досить часто люди купують непотрібні їм товари чи послуги лише з метою, для того щоб не бути «гіршими ніж інші», підтримувати певний статус в своєму оточенні;

– орієнтація на «думку сусіда». Люди нерідко орієнтуються на думку інших осіб, які, на їх бачення володіють кращими знаннями, тому попадають під вплив поведінки натовпу;

– звички і звичаї диктують правила фінансової поведінки, яких дотримуються громадяни. Ці правила щодо здійснення витрат можуть використовуватись роками, не зазнаючи змін та не переглядаючись;

– низький рівень фінансової грамотності, полягає у тому, що велика кількість громадян не мають достатнього рівня знань для того, щоб правильно розрахувати свої витрати та співставити їх з наявними доходами [1].

Проте основна проблема постійної нестачі грошей часто полягає не в розмірі доходу домогосподарства, а в невмінні правильно витратити. Досить негативним явищем для багатьох є невміння узгоджувати свої бажання з наявними доходами. Тому кожен з напрямків витрачання коштів вимагає самостійного аналізу, щодо можливостей оптимізації використання фінансових ресурсів. При здійсненні видатків на життєзабезпечення домогосподарство може звернути увагу на використанні способів зменшення витрат при не погіршенні якості отримуваних послуг.

Загалом з метою оптимізації витрат домогосподарства можна використовувати такі методи [2]:

Метод 1. Правило «4 конвертів». Суть даного методу полягає в тому, що всі особисті витрати поділяють на 2 групи: постійні та змінні. При плануванні особистого бюджету по даному методу спочатку виділяють кошти на оплату постійних витрат, а решта розподіляють по 4 конвертах: по одному на кожний тиждень змінних витрат. До початку нового тижня заборонено відкривати новий конверт. Цей метод дозволяє закріпити фінансову дисципліну і жити так, щоб завжди вистачало на обов'язкові витрати.

Також можна розподіляти конверти не за тижнями, а за напрямками використання. Тоді кожний конверт слід назвати за видами витрат, наприклад: «Їжа», «Лікування», «Машина», «Розваги» і т. д. Тобто конвертів може бути більше, головне – це цільове витрачання коштів, за статтями бюджету. Якщо гроші в конверті закінчаться, то можна зробити перекидання коштів з інших статей бюджету, або дисциплінувати себе – і знизити витрати.

Метод 2. Оптимізація витрат за ступенем важливості і терміновості. Даний метод передбачає розподіл витрат за двома критеріями:

1. за ступенем терміновості (термінові, не дуже термінові, не термінові);
2. за ступенем важливості (важливі, не дуже важливі, неважливі).

Поєднуючи ці критерії створюється таблиця оптимізації витрат, і кожна наступна група витрат оплачується, після того як повністю буде оплачена попередня. Тобто в першу чергу здійснюються термінові та важливі витрати, тоді термінові і не дуже важливі, потім важливі і не дуже термінові і т. д. Даний метод оптимізації витрат є досить ефективним, проте і досить складним для більшості домогосподарств.

Метод 3. Оптимізація витрат за ступенем розкоші. В цьому випадку особисті витрати слід розділяти на три категорії: обов'язкові витрати, бажані витрати і витрати на предмети розкоші.

До обов'язкових витрат відносять те, що є життєвонеобхідним для людини (сім'ї), погашення боргів та різноманітних зобов'язань: оплата комунальних послуг, оплата кредитів, купівля основних продуктів харчування, купівля найнеобхіднішого одягу і т. д.

До бажаних витрат відносять все те, без чого можна обійтися, але чим інколи хочеться себе побалувати (наприклад з продуктів харчування – це солодощі, витрати на гарний одяг, відвідування кафе, розваги, хобі і т. д.).

До витрат на придбання предметів розкоші відносять купівлю дорогих, брендових товарів та послуг із будь-якої категорії витрат (делікатеси, дорогий одяг та аксесуари, відвідування ресторанів, відпочинок за кордоном і т. д.).

В кожного людини в залежності від рівня її доходу можуть бути свої критерії щодо поділу витрат по даним категоріям.

Планування витрат домогосподарства по даному методу здійснюється так: спочатку розподіляються кошти на оплату обов'язкових платежів, тоді решта спрямовується на бажані витрати, і тільки потім, при наявності залишку – на купівлю предметів розкоші.

Метод 4. Оптимізація витрат по величині. Даний метод є одним із найзрозуміліших і найпростіших для сприйняття і передбачає поділ особистих витрат на: дрібні (малі), середні та великі.

Кожна людина може сама визначити необхідну величину витрат для зарахування їх до тої чи іншої категорії. Наприклад, витрати, що складають більше 30% щомісячного доходу можна вважати великими, від 5% до 30% – середніми, меншими 5% – дрібними.

При плануванні бюджету домогосподарства в першу чергу виділяються кошти на оплату великих витрат, потім – на оплату середніх, а все, що залишається – на оплату дрібних.

Проте даний метод має ряд суттєвих недоліків: він не враховує ступінь важливості тих чи інших витрат, в результаті чого може виявитись, що деякі дрібні витрати будуть дуже важливими, але для їх здійснення в особи вже не буде коштів і в той же час будуть здійсненні великі витрати, без яких можна було б обійтись.

Метод 5. Річне планування особистого бюджету. Даний метод можна здійснювати в більш глобальному плані, застосовуючи одночасно один із вищенаведених методів. Суть даного методу полягає в тому, що щорічні витрати домогосподарств діляться за такими принципами: щорічні, щомісячні, сезонні, спонтанні.

Таким чином, чітке визначення напрямів використання доходів домогосподарств, паралельно з підвищення раціональності здійснення витрат, дасть можливість домогосподарствам покращити рівень свого добробуту та дозволить сформулювати певну фінансову базу для інвестиційних операцій. Дотримання простих правил дозволить домогосподарству ефективно управляти своїми грошима, добре розуміючи, як влаштований його бюджет, на які витрати можна розраховувати, а які слід взяти під жорсткий контроль.

Список використаних джерел:

1. Захаркіна Л., Катериніна К. Підвищення рівня фінансової грамотності населення України. *Економічний форум*. 2014. №4. С. 200-207.
2. Мазилкіна Е. Поведение потребителей. URL: <https://be5.biz/ekonomika/p001/index.html> (Дата звернення 11.09.2020).
3. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України. *Вісник Національного банку України*. 2014. №2. С. 11-16.
4. Корчемкіна Е. С., Абишева А. В. Актуальные вопросы повышения финансовой грамотности населения: отечественный и зарубежный опыт. *Вестник Евразийской науки*. №2. Том 10. 2018. С. 1-9.

Кляцко Володимир Русланович
студент гр. ПОФГзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль
Булавинець Вікторія Михайлівна
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ЗУНУ, м. Тернопіль

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НА УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТИМИ ДОХОДАМИ І ВИТРАТАМИ

У нинішніх економічних реаліях суттєво зростає роль окремої особи у здійсненні економічної діяльності загалом та прийнятті фінансових рішень зокрема, що, безумовно, зумовлює підвищений інтерес науковців і практиків до проблем розвитку особистих фінансів загалом та управління особистими доходами і витратами зокрема.

У свою чергу, процеси, пов'язані із управлінням особистими доходами і витратами, безумовно, потребують від громадян наявності хоча б елементарних фінансових знань і навиків, тобто передбачають формування достатнього рівня фінансової грамотності. То ж, зважаючи на «стрімку поширення фінансових відносин на усі сфери життєдіяльності людини, залучення до участі на фінансовому ринку усе ширшого кола приватних інвесторів, наявність низки інвестиційних ризиків при вкладанні коштів у різноманітні фінансові проекти» [6, с. 16], ці питання є надзвичайно актуальними в сучасних умовах. Причому слід акцентувати, що «вітчизняна фінансова наука, на превеликий жаль, вивченню фінансів домогосподарств належної уваги не приділяє, хоча у зарубіжних країнах – це доволі розвинений і перспективний напрямок наукових та академічних досліджень» [3, с. 274]. Відтак дослідження впливу фінансової грамотності на ефективність управління особистими доходами і витратами є вельми актуальним і досить своєчасним напрямом сучасних наукових розвідок у сфері фінансів.

Передовсім відмітимо, українські дослідники визначають фінансову грамотність насамперед як «сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навиків громадян щодо ефективного управління особистими фінансами, а також здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень» [6, с. 19]. Тобто загалом під фінансовою грамотністю розуміють симбіоз трьох основних складових: знання, установки і навиків уміти застосовувати ці знання у практичному житті. Проте, на жаль, рівень фінансової грамотності наших громадян не є надто високим (ба більше: він є досить низьким, про що свідчать матеріали останніх досліджень) (рис. 1).

Цікавим є той факт, що показник індексу фінансової грамотності включає у себе три складові: рівень фінансових знань (за цією складовою наші співвітчизники отримали 4 бали), рівень фінансової поведінки (тут нам присвоїли 5,2 бала) і ставлення до фінансових понять, явищ і процесів (за цією складовою ми були оцінені лишень у 2,4 бала). Це дуже невтішна ситуація, позаяк «лише 43% дорослого населення в Україні правильно відповіли на мінімум п'ять із семи запитань на перевірку знань (що вважається

мінімальним цільовим показником) проти показника 56% в усіх країнах, які брали участь в опитуванні ОЕСР у 2016 р., та показника 51% для сусідів України» [5].

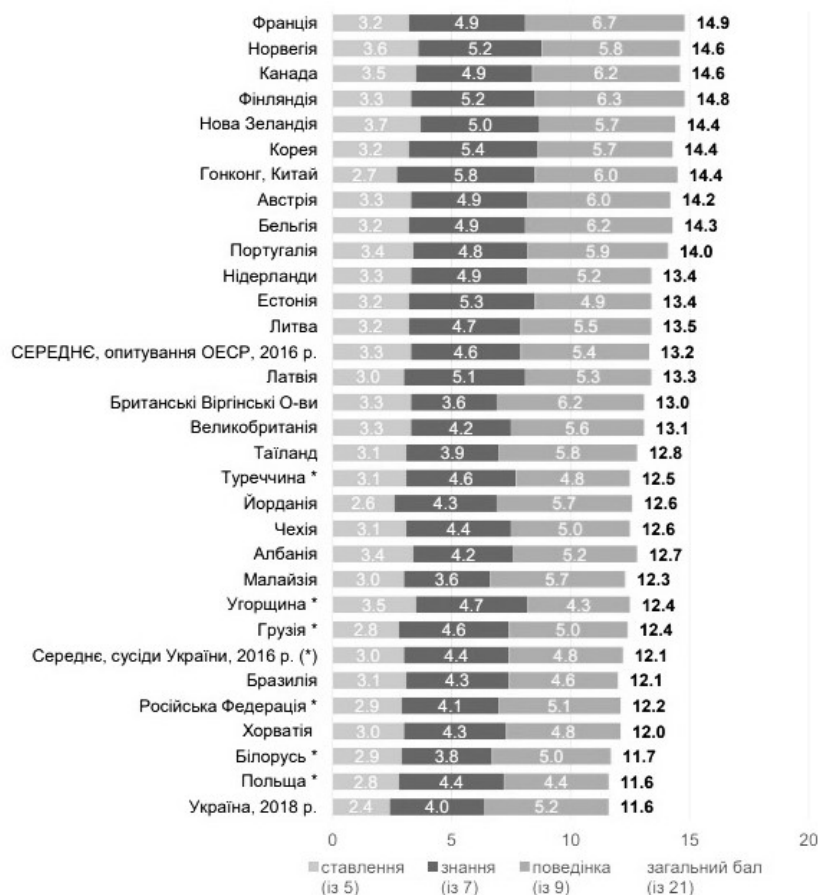

Рис. 1. Індекс фінансової грамотності в Україні та країнах ОЕСР [5]

За результатами вищезазначеного опитування дещо кращою виявилася ситуація стосовно поведінки наших співгромадян у сфері особистого фінансового планування, позаяк дослідження довело, що «82% українців пильно стежать за своїм бюджетом: з них 70% планує свої доходи та витрати, а 19% українців ведуть письмовий облік своїх витрат» [4] (табл. 1). А це вселяє оптимізм і подає надію на те, що справа із підвищенням рівня фінансової грамотності українців має усі шанси покращитися у перспективі.

Таблиця 1

Показники, що характеризують фінансову поведінку українців у сфері контролю за особистим бюджетом [4]

Дія	%
Планувати доходи та витрати	70%
Робити записи про витрати	19%
Тримати гроші для сплати рахунків окремо від грошей на щоденні витрати	27%
Робити записи про майбутні рахунки, щоб їх не пропустити	7%
Користуватися банківським додатком або інструментом управління грошовими коштами, щоб відстежувати витрати	6%
Налаштовувати автоматичні платежі для регулярних витрат	2%
НІЧОГО НЕ РОБИТИ	18%

(можливо зазначити декілька відповідей)

Відтак, абсолютно переконані, що значною мірою саме недостатній рівень фінансової грамотності українців зумовлює їхнє небажання цікавитися особистими фінансами, оптимізувати особисті доходи і витрати, а також здійснювати заощадження, що зрештою не сприяє зростанню особистого фінансового добробуту та уповільнює розвиток національної економіки. То ж у зазначеному контексті відрадним є факт запровадження в освітній процес закладів середньої освіти не факультативних (як це мало місце до недавнього часу), а обов'язкових уроків з підприємництва і фінансової грамотності, які визнано однією із базових компетентностей учнів Нової української школи.

Наостанок зазначимо, що процес підвищення рівня фінансової грамотності охоплює не лише навчання основам фінансових знань і фінансової культури, але й закладає основи майбутнього фінансового добробуту суспільства, позаяк саме фінансово грамотне покоління є надійним базисом формування потужного середнього класу в Україні, з яким вітчизняні науковці пов'язують «успішність подальших реформ, перспективи науково-технічного прогресу, інноваційного розвитку економіки та соціально-політичної стабільності українського суспільства» [2, с. 35].

Тож проблеми підвищення рівня фінансової грамотності українців не втрачають своєї актуальності та потребують належної підтримки.

Список використаних джерел:

1. Індекс фінансової грамотності: яке місце посіла Україна – інфографіка. URL: https://education.24tv.ua/indeks-finansovoyi-gramotnosti-yake-mistse-posila-ukrayina-novini_n1537778.
2. Кізима Т. Домінанти становлення і розвитку середнього класу в контексті розбудови місцевих фінансів в Україні. *Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій* : монографія / За ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: Економічна думка, 2008. С. 35-54. URL: [http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/12087/1/Модернізація місцевих фінансів \(Кириленко О.П.\).pdf](http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/12087/1/Модернізація_місцевих_фінансів_(Кириленко_О.П.).pdf)
3. Кізима Т. О. Доходи домогосподарств: інтерпретація сутності та проблеми детінізації. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону* : науковий збірник / за ред. І. Г. Ткачук. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. Вип. V. Т. 1 С. 274–280. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprer/2009_5_1/46.pdf.
4. Фінансова грамотність українців виявилася найгіршою. URL: <https://investory.news/finansova-gramotnist-ukrainciv-viyavilasya-najgirshoyu>.
5. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні : дослідження USAID, червень 2019 р. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf.
6. Юрій С. І., Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 16-25. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_12_02_016_uk.pdf.

Кордас Владислав Геннадійович
студент гр. ПОФГм-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., професор Кізима Т. О.

ОЩАДНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОВЕДІНКА ГРОМАДЯН: ТЕОРЕТИКО- КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Дослідження сутності ощадно-інвестиційної поведінки громадян, на нашу думку, найбільш доцільно здійснювати у руслі теорії поведінкових фінансів, яка стрімко розвинулась наприкінці ХХ ст. Причому слід акцентувати, що сучасне тлумачення та інструментарій дослідження фінансової поведінки сформувався насамперед на основі положень теорії інституціоналізму, представники якої стверджували, що поведінка людини не завжди буває раціональною, а нерідко – доволі нераціональною, адже у реальному економічному житті людину завжди супроводжують невизначеність і ризик, а також складність та асиметричність фінансової інформації. Відтак «саме на базі виявлення таких чинників і дослідження їх впливу на процес прийняття фінансових рішень виник новий напрям сучасної фінансової науки – поведінкові фінанси» [3, с. 175], який набуває особливої популярності у сучасних умовах.

Принагідно зазначимо, що цінність теорії поведінкових фінансів насамперед полягає у тому, що, на думку українських науковців, саме вони «значною мірою пояснюють проблему невідповідності теорії, заснованої на раціональності, з одного боку, і реальної практики – з іншого. Адже доволі часто найбільш успішні учасники фінансового ринку демонструють абсолютно «нераціональну» поведінку» [2, с. 13].

Відтак «сьогодні усе більше вітчизняних науковців звертаються до надбань теорії поведінкових фінансів» [2, с. 16], послуговуючись різноманітними прийомами «аналізу психологічних особливостей нераціональної поведінки як окремих людей, так і цілих суспільств» [2, с. 17]. То ж нині фінансова поведінка громадян, як втілення та реалізація основних постулатів теорії поведінкових фінансів, «стала об'єктом активних досліджень з боку науковців найрізноманітнішого спрямування (економістів, демографів, соціологів, психологів)» [4, с. 86], які аналізують основні її тренди та закономірності, виходячи зі специфіки своєї науково-дослідницької діяльності.

Загалом українські науковці фінансову поведінку громадян трактують насамперед як «діяльність членів домогосподарств, пов'язану із розподілом та перерозподілом грошових ресурсів, в результаті чого відбувається формування відповідних фондів грошових коштів (індивідуальних та спільних фондів споживання, резервного фонду, фонду заощаджень тощо) та їх використання на певні цілі» [5, с. 20].

Оскільки фінансова поведінка громадян є доволі системним і багатовекторним явищем, то на її формування і реалізацію впливають низка факторів і передумов не лише фінансово-економічного, але й насамперед

ментально-етичного та соціокультурного, а також об'єктивного та суб'єктивного характеру (безумовно, у їх тісній взаємодії і взаємовпливі).

На нашу думку, важливою складовою дослідження фінансової поведінки громадян є її моделювання, тобто виокремлення основних моделей і стратегій такої поведінки з-поміж усього спектру фінансових активностей громадян. Принагідно зазначимо, що під моделлю фінансової поведінки розуміємо насамперед схильність громадян дотримуватися обраної фінансової поведінки з певними, властивими лише їй специфічними ознаками. Іншими словами, це є схильність громадян до вчинення відповідних дій у сфері управління особистими фінансами (зокрема, щодо формування доходів, здійснення витрат і заощаджень) з дотриманням свідомо обраних поведінкових характеристик.

Відтак, беручи до уваги насамперед вплив певних груп факторів, окремі науковці моделюють фінансову поведінку громадян за такими основними типами: «1) пасивно-протестним (одним із основних його ознак є неплатежі); 2) активно-традиційним (полягає у зберіганні заощаджень у банках; користуванні банківськими послугами); 3) пасивно-традиційним (намагання за можливості уникати фінансових відносин, не пристосовуватись до вимог ринку та уникати їх впливу шляхом натуралізації домашнього господарства, підвищення ролі сімейної та дружньої взаємодопомоги)); 4) змушено-адаптивним (користування послугами комерційних банків при отриманні заробітної плати й соціальних виплат, участь в обов'язкових страхових програмах при кредитуванні тощо); 5) добровільно-адаптивним (користування новими банківськими послугами, здійснення операцій з купівлі-продажу валюти, цінних паперів, участь у недержавному пенсійному страхуванні, інвестування окремих проектів та ін.)» [1, с. 108].

На нашу думку, моделювання фінансової поведінки громадян доцільно здійснювати з урахуванням напрацювань відомих наукових шкіл, течій і концепцій сучасної вітчизняної та зарубіжної економічної науки і практики, які тим чи іншим чином пояснюють природу фінансової поведінки людини. Надзвичайно цінними для розуміння і моделювання фінансової поведінки громадян вважаємо насамперед теорію поведінкових фінансів Д. Канемана і А. Тверські, концепцію «сімейної економіки» Г. Беккера, уже згадувану нами вище теорію інституціоналізму, а також концепції індивідуалізму та суб'єктивізму Ф. фон Хайека.

То ж, базуючись на основних постулатах вищенаведених теорій і концепцій, методологічно мотивованим і логічно виваженим вважаємо виокремленням споживчої, заощаджувальної та інвестиційної моделей фінансової поведінки (з яких дві останні моделі можна поєднувати в одну, виокремлюючи ощадно-інвестиційну модель, позаяк процеси заощадження та інвестування на рівні окремої особи є надзвичайно тісно поєднаними і взаємокорелюючими між собою).

Відтак ощадно-інвестиційну поведінку громадян визначаємо як сукупність різного роду активностей громадян у сфері мотивованого формування особистих заощаджень та їх ефективного використання у

майбутніх періодах з усвідомленим вибором об'єктів, форм та інструментів таких заощаджень.

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що в сучасних умовах надзвичайно необхідним є вжиття низки заходів, передусім на рівні держави, щодо стимулювання активних стратегій ощадно-інвестиційної поведінки українців, зважаючи на фактори об'єктивного (сформований інвестиційний клімат в країні, ефективність системи захисту заощаджень громадян, наявність чіткої та зрозумілої для пересічних громадян інформації щодо діяльності вітчизняних фінансових інституцій, рівень розвитку фінансового ринку) та суб'єктивного характеру (психологічна схильність громадян до заощаджень та їхня схильність до ризику, інфляційні очікування населення, рівень довіри населення до владних структур загалом та фінансових установ зокрема, рівень фінансової грамотності населення). Причому з-поміж першочергових заходів виокремимо: створення сприятливого середовища для зростання доходів громадян і розвитку фінансового ринку шляхом урізноманітнення інвестиційно привабливих та відносно надійних для пересічних громадян фінансових інструментів, що обертаються на ньому, а також – що найголовніше – підвищення рівня фінансової грамотності українців з метою убезпечення їх від різного роду ймовірних шахрайських схем, які значно масштабувалися у нинішніх кризових умовах, спричинених поширенням коронавірусної інфекції в Україні та світі.

Список використаних джерел:

1. Алиева И. А. Финансовое поведение населения: теоретический аспект. Вестник КРСУ. 2016. Т. 16. №2. С. 107–109.
2. Кізима Т. Поведінкові фінанси у концепціях класичної та інституціональної теорій. Світ фінансів. 2013. Вип. 3. С. 7-18. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/12096/1/%D0%9A%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%A2..pdf>.
3. Кізима Т. Поведінкові фінанси як новий напрям досліджень сучасної фінансової науки. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2013. Вип. 9. Т. 2. С. 175-179. URL: <https://kfin.pnu.edu.ua/%d0%b0%d1%80%d1%85%d1%96%d0%b2-%d0%b6%d1%83%d1%80%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d1%83/>.
4. Кізима Т. Стратегії та моделі фінансової поведінки домашніх господарств у сучасних умовах. Світ фінансів. 2009. Вип. 2 (19). С. 86-96. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25839/1/%D0%9A%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%A2..pdf>.
5. Кізима Т. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу. Світ фінансів. 2011. Вип. 4. С. 19-26. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19030/1/%D0%9A%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%A2..pdf>.

Кордонська Анна Русланівна
студентка гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., професор Лободіна З. М.

ОСНОВНІ РИЗИКИ ПРОЕКТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА 2022 РІК

15 вересня 2021 року відбулося представлення проекту Державного бюджету на 2022 рік, його схвалення урядом і направлення на розгляд Верховній Раді України. 2 листопада 2021 р. Верховна Рада України схвалила розроблений урядом проект у першому читанні. Зазначимо основні показники, які передбачені проектом на 2022 р. щодо Державного бюджету України, це:

- доходи Державного бюджету України 1267,4 млрд грн;
- видатки Державного бюджету України 1441,9 млрд грн;
- граничний обсяг дефіциту Державного бюджету України 188 млн грн;
- граничний обсяг державного боргу станом на 31.12.2022 р. 2725,3 млн грн;
- граничний обсяг гарантованого державою боргу станом на 31.12.2022 р. 368,0 млн грн [1].

Міністр фінансів узагальнив головні особливості Державного бюджету України на 2022 рік, які полягають у наступному: збільшення коштів на медичну галузь, у т. ч. подолання пандемії коронавірусу; збільшення видатків на оборону; зростання виплат ветеранам АТО, а саме повне забезпечення їх житлом; зростання видатків на заклади освіти (збільшення заробітної плати працівникам, стипендій студентам); пріоритетне фінансування проектів у сфері інфраструктури та інше (перепис населення, цифровізація) [2].

За висновками фахівців, існують певні ризики у виконанні такого проекту Державного бюджету України, це: негативна реакція економіки на посилення фіскалізації бюджетної політики; непередбачувані соціальні наслідки; послаблення стійкості державних фінансів; обмежений внутрішній попит на ОВДП; збільшення вартості зовнішніх запозичень; зменшення частки прибутку Національного банку України, який перераховується в доходи державного бюджету; зменшення обсягів банківських кредитів, що спрямовуються у реальний сектор економіки [3].

Для уникнення негативних наслідків від зазначених ризиків пропонують: проводити подальше вдосконалення адміністрування податків; краще контролювати ухилення від оподаткування, обґрунтованість надання податкових пільг, виведення коштів за кордон; розширювати податкову базу; оптимізувати видатки держбюджету на утримання органів влади і управління та правоохоронну систему; розвивати фінансовий ринок і зокрема ринок цінних паперів шляхом ширшого залучення до нього фізичних осіб; підвищити ефективність управління капіталом Національного банку України; розвивати діяльність нацбанку на фінансовому ринку України; удосконалювати діяльність НБУ щодо рефінансування вітчизняних банківських установ [3].

Крім того, фахівці акцентують на ризиках зростання у 2022 р. витрат з держбюджету на обслуговування державного боргу; підвищенні навантаження на держбюджет внаслідок зростання виплат за гарантованими державою позиками державних корпорацій; порушенні перерозподільчих макроекономічних пропорцій (тих, що стосуються валового внутрішнього продукту і ресурсів, які перерозподіляються у держбюджеті) [4].

Група науковців зазначають ще й таку ваду запропонованого проекту держбюджету, як використання при його розробці застарілих макропоказників, які в першу чергу лягають в основу усіх прогнозів щодо державного та місцевих бюджетів країни. Так, було взято за основу прогнози економічного і соціального розвитку країни, розроблені у травні 2021 р. Але за час, що пройшов, відбулося суттєве збільшення цін як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. Такий підхід у плануванні значно знижує реалістичність проведених розрахунків щодо Державного бюджету України на наступний рік [5].

Ми погоджуємося з висновками дослідників, які акцентують на зниженні соціальних виплат внаслідок встановлення прожиткового мінімуму у більш ніж два рази нижчих розмірах, ніж фактичні показники [4]. Справа в тому, що за такого підходу усі соціальні виплати автоматично зменшуються, адже вони розраховуються на основі розміру прожиткового мінімуму. В даний момент абстрагуємося від питання обґрунтованості самого розміру прожиткового мінімуму, який є нереальним для елементарного виживання значної кількості громадян.

В даний час, згідно Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» від 15 грудня 2020 року № 1082-IX, прожитковий мінімум встановлений на рівні 2294 грн, а з 01.12.2021 р. він буде 2393 грн [6]. З 01.01.2022 р. заплановано прожитковий мінімум в розрахунку на одну особу залишити на рівні 2393 грн, з 01.07.2022 р. він буде у розмірі 2508 грн, з 01.12.2022 р. – 2589 грн [7]. Не зважаючи на поступове зростання цього важливого показника, все ж така сума грошей недостатня для задоволення мінімальних потреб громадян усіх соціальних і вікових груп.

Окремий блок «вузьких місць» проекту держбюджету виділяє Асоціація міст України, а саме тих, які стосуються регіонального розвитку та підтримки органів місцевого самоврядування, це: недостатній обсяг додаткових дотацій на освіту і охорону здоров'я; не враховано зростання заробітної плати у сфері освіти при розрахунку дотацій, які виділяються з державного бюджету закладам освіти; недостатні кошти на виплату разової грошової допомоги ветеранам війни і жертвам нацистських переслідувань та на соціальну допомогу особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною; не передбачено субвенцій на боротьбу з COVID-19 для закладів загальної середньої освіти; не передбачено субвенцій на створення центрів культурних послуг; залишається недосконалим порядок розподілу субвенції на дороги між окремими видами бюджетів місцевого самоврядування; не заплановано фінансової підтримки органів місцевого самоврядування у питанні фінансового забезпечення проходження опалювального сезону; занадто малою

є передбачена у проекті підтримка розвитку мережі Інтернету в сільській місцевості та Центрів надання адміністративних послуг [8].

Підсумовуючи, зазначимо, що процес планування стосовно формування та виконання Державного бюджету України є надзвичайно складним та відповідальним явищем, оскільки показники, які закладаються в ухваленому законі про держбюджет стають фінансовою базою для функціонування країни протягом бюджетного року. У цьому сенсі необхідно дотримуватися принципу наступності, тобто виконання раніше прийнятих зобов'язань, а також досягнення цілей і завдань, які визначені у стратегічних документах. Крім того, розрахунки повинні бути об'єктивними, обґрунтованими і реалістичними. Процедура обговорення проекту бюджету має стати максимально прозорою, зрозумілою і доступною для громадськості. І, саме головне, це те, що при вдосконаленні проекту при його розгляді, аж до затвердження розробники повинні максимально враховувати висловлені науковцями, практиками і громадськістю міркування та пропозиції щодо формування та виконання Державного бюджету України.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72775 (дата звернення 20.11.2021).
2. Комісарова О. Яким буде бюджет-2022. Пояснив міністр фінансів. URL: <https://suspihne.media/164774-akim-bude-budzet-2022-poasniv-ministr-finansiv/> (дата звернення 20.11.2021).
3. Данилишин Б. Бюджет 2022: реалістичність та ризики. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2021/09/29/678271/> (дата звернення 20.11.2021).
4. Соболев Д. Бюджет-2022 йде на доопрацювання. Які зауваження висловили нардепи та експерти. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/775054.html> (дата звернення 20.11.2021).
5. Репко М., Гайдай Ю., Юзьків В. Огляд проекту Держбюджету 2022 (І читання). URL: <https://ces.org.ua/review-of-the-draft-state-budget-2022/> (дата звернення 20.11.2021).
6. Закон України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» від 15 грудня 2020 року № 1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення 20.11.2021).
7. Рада підтримала у першому читанні проект Держбюджету на 2022 рік: якою будуть мінімальна зарплата та прожитковий мінімум. URL: <https://buhgalter911.com/uk/news/news-1061400.html> (дата звернення 20.11.2021).
8. Проект Держбюджету на 2022 рік: аналіз та перші висновки АМУ. URL: <https://auc.org.ua/novyna/proyekt-derzhbyudzhetu-na-2022-rik-analiz-ta-pershhi-vysnovku-amu> (дата звернення 20.11.2021).

Красій Тетяна Михайлівна
студентка гр. ФФзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: к. е. н., доцент Коваль С. Л.

ВПЛИВ ДОХОДІВ ВІД ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СУКУПНІ ДОХОДИ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Система формування доходів домогосподарств в Україні впродовж останніх років демонструє суперечливі тенденції. Нестабільна економічна та політична ситуація, породжує нові ризики та обмеження щодо формування сукупних доходів населення в Україні. Поряд з постійним зростанням номінальних доходів, реальні величини показують зовсім інші тенденції, що в свою чергу не може свідчити про покращення матеріального добробуту населення.

Рівень реалізації підприємницького хисту домогосподарств є важливим індикатором розвитку української економіки та показником загального добробуту населення. Діяльність дрібних приватних підприємців є досить важливою, оскільки вони реалізують продукцію та надають послуги, які в більшості випадків є не вигідними для виробництва великим бізнесом [4, с. 72].

В Україні традиційно основними джерелами сукупних доходів домогосподарств виступає заробітна плата та соціальні трансферти. Упродовж 2017–2020 рр. частка заробітної плати у структурі сукупних доходів знаходилась у межах 45,6–47,4%; соціальні допомоги та трансферти займали 31,7–33,6%; прибуток та змішаний дохід, який формується від результатів ведення підприємницької діяльності, складав 17,6–18,3% (табл. 1).

Таблиця 1

Структура та динаміка доходів домогосподарств в Україні за 2017–2020 рр.*

Показники	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	млн. грн	питома вага, %	млн. грн	питома вага, %	млн. грн	питома вага, %	млн. грн	питома вага, %
Доходи всього	2652082	100	3248730	100	3699346	100	3972428	100
Заробітна плата	1209097	45,6	1529367	47,1	1753337	47,4	1823487	45,9
Прибуток та змішаний дохід	477854	18,0	572065	17,6	678275	18,3	709691	17,9
Доходи від власності	78673	3,0	91164	2,8	94481	2,6	103356	2,6
Соціальні допомоги та ін. трансферти	886458	33,4	1056134	32,5	1173253	31,7	1335894	33,6

*Примітка. Складено автором за даними [1; 2; 3; 5].

Доходи від підприємницької діяльності у розрахунку на одне домогосподарство становили: у 2018 р. – 595,24 грн (6% сукупного доходу); у 2019 р. – 787,7 грн (6,5% сукупного доходу); у 2020 р. – 721,07 грн (5,8% сукупного доходу) [1]. У 2019 р. спостерігалось збільшення частки доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості, проте у 2020 р. питома вага таких доходів знизилась, через ситуацію яка виникла після впровадження карантинних заходів. Наслідком пандемії Covid-19, було значне зменшення доходів підприємців, через те, що вони були вимушені припинити свою діяльність на довготривалій термін.

В Україні спостерігається значна диференціація доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості в розрізі регіонів. Так, найвищий рівень доходів від підприємницької діяльності у 2020 р. зафіксований у Закарпатській обл. – 2705,87 грн.; Чернівецькій обл. – 1908,41 грн.; Івано-Франківській обл. – 1489, 54 грн.; Херсонській обл. – 1199,4 грн. та в м. Київ – 1278 грн. В той же час найменше доходів від підприємницької діяльності отримували домогосподарства Житомирської обл. — 211,97 грн.; Київської обл. – 289,5 грн; та Запорізької обл. 292, 62 грн. [1]. Такі відмінності у доходах від підприємницької діяльності є цілком логічними, позаяк регіони, які отримують високі доходи мають умови та ресурси для ведення підприємництва, і є більш розвиненими економічними регіонами в країні.

Також, фіксується факт того, що домогосподарства міського типу отримують більше доходів від підприємницької діяльності, ніж домогосподарства, які проживають у селах. Так, у 2020 р. домогосподарства у великих містах в середньому за місяць отримували від підприємницької діяльності 868,26 грн; у малих містах – 654,90 грн; у селах – 579,18 грн. [1]. Такі відмінності пов'язані із тим, що в великих містах є більші можливості та ресурси для реалізації підприємницького хисту, проте домогосподарства сільського типу в більшій мірі реалізують свій підприємницький потенціал у сфері продажу сільськогосподарської продукції, отримуючи відповідні доходи. До прикладу у 2020 р. домогосподарства у селах в середньому в місяць отримували від продажу сільськогосподарської продукції 774,15 грн., тоді як міські домогосподарства отримували 25,64 грн відповідних доходів.

Отже, в загальному вплив доходів від підприємницької діяльності на сукупні доходи домогосподарств є досить не значним, проте активізація населення до підприємництва зможе кардинально змінити систему формування доходів домогосподарств та позитивно вплине на економічний розвиток країни. Завданням державі на даному етапі є створення в країні сприятливих умов, для ведення підприємницької діяльності забезпечених вдосконаленням правової та організаційної бази.

Список використаних джерел:

1. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2020 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України,

2021. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_Ukraine%20in%20figures_20u.pdf (дата звернення: 28.11.2021).

2. Доходи та витрати населення за 2019 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdn/dvn/dvn_u/dvn_kv19_u.htm (дата звернення: 27.11.2021).

3. Доходи та витрати населення за 2020 р. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/37.pdf> (дата звернення: 27.11.2021).

4. Перит І. О. Сутність та управління підприємницькою діяльністю домогосподарств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 20. С. 72–77.

5. Статистичний щорічник України за 2018 р. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf (дата звернення: 28.11.2021).

Лободіна Зоряна Миколаївна
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ЗУНУ, м. Тернопіль
Данильців Христина Тарасівна
студентка гр. ПОФГм-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ НА ОСВІТУ

Ключову роль у формуванні інтелектуального потенціалу населення, підвищенні рівня суспільного добробуту та забезпеченні інклюзивного стійкого розвитку держави відіграють якісні освітні послуги.

Важливим джерелом фінансового забезпечення публічних освітніх послуг є кошти місцевих бюджетів, частка яких у 2020 р. у загальному обсязі видатків бюджету держави на освіту становила 79%. Серед видатків місцевих бюджетів України на зазначену галузь у 2018–2020 рр. найбільше переважали видатки на надання освітніх послуг у сфері загальної середньої освіти – від 61,12% у 2018 р. з тенденцією до збільшення до 61,21% у 2020 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Структура видатків місцевих бюджетів України на надання освітніх послуг за функціональною бюджетною класифікацією у 2018–2020 рр., %

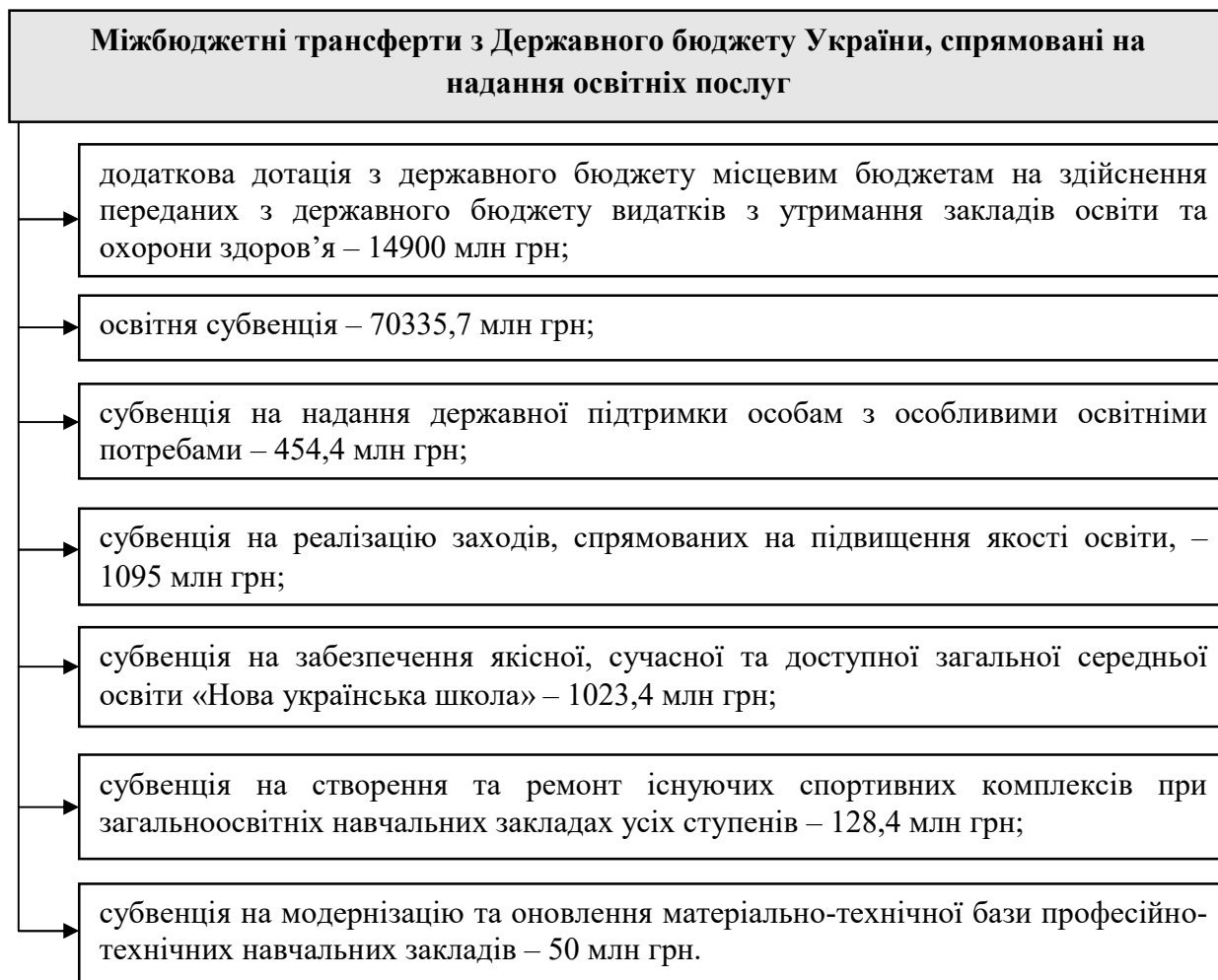
Видатки за функціональною бюджетною класифікацією	2018	2019	2020	Абсолютне відхилення
Разом видатків на надання освітніх послуг, у т. ч.	100	100	100	–
Дошкільна освіта	19,18	19,26	18,83	-0,35
Загальна середня освіта	61,12	61,40	61,21	0,09
Заклади загальної середньої освіти	55,52	56,30	56,75	1,23
Спеціалізовані та спеціальні заклади загальної середньої освіти	5,61	5,11	4,47	-1,14
Професійна (професійно-технічна) освіта	5,87	5,59	5,58	-0,29
Фахова передвища та вища освіта	4,56	4,45	4,47	-0,09
Заклади фахової передвищої освіти	4,09	3,98	3,76	-0,33
Заклади вищої освіти	0,47	0,46	0,71	0,24
Післядипломна освіта	0,41	0,40	0,36	-0,05
Позашкільна освіта	5,40	5,36	5,52	0,12
Інші заклади та заходи у сфері освіти	3,46	3,53	4,02	0,56

Джерело: складено на основі даних [2].

Освітні послуги у сфері дошкільної освіти з 2017 р. фінансуються виключно за рахунок коштів місцевих бюджетів. У 2018 р. ця частка складала біля 19,18% з тенденцією до зменшення на 0,35% у 2020 р.

Якщо у 2014–2015 рр. з місцевих бюджетів майже не здійснювалися видатки на надання освітніх послуг у сфері професійної освіти, то з 2016 р. професійна освіта повністю фінансується з місцевих бюджетів. У 2018–

2020 рр. питома вага цього показника коливалася біля 5,58–5,87%. Поряд з власними доходами місцевих бюджетів на надання освітніх послуг спрямовуються бюджетні ресурси, які надходять до місцевих бюджетів у вигляді міжбюджетних трансфертів. Міжбюджетні трансферти, отримані місцевими бюджетами у 2020 р. і спрямовані на освіту, наведено на рис. 1.

Рис. 1. Види та обсяг міжбюджетних трансфертів, які були спрямовані на надання освітніх послуг у 2020 р.

Найбільша частка серед міжбюджетних трансфертів з Державного бюджету України, спрямованих на надання освітніх послуг у 2020 р., припадає на освітню субвенцію.

У 2021 р. з місцевих бюджетів на надання освітніх послуг заплановано витратити 255,7 млрд грн або 45,5% від загального обсягу видатків місцевих бюджетів. У їх складі, як і в попередні бюджетні періоди, переважатимуть видатки на надання загальної середньої освіти – 60,19%.

Обсяг міжбюджетних трансфертів, які у 2021 р. отримають місцеві бюджети на надання освітніх послуг, зріс порівняно із попереднім роком і становитиме 108,6 млрд грн. Серед них найбільшу питому вагу займає освітня субвенція – 91,74%. Фактично у 2021 р. у складі видатків місцевих бюджетів на освіту 42,5% припадає на кошти, отримані з Державного бюджету України.

Важливим інструментом громадської участі у покращенні якості надання освітніх послуг на рівні територіальної громади та додатковим джерелом бюджетних ресурсів є кошти партиципаторного бюджету (бюджету участі).

«Бюджет участі – інструмент прямої демократії, за допомогою якого кожен мешканець територіальної громади має змогу долучитися до бюджетного процесу, зрозуміти його принципи та вплинути на рішення щодо видаткової частини місцевого бюджету.

Дія такого механізму полягає у розподілі частини місцевого бюджету мешканцями шляхом розробки і подання ними проєктів, спрямованих на підвищення комфортності проживання у місті та відкритого голосування за ці проєкти іншими мешканцями» [4].

До важливих проблем бюджетного фінансування освітніх послуг з місцевих бюджетів належать: «...існування необґрунтованої мережі закладів освіти, яка не відповідає сучасній демографічній ситуації та сприяє нераціональному використанню державної власності та зниженню якості наданих послуг; відсутність можливості покращення реального матеріального стану закладів освіти за рахунок держави та приватних інвесторів; перехід до фінансування освіти за рахунок освітньої субвенції супроводжується неврегульованістю процесу; перерозподіл повноважень між бюджетами різних рівнів, що зумовлений процесами децентралізації, не підкріплений відповідними змінами фінансових надходжень до цих бюджетів; неефективне використання бюджетних ресурсів надавачами освітніх послуг» [1; 3].

Отже, незважаючи на збільшення обсягу бюджетного фінансування освітніх послуг в Україні, фінансових ресурсів, які надходять у розпорядження навчальних закладів, вистачає здебільшого для забезпечення їх поточної роботи, у той час як для розвитку зазначених надавачів освітніх послуг цього недостатньо. З огляду на зазначене, виникає необхідність не тільки у диверсифікації джерел фінансування, а й у впровадженні нових підходів до підвищення ефективності використання фінансових ресурсів без погіршення якості і доступності освітніх послуг для бенефіціарів.

Список використаних джерел:

1. Бенюк Л. Я. Проблеми бюджетного забезпечення освіти в контексті децентралізації управління. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 121–129.

2. Звіти Державної казначейської служби України про виконання Державного та місцевих бюджетів України з пояснювальними записками за 2016–2020 рр. URL: <http://www.treasury.gov.ua>.

3. Лободіна З. Перспективи удосконалення управління фінансовими ресурсами галузі освіти. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 1. С. 17–24.

4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні: наказ Міністерства фінансів України від 3.03.2020 р. № 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text>.

Панчук Віктор-Богдан

студент гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль

Шашкевич Олександр Любомирович

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ЗУНУ, м. Тернопіль

ДОХОДИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ: ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВПЛИВ НА СИСТЕМУ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

Доходи державного бюджету – це сума еквівалентної вартості коштів, які отримала держава в своє розпорядження з метою виконання покладених на неї функцій, для задоволення потреб країни та населення. При цьому важливо зазначити, що доходи є основою фінансового забезпечення діяльності держави та виконання нею своїх функцій. Фінансове забезпечення державної політики є «економічними відносинами між державою і суб'єктами стосовно мобілізації фінансових ресурсів у процесі реалізації соціальних і економічних цілей розвитку суспільства». Т.А. Далевська розглядає фінансове забезпечення як «систему заходів, спрямованих на створення матеріальних, правових, інституційних умов перетворення елементів ресурсного простору в засоби досягнення цілей».

Виділяють загальні чинники, які впливають на всю систему загалом, такі як глобальна економічна ситуація в світі та країні; регуляторні системи – державна влада, яка здійснює економічну політику; основні макропоказники: інфляція, тінізація економіки, курс національної валюти до іноземної, експортно-імпорتنі операції як на товарному, так і на валютному ринку, іноземні інвестиції, кредити міжнародних фінансових фондів на користь України та ін. Тому для забезпечення зростання доходів у системі державного бюджету потрібно акцентувати увагу на фіскальному складнику, що регулюється відповідним нормативно правовим законодавством у фінансовій сфері, а також здійснювати постійну аналітику всіх основних бюджетних показників із метою порівняння та пошуку проблем щодо їх формування.

Враховуючи періодичність розвитку економіки та незбалансованість фінансово-економічних відносин, бюджетне планування рекомендується розглядати як один із найважливіших інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. [2, с. 43–53]. Бюджетне планування у фінансовій науці загалом вважається невід'ємною частиною системи фінансового планування. Однак це поняття є більш змістовним [7].

Фіскальне та бюджетне планування є ключовим інструментом управління національною фінансовою системою, особливо тісно пов'язаним із соціально-економічним та стратегічним плануванням регіонального розвитку. Від обґрунтованості визначення планових показників залежить ефективність виконання бюджету та виконання загальнодержавних та місцевих завдань. «Закон про бюджет» пропонує чотири основні категорії:

оподаткування, неподаткові надходження, доходи від операцій з основним капіталом та офіційні трансфертні доходи [1].

Бюджетна класифікація уточнює призначення кожного доходу та відображає їх економічну значущість, що дозволяє додатково порівнювати їх з показниками інших країн та показниками минулих років [6]. Розглянемо основні показники бюджетної класифікації в системі доходів на 2016-2020 роки з точки зору держбюджету. За даними Міністерства фінансів України, протягом аналізового періоду 2016-2020 рр. сукупні доходи системи доходів державного бюджету стабільно зростали. Таким чином, доходи національного бюджету значно зросли з 543,69 млрд ОАЕ до 998,28 млрд ОАЕ. Така тенденція зростання зумовлена певними економічними та політичними факторами. Дохід виконавчої влади у 2017 році склав 616,27 млрд ОАЕ, що на 81,58 млрд ОАЕ більше, ніж у 2016 році, що на 14,8%. У податковій частині спостерігалось збільшення, а в неоподатковуваній – суттєве зниження. У системі податкових надходжень податок на додану вартість становив 27%, податок на доходи фізичних осіб зріс у 1,3 раза порівняно з 2016 роком. Причина – підвищення номінальної заробітної плати. Причиною зменшення неподаткових надходжень у 2017 році стала несплата за видачу радіочастотних ліцензій, що додало бюджету в 2016 році 9,1 млрд ОАЕ. У 2018 році до державного бюджету надійшло 793,26 млрд грн, або 146,99 млрд грн. Більше 2017 року. Тому основною причиною збільшення податкових надходжень є податок на додану вартість, і система його управління зазнала серйозних змін, а саме запровадження електронного урядування, яке залучило більше платників податків. Причиною зростання доходів є також те, як країна усуває економічну тінь, яка може збільшити оподаткування. Також варто звернути увагу на цільові фонди: у порівнянні з 2017 роком дохід у 2018 році зріс на 29,55 млрд ОАЕ, що є рекордним рівнем за аналізований період. Бюджет наповнюється переважно за рахунок коштів, вилучених судами за корупційні злочини. У 2019 році до національного бюджету надійшло 928,1 млрд ОАЕ, що на 138,84 млрд ОАЕ більше, ніж у 2018 році. Зросли різні надходження, особливо податкові надходження зросли на 126,66 млрд ОАЕ, що відіграло важливу роль, важливу роль відіграли податок на додану вартість товарів і послуг, що імпортуються в Україну, знецінення національної валюти. Основним доходом податкової системи є збільшення коштів від розмитнення автомобілів. Таким чином, порівняно з 2019 роком частка доходів у 2020 році зросла на 70,19 млрд Еміратів, що відображає зниження доходів окремих проектів у порівнянні з попередніми періодами, але в свою чергу збільшення відбулося за рахунок податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб.

Доцільно розглянути структуру доходів у Державному бюджеті України за аналізований період та визначити динаміку, джерела формування та фактори впливу на коливання доходів відповідно до бюджетної класифікації. В свою чергу узагальнюючим та основним джерелом у структурі доходів державного бюджету є валовий внутрішній продукт, що відображає результат розподілу вартості ВВП з учасниками процесу відтворення та подальшого

розподілу вартості, сконцентрованої в руках держави [4]. За весь аналізований період 2016–2020 рр. у структурі доходів спостерігається значний дисбаланс. Так, найбільшу питому вагу займають податкові надходження – від 76,57% у 2016 р. до 80,12% у 2020 р., або на 3 в.п., але у 2018 році у структурі доходів податкові надходження показали тенденцію до спаду на 2,7 в.п. Причиною такого дисбалансу стало зростання надходжень у цільових фондах на 3,71 в.п. у 2018 р. порівняно з 2017 р. Зростання відбулося шляхом конфіскації коштів державою через корупційні порушення. У структурі доходів друге місце серед надходжень займають неподаткові надходження, оскільки цей податок неможливо точно спланувати, а лише спрогнозувати, він не має фіскального характеру і не є обов'язковим, але становить значний відсоток у структурі, у середньому 17%. Доцільно звернути увагу на показник 2017 р., який становить 16,82%, що на 5,62 в.п. менше показника 2016 р. Основною причиною цього стало те, що в 2016 р. до державного бюджету надійшли кошти за продаж 3G-ліцензій, що збільшило структуру неподаткових надходжень в сумі 9,1 млрд грн. За зменшення ВВП відбувається спад виробництва, що призведе до негативних наслідків. Основний – це недофінансування бюджету через доходи. Тому доцільно розглянути динаміку доходів Державного бюджету України щодо ВВП щодо динаміки питомої ваги доходів у ВВП в період 2015–2019 рр. свідчать про зростання питомої ваги доходів, яка тримається на рівні 25%, що в свою чергу відображає зростання доходів. Але значне зростання питомої ваги у 2016 р. порівняно з 2015 р. на 4,2 в.п. спричинено насамперед нестабільною економічною ситуацією в країні, яка призвела до знецінення національної валюти, що потягнуло за собою низку інших негативних факторів, основним з яких є інфляція.

Таким чином, доходи – важлива складова частина державного бюджету. У системі міжбюджетних відносин доходи слугують основою для виконання державою своїх функцій та забезпечення функціонування бюджетної системи. При цьому доцільно визначити необхідність удосконалення методології фінансового та бюджетного планування шляхом його реалізації на основі результатів стратегічного планування регіонального розвитку. Проведений аналіз свідчить, що доходи відіграють досить важливу роль у формуванні економіки та інфраструктури країни через фіскальні та нефіскальні фактори впливу в економіці.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. із змінами та доповн. № 2456–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Далєвська Т. А. Фінансово-бюджетне та стратегічне планування регіонального розвитку на засадах смартспеціалізації. *Світ фінансів*. Вип. 1(58). 2019. С. 43–53.
3. Далєвська Т. А. Економічний зміст фінансового забезпечення розвитку місцевого самоврядування у системі міжбюджетних відносин. *Ефективна економіка*. № 7. 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3221>.

4. Звіти про виконання бюджету: Державна казначейська служба України.
URL: <http://www.treasury.gov.ua>.

5. Мотузка О. М. Статистичний аналіз доходів державного бюджету України. *Статистика та економіка, аналіз*, 2015. № 1. С. 23–27.

6. Тарасюк М. В., Сироветник О. С. Доходи державного бюджету в системі соціально-економічного розвитку України. *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 2018, № 21(2). С. 93–97.

7. Чугунов І., Макогон. В. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень. *Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*, 2014, № 4. С. 79–91.

Повар Олександра Леонідівна
студентка гр. ПОФГзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., професор Кізима Т. О.

СУЧАСНІ ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

Посилена увага до формування професійних компетентностей майбутніх педагогів з фінансової грамотності та «модернізація системи вищої освіти в Україні потребують впровадження новітніх форм викладання фінансової грамотності» [2, с. 12] насамперед за допомогою інтерактивних методів, які зорієнтовані передусім на широку взаємодію студентів не лише з викладачем, але й один з одним та на пріоритетності студентів у процесі навчання.

Сучасною вітчизняною наукою та дидактикою напрацьовано низку інтерактивних методів навчання, що мають досить потужний потенціал для формування у майбутніх педагогів з фінансової грамотності їхніх базових професійних компетентностей. Скажімо, у класифікації інтерактивних методів навчання, поданій М. Скрипником, знаходимо такі «групи інтеракцій: інформаційні, що базуються на використанні діалогічної взаємодії учасників навчання з метою розширення інформаційного поля; пізнавальні, що призначаються для поповнення, систематизації і творчого вдосконалення професійних знань, умінь і навичок; мотиваційні, за допомогою яких студенти визначають особистісне ставлення до діяльності учасників інтерактивної взаємодії та самого себе; регулятивні, завдяки яким встановлюються та приймаються певні правила взаємодії учасників освітнього процесу» [4, с. 43].

Відтак коротко охарактеризуємо інтерактивні методики навчання, що формуватимуть у студентів необхідні фахові компетентності.

Спершу відмітимо, що серед усіх інтерактивних методів навчання найпотужнішими є методи колективної імітації майбутньої професійної діяльності (так звані «великі форми» інтерактивних методів). Виокремлення цієї групи зумовлено тим, що вищенаведені методи потребують великих затрат часу як на їх підготовку, так і на наступне проведення. До складу цієї групи входять насамперед ділові та рольові ігри, тренінги, а також метод кейсів.

У контексті нашого дослідження варто наголосити, що «саме ігровий компонент навчання є органічним і суттєвим доповненням до «класичних» методів викладання фінансової грамотності у закладах освіти» [3, с. 48], оскільки ігрові технології навчання є надзвичайно ефективними і передбачають: наявність певних ігрових моделей об'єкта чи процесу освітньої діяльності; активізацію мислення і поведінки студента; високий ступінь задіяності в освітньому процесі; обов'язкову взаємодію студентів між собою та із викладачем; емоційність і креативність заняття; самостійність студентів у прийнятті відповідних рішень; бажання студентів оволодіти необхідними навиками за якнайкоротший термін.

Слід акцентувати, що вагому роль у сучасному освітньому процесі відіграє ділова гра як свого роду «репетиція» майбутньої професійної діяльності. На думку вітчизняних науковців, «ділові ігри з фінансової грамотності

дають змогу моделювати складні життєві ситуації, пов'язані з управлінням особистими фінансами, сприяють розвитку фінансового мислення. У ході ділової гри студенти вчаться виробляти власну стратегію фінансової поведінки, розвивати інтуїцію, складати фінансові прогнози, аргументувати власні висновки. Ігрові моменти підвищують інтерес студентів до базових компонент фінансової грамотності, вчать працювати в команді, формують почуття відповідальності за спільне рішення чи успішність проекту» [2, с. 14].

Необхідно акцентувати, що ігрова реальність дає можливість студентам апробувати ті чи інші способи дій неодноразово, відкидаючи хибні і залишаючи конструктивні. У результаті кінцеві способи дій закріплюються у пам'яті студентів на досить тривалий час, адже, за твердженням фахівців, знання, отримані у процесі активної діяльності та навчання, запам'ятовуються на 90%. То ж такі форми інтерактивного навчання є абсолютно необхідними як у процесі формування студентами певних навиків, так і у процесі актуалізації чи перевірки уже отриманих ними знань.

Важливою складовою інтерактивного навчання фінансовій грамотності є також кейс-метод, який стає все популярнішим у вітчизняній педагогічній практиці. Загалом «кейс-метод – це метод навчання на основі аналізу реальної фінансової ситуації, що містить у собі спеціалізований навчальний матеріал, який охоплює кейс (текстовий опис подій), інструкцію щодо роботи з цим кейсом, рекомендації з використання кейсу та спеціальну технологію використання пропонованого матеріалу в процесі навчання» [2, с. 13]. Фактично класичне визначення кейсу передбачає опис будь-якої реальної професійної ситуації, що містить супутні аналізованій ситуації факти, думки, судження тощо.

Загалом сучасна педагогічна наука і практика виокремлюють так звані «польові» (тобто базовані на реальному матеріалі) і «кабінетні» (тобто вигадані) кейси. Проте, не зважаючи на розмаїтість різновидів кейсів, усім їм властива певна типова структура. Зазвичай кейс містить такі основні елементи: «ситуацію – випадок, проблему, історію з реального життя; контекст ситуації – хронологічний, історичний тощо; коментар ситуації автором; питання або завдання для роботи з кейсом; додатки» [1, с. 23].

Практика викладання фінансової грамотності у закладах освіти України доводить доцільність використання на семінарських заняттях саме міні-кейсів, що дає можливість більш ґрунтовно проаналізувати кожен окрему ситуацію. Причому такі інтерактивні методи навчання можуть передбачати як індивідуальну, так і групову роботу студентів. До того ж, їх доцільно використовувати на кожному практичному занятті, адже вони, створюючи своєрідну ігрову реальність, нівелюють певні невидимі бар'єри для розвитку креативного мислення, усувають боязнь допустити помилку, а також дають

змогу вирішувати цілком реальні проблеми, пов'язані із майбутньою професійною діяльністю.

Тренінг теж належить до інтерактивних методів отримання знань студентами, однак він відрізняється від інших методів тим, що усі його учасники вчаться на власному досвіді формувати реальні професійні навички. Тренінгові заняття «сприяють розвитку творчого мислення, формуванню практичних умінь та навичок у студентів; стимулюють і підвищують інтерес до нових знань, активізують сприйняття матеріалу; створюють позитивний мікроклімат в колективі, творчу й доброзичливу атмосферу; підвищують якість навчального процесу та підготовки студентів» [2, с. 14].

Проте між тренінгом і традиційними формами реалізації освітнього процесу є суттєві відмінності. Зокрема, традиційні форми навчання більшою мірою зорієнтовані на отримання вірної відповіді і, по суті, є звичайним інструментом передачі інформації або ж засвоєння отриманих студентами знань. На противагу традиційним формам навчання, тренінг насамперед зорієнтований на формулювання певних запитань і пошук можливих відповідей на них. Тобто, на відміну від традиційних, тренінгові форми навчання дають можливість розвивати увесь потенціал студента (скажімо, рівень його майбутніх професійних компетентностей, самостійність, здатність до прийняття ефективних та зважених рішень, до активної взаємодії з колегами тощо).

Доволі популярною формою інтерактивних педагогічних практик упродовж тривалого часу залишається такий їх різновид як дискусії, з-поміж яких виокремлюють: круглі столи, форуми, міжгрупові обговорення тощо. Причому слід наголосити, що у процесі дискусії формуються не лише професійні компетентності майбутніх педагогів, але й такі супутні якості, необхідні майбутньому фахівцю з фінансової грамотності, як розвиток активного мислення і комунікаційних навичок; формування культури ведення дискусії, критичного мислення, толерантності та сприйняття альтернативної точки зору.

Насамкінець відмітимо, що інтерактивні методи навчання є однією з найефективніших сучасних концепцій реалізації освітнього процесу, адже за їхньою допомогою студенти краще опановують не лише визначений обсяг отриманих знань, але й здобувають можливість спробувати себе у тій чи іншій навчальній або ж реальній фінансовій ролі, реалізувати певну професійну функцію, на власному досвіді набути навички професійної діяльності, що, у кінцевому підсумку, сприяє більш ефективному формуванню фахових компетентностей майбутніх педагогів з фінансової грамотності.

Список використаних джерел:

1. Деркач А. М. Кейс-метод в обучении. Специалист. 2010. № 4. С. 22-23.
2. Кізіма Т., Круп'як І., Коломийчук Н. Методика викладання фінансової грамотності у вищій школі: досвід та перспективи. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 3. С. 8-18. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1337/1341>.

3. Ребуха Л. З., Кізима Т. О., Письменний В. В. Значимість інтерактивних та практико-зорієнтованих ігор у процесі викладання фінансової грамотності в закладах освіти. *Ukrainian Journal of Education Studies and Information Technology*. 2020. Vol. 8. №4. Р. 38-51. URL: https://www.researchgate.net/publication/348143253_The_importance_of_interactive_and_practically_oriented_games_in_the_process_of_financial_literacy_teaching_at_educational_institutions

4. Скрипник М. Інтерактивне навчання: основні поняття. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / упоряд. Л. Галіцина. К., 2005. С. 30–44.

Попко Ольга Ігорівна

студентка гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: к. е. н., доцент Булавинець В. М.

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Процес формування податкових надходжень місцевих бюджетів складний та відбувається під впливом комплексу різних своєю природою, масштабами та характером впливу чинників. У науковій літературі при дослідженні чинників, які впливають на об'єкт наукового інтересу, їх прийнято розділяти за різними ознаками. Стосовно податкових надходжень місцевих бюджетів у найбільш загальному вигляді вони можуть бути розмежовані на макро- (формується на рівні держави в цілому) та мезо- (генеруються на рівні територіальної громади) чинники впливу. Додатковими критеріями розмежування чинників впливу на формування податкових надходжень є їхній поділ за джерелом погодження (внутрішні та зовнішні), характером дії (первинної та вторинної дії), ступенем об'єктивності (об'єктивні та суб'єктивні).

Характеризуючи внутрішні чинники впливу на формування податкових надходжень місцевих бюджетів, необхідно відзначити, що вони генеруються у системі органів публічного управління бюджетом (місцеві фінансові органи, а також органи державної податкової служби), а також визначаються рівнем соціально-економічного розвитку території. Відповідно до цього, внутрішні чинники доцільно розмежувати на процедурно-технічні й соціально-економічні. До першої групи чинників належить: використання інформаційних технологій при плануванні показників податкових надходжень, електронних баз даних про платників та бази оподаткування; забезпеченість органів, відповідальних за планування та мобілізацію податкових надходжень бюджетів відповідним кадровим, фінансовим, матеріально-технічним забезпеченням для ефективної діяльності; характер взаємовідносин між платниками податків та органами фіскального контролю. Ці чинники здійснюють вагомий на ефективність та повноту справляння податків та зборів до місцевих бюджетів, добровільність їхньої сплати та масштаби ухилення від оподаткування.

Наукові погляди щодо вагомого впливу суб'єктивних чинників на обсяги податкових надходжень бюджету поділяють багато інших вчених. Зокрема, на думку О. Брежневої-Єрмоленко [1], мінливість податкового законодавства, відсутність належного інституційного забезпечення планування надходжень, нестабільність суспільно-політичної ситуації в країні, низький рівень податкової дисципліни негативно впливають на показники податкових надходжень. Тому при управлінні процесами формування податкових надходжень вчена пропонує розмежовувати чинники на позитивної та негативної дії. Подібну позицію висловлює також Ю. Іванов, А. Крисоватий, А. Кізіма й інші вчені, які зараховують до головних чинників, які впливають

на податкові надходження бюджету нестабільність податкового законодавства, політичну ситуацію в країні, рівень податкової дисципліни та культури, передбачуваність поведінки платників податків, податкові можливості території та інші [4].

Соціально-економічна група чинників внутрішнього характеру об'єднує такі, що визначають потужність податкового потенціалу територіальної громади і, насамперед, базу оподаткування, що має визначальний вплив на обсяги нарахованих податкових зобов'язань. До числа цих чинників належать різні за своїм характером параметри: обсяги фінансового результату до оподаткування суб'єктів господарювання, які провадять діяльність у територіальній громаді (формує базу для обкладання податком на прибуток); сукупні обсяги доходів населення як база для оподаткування податком на доходи фізичних осіб та військовим збором); обсяги реалізації в територіальній громаді пального та інших підакцизних товарів (база оподаткування акцизним податком) та ін. Ці параметри, які характеризують рівень розвитку економіки громади, її поточний стан залежать більшою мірою від ефективності діяльності місцевих органів влади, їхніх успіхів у питаннях створення сприятливого інвестиційного клімату, стимулювання інвестицій та зайнятості.

На думку І. Горленко, Л. Тарангул, внутрішні чинники мезорівня при формуванні податкових находжень об'єднують специфічні характеристики та ресурси території: геополітичний статус території, потужність та структуру її інтегрального потенціалу розвитку; соціально-економічну ситуацію в громаді; рівень соціально-економічного розвитку, інноваційно-інвестиційної активності, масштаби зовнішньоекономічної діяльності; ступінь привабливості території для життя та господарювання; конкурентоспроможність місцевої економіки у внутрішньому та зовнішньому вимірі, тобто порівняно з іншими регіонами країни, а також з іншими державами [2].

Зовнішніми чинниками впливу на формування податкових находжень місцевих бюджетів є сукупність економічних, соціальних, екологічних та інших умов життєдіяльності населення та функціонування бізнесу, які визначаються під впливом процесів, явищ та обставин, що складаються на рівні країни в цілому. Ці чинники можуть мати об'єктивну та суб'єктивну природу. Зовнішні об'єктивні чинники макрорівня, дія яких виявляється через зміну параметрів життя населення, рівня розвитку економіки, обсягів бази оподаткування тощо, об'єднують такі, як:

- застосування виваженого державного втручання в економічні процеси, наявність стратегії забезпечення економічного зростання, відповідного її цілям нормативно-правового забезпечення;
- рівень розвитку інноваційно-інвестиційних процесів у країні, стійкість економічної і політичної ситуації, рівень інтеграції економіки країни в зовнішні ринки;

– обґрунтованість фінансово-кредитної політики, її спрямованість на підтримку розвитку вітчизняного виробництва, створення сприятливих умов для господарювання та реалізації економічної активності громадян.

Поряд зі об'єктивними чинниками макrorівня, на процеси формування податкових доходів місцевих бюджетів впливають чинники суб'єктивного характеру, а саме професіоналізм та розуміння національних інтересів з боку органів державної влади вищого рівня, адаптованість їхнього мислення до вимог глобалізації, інноваційність світогляду та рівень моральних якостей державного менеджменту. Вплив суб'єктивних чинників макrorівня виявляється не тільки у політичній та соціально-економічній ситуації в країні, але й в ступені узгодженості дій різних гілок влади, а отже, ефективності системи публічного управління, розумінні органами влади необхідності реалізації структурних та антикризових реформи, які в одночасно заклали базис для швидкого росту економіки на основі інновацій. Значення суб'єктивних чинників, на думку І. Горленко, Д. Таарангул, А. Степаненко, суттєво зростає у мовах економічної кризи, коли змінюється їхня «природа» – з чинників вторинного характеру вони трансформуються у чинники первинні, або чинники «поштовху», які активізують інноваційні процеси в економіці, сприяючи виходу її з кризового стану [3, с. 69]. Саме брак політичної злагодженості, нестабільність політичної ситуації в країні, неефективність та неузгодженість дій різних гілок влади в умовах кризи 2008-2009 рр. зумовили глибоку економічну рецесію та погіршення рівня життя населення. Падіння економічних показників супроводжувалось також кризою у фінансово-банківській системі. Внаслідок ланцюгової реакції непродуманих рішень та неадекватних заходів скоротились обсяги виробництва, вплив рівень життя населення, зросли безробіття та інфляція.

Таким чином, об'єктивні та суб'єктивні чинники макrorівня значною мірою впливають на фінансове становище та рівень податкового потенціалу регіонів, а отже на можливість мобілізації податкових надходжень до місцевих бюджетів. Від цих чинників суттєво залежить ефективність адміністрування податків та зборів, повнота їх сплати. Тому, на думку І. Горленко, Д. Таарангул, А. Степаненко, чинники макrorівня мають обов'язково враховуватись при плануванні податкових надходжень місцевих бюджетів для оптимізації обсягів податкових вилучень до бюджету, з урахуванням потреб забезпечення регіонами відтворювальних процесів [3, с. 69].

Чинники мезорівня, які генеруються на рівні регіонів, за силою впливу та іншими характеристиками значно відрізняються у регіональному зрізі, оскільки території країни відзначаються диференціацією за рівнем розвитку, структурою економіки, зайнятістю населення та іншими параметрами. До чинників мезорівня також можливо застосувати розмежування на суб'єктивні та об'єктивні. До числа перших, на наш погляд, належать такі, як: рівень професіоналізму та ініціативність органів місцевої влади; ступінь узгодженості дій, відсутність конфліктів між різними гілками влади на місцях; адаптованість суб'єктів місцевої економіки та населення до ринкових відносин.

Однак, економічна ситуація в регіоні, а отже, його податковий потенціал, формуються більшою мірою під дією об'єктивних чинників мезорівня, які характеризують економічні та соціальні параметри розвитку території: рівень економічної активності та розвитку інвестиційно-інноваційних процесів; структуру виробництва в регіоні з переважанням тих чи інших видів економічної діяльності, їхня прибутковість та конкурентоспроможність; рівень розвитку та структуру зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів місцевої економіки; наявність внутрішньо регіональних диспропорцій в оподаткуванні; специфіку територіальних організації господарства та регіональну специфіку податкових норм; міжрегіональні показники диференціації податкового потенціалу та податкових надходжень; сформованість просторового каркасу розвитку та рівень урбанізації; рівень концентрації промисловості, розвиток інфраструктури та інші чинники.

Відчутний вплив на параметри податкового потенціалу регіону справляють такі регіональні параметри, як геополітичний статус регіону, збалансованість місцевих бюджетів; інтегральний показник розвитку регіону та масштаби його використання; ситуація у демографічній, трудових ресурсній сфері, інвестиційна привабливість, якість життя населення, рівень екологічного благополуччя та ін. Серед цього переліку чинників виняткове значення має інтегральний потенціал розвитку, який впливає на усіх аспекти життєдіяльності регіону. Він об'єднує такі складові, як природні, трудові, фінансові, інформаційні ресурси, а також власне територію регіону як місце їхнього господарського використання. Від масштабів, структури та активності використання інтегрального потенціалу розвитку залежить рівень життя населення, ступінь розвитку місцевої економіки, її конкурентоспроможність та інші параметри, які формують податковий потенціал регіону та визначають обсяги податкових надходжень до бюджету.

Геополітичне значення регіону, як інтегральний показник, який визначає вклад території у формування ВВП країни, сукупні податкові надходження, участь регіону в процесах міжнародного поділу праці та формуванні експорту країни, вплив регіону на суміжні території (в контексті тісноти виробничих, трудових, соціально-культурних зв'язків) також відіграє помітну роль як чинник формування податкових надходжень. Активний розвиток зовнішньої торгівлі, збільшення обсягів інвестицій, міжнародна кооперація та співпраця, експорт робочої сили, стимулювання спільного підприємництва та прикордонного співробітництва – це ті чинники, які активізують у регіоні розвиток галузей, орієнтованих на його інтеграцію у європейський та світовий господарський комплекс, а отже збільшують податковий потенціал формування доходів бюджетів усіх рівнів. Однак, вплив геополітичного становища регіону, а також ступінь його залучення до процесів міжнародного поділу праці доволі складно оцінити, особливо в частині таких складових інтегрального потенціалу розвитку, як комунікаційні ресурси, етнокультурний потенціал, інновації.

В рамках управління процесами формування податкових надходжень слід також враховувати демографічні процеси, і особливо, рух трудових ресурсів

як потенційного носія податків, що в більшості зараховуються до місцевих бюджетів. Стимулювання зайнятості населення, стримування трудової міграції за межі регіону, підтримка підприємництва, сприяння зростанню рівня оплати праці є тими чинниками, які здатні забезпечити стабільне нарощування бази оподаткування в регіоні та забезпечити сталість податкових надходжень.

В умовах утвердження антропоцентричного підходу до публічного управління, що передбачає спрямованість системи публічного управління на забезпечення інтересів людини, у визначенні параметрів податкових доходів бюджету зростає роль такого чинника, як обсяг необхідних витрат. На роль такого чинника при прогнозуванні й плануванні податкових надходжень вказує П. Проноза [5, с. 273]. Можна погодитись з тим, що обсяг мобілізованих до бюджету податкових платежів має визначатись не тільки можливостями економіки, але й потребою у бюджетних ресурсах на реалізацію владних повноважень органів місцевої влади. Подібну думку поділяють І. Горленко, Д. Тарангул, А. Степаненко, які зазначають, що податкові надходження мають спрямовуватись не тільки на соціальні цілі, але й на реалізацію заходів, які в майбутньому можуть створити базу для нарощування податкової бази, а саме: впровадження інновацій, стимулювання ресурсо- та енергоощадних технологій, розвиток інфраструктури та ін. [3, с. 70]. Стимулююча політика, на їх думку, буде зміцнювати фінансові основи децентралізації, становленню самодостатніх територіальних громад, належному виконанню місцевим самоврядуванням його функцій.

Таким чином, формування податкових надходжень місцевих бюджетів відбувається у складному середовищі, яке об'єднує комплекс чинників різного характеру дії. Повна ідентифікація цих чинників, оцінювання ступеня їх впливу на наповнення місцевих бюджетів та з цим пов'язаних ризиків створює передумови для зміцнення фінансового потенціалу місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Брежнєва-Єрмоленко О. В. Податкове планування в системі державного податкового менеджменту. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2013. Т. 21. Вип. 7 (1). С. 48-53. URL: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201371/48.html>
2. Горленко І. О., Тарангул Л. Л. Економічні райони України. К., 1999. 205 с.
3. Горленко І., Тарангул Д., Степаненко А. Фактори впливу на формування податкових надходжень із регіонів. *Науковий вісник Національного університету ДПС України*. Серія: Економіка, право. 2010. № 2 (49). С. 67-73.
4. Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізима А. Я., Карпова В. В. Податковий менеджмент. К.: Знання, 2008. 525 с.
5. Проноза П. Методичні аспекти планування податкових надходжень. *Бізнес-інформ*. 2015. № 7. С. 268-276.

Томлянович Едіта Йосипівна
студентка гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Булавинець Вікторія Михайлівна
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ЗУНУ, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ РЕЄСТРАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ОДЕРЖУВАЧІВ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Органи Казначейства здійснюють розрахунково-касове обслуговування розпорядників бюджетних коштів шляхом проведення платежів з реєстраційних, спеціальних реєстраційних рахунків розпорядників бюджетних коштів та рахунків одержувачів бюджетних коштів, відкритих в органах Казначейства, відповідно до кошторисів, планів асигнувань загального фонду місцевих бюджетів (за винятком надання кредитів з місцевих бюджетів), планів спеціального фонду місцевих бюджетів (за винятком власних надходжень бюджетних установ та відповідних видатків), планів надання кредитів із загального фонду місцевих бюджетів або планів використання бюджетних коштів та помісячних планів використання бюджетних коштів [1].

Відповідно до встановлених повноважень органи Казначейства здійснюють контроль за наявністю відповідних бюджетних асигнувань для взяття бюджетних зобов'язань та відповідністю взятих бюджетних зобов'язань певним бюджетним асигнуванням за відповідними кодами економічної класифікації видатків та паспорту бюджетної програми. Відповідальність за взяті з порушенням бюджетного законодавства бюджетні зобов'язання та нецільове використання бюджетних коштів несуть розпорядники бюджетних коштів та одержувачі бюджетних коштів згідно із законом.

Особливу увагу потрібно приділити розпорядникам коштів, які відносяться до закладів фахової передвищої та вищої освіти; закладів охорони здоров'я, що утримуються за рахунок бюджетних коштів (крім закладів охорони здоров'я, видатки на які передбачені у статті 87 Бюджетного кодексу України) та одержувачам бюджетних коштів. Їх особливість полягає в тому, що облік видатків ведеться згідно затвердженого кошторису та затвердженого плану використання бюджетних коштів. У кошторисі вказано тільки єдиний код економічної класифікації видатків. Згідно Наказу про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету для одержувачів поточні видатки здійснюються за такими кодами: 2281 «Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм»; 2282 «Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку»; 2610 «Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)». Капітальні видатки - 3210 «Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)» [2]. Детальне розмежування статті видатків подається у Плані використання бюджетних коштів.

Економічна класифікація видатків бюджету призначена для розмежування видатків бюджетних установ та одержувачів бюджетних коштів за економічними характеристиками операцій, які здійснюються відповідно до функцій держави та місцевого самоврядування [3].

Реєстрація бюджетних зобов'язань здійснюється в межах бюджетних асигнувань, установлених кошторисами (планами використання бюджетних коштів). Одержувачі отримують кошти від головних розпорядників як для виконання певних програм, так і для підтримання їхньої діяльності (тобто це може бути видатки на оплату праці, утримання та нарахування; на оплату комунальних послуг; інших поточних видатків; комунальних витрат). Реєстрація бюджетних зобов'язань згідно Наказу МФУ 309 за напрямком «Заробітна плата» відбувається розрахунково, тобто проставляються суми згідно Кошторису (Плану використання бюджетних коштів), а реєстрація видатків за комунальними, поточним та капітальними – згідно укладених договорів протягом 7 робочих днів.

Згідно Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі для асигнувань на взяття зобов'язань є два балансові рахунки «9151» та «9161» для державного та місцевого бюджету відповідно. Ці рахунки на початку року відповідають затвердженому кошторису. Проте, щоб уникнути нецільового використання бюджетних коштів для розпорядників коштів, які відносяться до закладів фахової передвищої та вищої освіти, закладів охорони здоров'я, що утримуються за рахунок бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів, при реєстрації бюджетних зобов'язань спеціалістам казначейства доцільно здійснювати додатковий облік за планом використання бюджетних коштів.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету: Наказ Міністерства фінансів України від 12.03.2012 р. №333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12>.
3. Про затвердження Порядку реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів в органах Державної казначейської служби України: Наказ Міністерства фінансів України від 02.03.2012 р. №309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0419-12>.
4. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.2013 р. №1203. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14#Text>.

Трендовацька Ольга Богданівна
студентка гр. ПОФГзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., професор Кізима Т. О.

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ЯК СУЧАСНИЙ ГЛОБАЛЬНИЙ ТРЕНД У СФЕРІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

У сучасних умовах недостатній рівень фінансової грамотності наших співвітчизників спричиняє їх значну відособленість від фінансових процесів, що відбуваються в українській державі зокрема та суспільстві загалом. Сьогодні це створило ситуацію, за якої понад третину населення в Україні залишається поза межами вітчизняної фінансової системи, маючи слабкі уявлення щодо сучасних технологій управління особистими фінансами, а відтак і не завжди стійкий фінансовий стан та належну фінансову безпеку.

То ж нині як у світовому, так і загальнонаціональному масштабах надзвичайно актуалізуються питання фінансової інклюзії та її ролі у підвищенні рівня фінансової грамотності населення.

Насамперед зазначимо, що українські і зарубіжні вчені та міжнародні фінансові організації дещо по-різному трактують сутність поняття «фінансова інклюзія».

Зокрема, українська дослідниця І. Боднарюк вважає, що фінансова інклюзія – це «створення умов для залучення усіх сегментів населення та бізнесу до користування різноманітними фінансовими послугами, які доступні за інфраструктурою та ціною, офіційно врегульовані та відповідають потребам населення з метою стимулювання економічного зростання країни та зменшення соціальної нерівності у суспільстві» [1, с. 151]. При цьому авторка переконана, що «реалізація цілі досягатиметься через формування та розвиток системи захисту прав споживачів, Національну стратегію та заходи з підвищення фінансової грамотності українців і розвиток безготівкової економіки» [1, с. 151].

С. Науменкова фінансову інклюзію пов'язує передусім із такими антагоністичними поняттями як «фінансове охоплення» і «фінансове виключення». При цьому під фінансовим охопленням (financial inclusion) авторка має на увазі «доступ споживачів до базових фінансових послуг, що базується на відсутності різного роду перешкод (цінових і нецінових) щодо їх отримання» [5].

На думку посадовця Національного банку України М. Відякіна, фінансова інклюзія – це «можливість, здатність та рівень залучення різних верств населення до фінансових послуг» [2]. Тобто, автор дещо звужує визначення цього поняття, обмежуючи його лише «залученням різних верств населення» та оминаючи увагою такого важливого суб'єкта фінансової інклюзії як бізнес-структури.

Аналогічне визначення спостерігаємо і в українських дослідників Л. Дудинець та О. Верней, які вважають, що під фінансовою інклюзією слід

розуміти «характеристику включення населення в офіційний фінансовий обіг, у т. ч. в частині доступу до послуг офіційно зареєстрованих фінансових установ» [3, с. 11].

Дещо ширше трактування фінансової інклюзії подає Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), стверджуючи, що «фінансова інклюзія є процесом просування доступного, вчасного та повноцінного доступу до широкого спектру фінансових продуктів і послуг, поширення їх використання серед усіх прошарків суспільства через упровадження існуючих та інноваційних підходів включно з фінансовою обізнаністю з метою просування як фінансового добробуту, так і економічної та соціальної інклюзії» [6].

Схоже тлумачення наводять функціонери від Організації Об'єднаних Націй та Світового банку, які визначають фінансову інклюзію як «доступ до широкого кола фінансових продуктів та послуг, які є доступними або надаються за розумною ціною, корисні та здатні задовольнити потреби домашніх господарств та підприємств, а також які надаються відповідально і стабільно» [7]. На наш погляд, дещо нечітким та дискусійним є визначення фінансової інклюзії як «доступу до ... фінансових продуктів та послуг, які є доступними...».

Більш системним вважаємо підхід фахівців Центру з фінансової інклюзивності (Center for Financial Inclusion – CFI), які трактують фінансову інклюзію як «стан, за якого кожен, хто може використовувати фінансові послуги, має доступ до повного набору якісних фінансових послуг, наданих за доступними цінами, зручним способом, із повагою та гідністю» [8], оскільки у наведеному визначенні, окрім економічного, акцентовано і на соціальному аспекті цього явища.

Таким чином, беручи до уваги вищенаведені визначення, можемо стверджувати, що домінантним принципом фінансової інклюзії є максимальне залучення різноманітних суб'єктів до користування численними фінансовими послугами з метою підвищення їх загального добробуту, головною метою є надання прозорості фінансової інформації і необхідної споживачу фінансової послуги без будь-яких прихованих операцій чи витрат, а важливими передумовами для формування стійкої фінансової інклюзії є: максимальна доступність для громадян та бізнесу наявних фінансових послуг; фінансова грамотність, яка передбачає здатність споживача фінансової послуги здійснювати її усвідомлений вибір із повним розумінням усіх переваг та ймовірних ризиків від користування нею; захист прав споживача фінансової послуги шляхом надання відповідних гарантій щодо якості такої послуги з боку третьої сторонньої особи.

Відтак надзвичайна актуальність та неймовірна складність проблеми поширення фінансової інклюзії обумовили виникнення у світовій науці та практиці різних підходів до оцінювання її рівня. Найбільш системні та ґрунтовні дослідження фінансової інклюзії і її рівнів постійно здійснюють такі міжнародні організації як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд та Альянс із фінансової інклюзивності (Alliance for Financial Inclusion – AFI).

Загалом за сукупною величиною балів за трьома критеріями («знання фінансової інклюзії», «ставлення до фінансової інклюзії» і «поведінка») лідирують Франція і Фінляндія (по 14,8 бала), Норвегія, Корея і Канада (по 14,6 бала), а також Гонконг і Китай (по 14,5 бала). Найменш прихильними до фінансової інклюзії за загальною кількістю балів виявилися: Білорусь (11,7 бала), Польща (11,6 бала), Малайзія (11,4 бала) та Україна (11,3 бала) [7].

Принагідно зазначимо, що нині понад 100 країн світу уже розробили та прийняли відповідні національні стратегії (або ж окремі компоненти) розвитку фінансової інклюзії. В Україні це питання – лише на стадії обговорення. Зокрема, воно є важливою компонентою Стратегії розвитку фінансового сектору України, згідно з якою у цій сфері заплановано упровадження таких змін: «покращення якості надання фінансових послуг шляхом посилення захисту прав споживачів; задоволення доступу до фінансових послуг та інструментів всіх громадян без виключення, охоплюючи жителів сільських та віддалених регіонів; сприяння фінансової грамотності населення та впровадження нових фінансових інструментів; створення умов для покращення інвестиційного клімату і розвитку малого та середнього бізнесу» [4].

Відтак невтішна ситуація із рівнем фінансової грамотності та ставленням до фінансової інклюзії в Україні свідчить про актуальність зазначеної тематики і потребує більш глибокого наукового дослідження й пильної уваги до цієї проблеми.

Список використаних джерел:

1. Боднарюк І. Л. Фінансова інклюзія: стан і перспективи розвитку. *Інтелект XXI*. 2020. №2. С. 150-154.
2. Відякін М. Фінінклюзія: що це таке і чому це важливо для всіх українок та українців? URL: <https://hromadske.radio/podcasts/rankova-hvylya/fininklyuziya-shcho-ce-take-i-chomu-ce-vazhlyvo-dlya-vsikhukrayinok-ta-ukrayinciv>.
3. Дудинець Л. А., Верней О. Є. Фінансова інклюзивність та її детермінанти. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 2. С. 8–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2018_2_4.
4. За доступні фінансові послуги: Створення національної стратегії фінансового включення України. Національний Банк України. 2020. 04.11. URL: <https://bank.gov.ua/en/news/all/finposlugi-stanut-dostupnishimi-dlya-gromadyan-v-ukrayini-zyavitsya-natsionalna-strategiya-z-pidvischennya-finansovoyi-inklyuziyi>.
5. Науменкова С. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 11. С. 31–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_11_15.
6. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). URL: <https://unic.org.ua/partners/4/>.

7. Офіційний сайт Світового банку в Україні. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BN.FIN.TOTL.CD>.

8. Офіційний сайт Центру з фінансової інклюзивності (Center for Financial Inclusion – CFI). URL: <https://www.centerforfinancialinclusion.org/>.

Якуц Діана Романівна
студентка гр. ФФзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: к. е. н., доцент Шашкевич О. Л.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Питання методологічних засад бюджетної політики у соціальній сфері охоплює вироблення принципів та інституційних умов її розробки та реалізації відповідно до обраних пріоритетів соціально-економічного розвитку. На процес вироблення бюджетної політики впливають комплекс чинників екзо- та ендогенного характеру, що зумовлює складність цього процесу. Провідною проблемою бюджетної політики є оптимізація застосування суперечливих функцій бюджетного регулювання за умов дефіциту бюджетних ресурсів та наявності розбіжностей в інтересах різних суспільних груп. Вирішити ці протиріччя може вироблення наукових принципів розробки та реалізації бюджетної політики у соціальній сфері.

Фінансова наука виробила багато підходів до виділення принципів бюджетної політики, які не характеризуються змістовною єдністю. На думку Ю. Пасічника «принципи бюджетної політики похідні від принципів бюджетної системи» [3, с. 253]. Цю позицію поділяє І. Плужніков, який виокремлює п'ятнадцять принципів реалізації бюджетної політики. Частину із них вчений пов'язує зі: створенням належних умов для прискореного розвитку економіки, що формує матеріальний базис для підвищення рівня і якості життя населення; стимулюванням діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності з метою зміцнення їх фінансового становища та створення нових робочих місць; модернізацією форм та методів формування доходів держави для забезпечення фінансових можливостей щодо надання населенню суспільних благ на рівні європейських стандартів; забезпеченням раціонального використання ресурсів [4, с. 178]. Інші принципи І. Плужніков ототожнює із принципами бюджетної системи, визначеними положеннями Бюджетного кодексу України [4, с. 179-181]. Критикуючи такий підхід до визначення принципів бюджетної політики, В. Дем'янишин зазначає, що вони суперечать змістовному поняттю терміну «принцип» та окреслюють завдання бюджетної політики [2, с. 32].

Відмінний підхід до окреслення принципів бюджетної політики пропонує С. Булгакова. На її думку, такими принципами є: «відповідальність держави за безумовне виконання взятих на себе зобов'язань; реалістичність; орієнтація бюджету на збільшення доходів за рахунок рішучого здійснення заходів щодо легалізації підприємницької ініціативи; деталізація цілей бюджетної політики» [7, с. 134-135]. Проте, в подальшому С. Булгакова ідентифікує бюджетну політику з управлінням бюджетними коштами та доповнює її принципи такими, як: «залежність від кінцевої мети; макроекономічна збалансованість галузей та територій; відповідність інтересам усього суспільства; врахування економічних законів; врахування екзо- та ендогенних економічних умов на

підставі реальних можливостей» [7, с.104]. У цьому підході також простежується зміщення власне принципів бюджетної політики з її завданнями.

В основу визначення принципів бюджетної політики має бути покладене змістовне розуміння терміну «принцип» як ключових засад, ідей, які мають бути покладені в основу її здійснення. Принципи повинні мати універсальний та абстрактний характер щодо відображення закономірностей функціонування бюджетних відносин. Вони визначають основні параметри функціонування бюджетних відносин, архітектоніку бюджетного механізму, виступають у ролі критеріїв для оцінювання найважливіших рішень держави щодо бюджету. З огляду на винятково важливу роль принципів у належному функціонуванні бюджетних відносин, їх виокремлення повинно мати належне обґрунтування.

Усі принципи бюджетної політики доцільно розмежовувати на загальні та спеціальні. Загальними є такі принципи бюджетної політики, які характерні для усіх її напрямів та реалізуються в економічних системах різного рівня розвитку. До таких принципів необхідно зараховувати такі, які наукової обґрунтованості, системності й послідовності, інституційної визначеності, транспарентності й адаптивності. Щодо спеціальних принципів, то вони відображають специфіку бюджетної політики у певній сфері, з урахуванням дії відповідних чинників, які зумовлюють особливості перебігу бюджетних відносин.

Принцип наукової обґрунтованості бюджетної політики у соціальній сфері полягає в тому, що при її розробці необхідно враховувати дію об'єктивних економічних законів розвитку суспільства, застосовувати інноваційні методики планування заходів на усіх етапах реалізації. В основу застосування принципу наукової обґрунтованості покладене використання наукової інформації, що є продуктом нематеріального виробництва та тісний зв'язок між фінансовою наукою та практикою. Фінансові інновації у бюджетній сфері не можливі без прискореного розвитку наукової інфраструктури. Пріоритетним вважається належне фінансування фундаментальних та прикладних наукових розробок щодо розвитку інституційного забезпечення бюджетної політики у соціальній сфері, модернізації інструментарію бюджетного механізму та наукових підходів до його ефективного використання. Інтеграція наукових засад у процес розробки бюджетної політики у соціальній сфері передбачає, серед іншого, залучення науковців до вироблення її пріоритетів планування та проектування бюджетів, організації підвищення кваліфікації спеціалістів фінансового спрямування у закладах соціальної сфери.

Вагомим принципом бюджетної політики у соціальній сфері є системність та послідовність її реалізації. В основу формування та використання бюджетних ресурсів на надання суспільних послуг у соціальній сфері мають бути покладені критерії раціонального обґрунтування, інклюзивності та дієвості, узгодженості зі стратегічними пріоритетами розвитку. Послідовність бюджетної політики у соціальній сфері полягає у забезпеченні стабільності визначених пріоритетів її реалізації, що закріплені у

бюджетних програмах, їх нееластичності від зміни політичних та економічних циклів. Однак, бюджетна політика не має бути догматичною, вона повинна передбачати можливості адаптації цілей та заходів в залежності від глибини та вагомості зрушень в зовнішньому середовищі її реалізації. Інклюзивність бюджетної політики у соціальній сфері має виняткове значення, зважаючи на специфіку продукту її діяльності, яким є суспільні послуги. Бюджетна політика має враховувати інтереси та потреби усіх верств населення, що в умовах демократії реалізується через інструменти участі громадськості у виробленні та реалізації управлінських рішень з різних аспектів суспільного життя, особливо щодо функціонування соціальної сфери. Завдяки налагодженню комунікації з усіма зацікавленими сторонами забезпечується послідовність бюджетної політики у соціальній сфері, коли прийняті рішення щодо формування та використання бюджетних коштів відображають інтереси усіх сторін суспільного діалогу, не залежно від політичної кон'юнктури.

Принцип інституційної визначеності бюджетної політики обумовлюється самою природою бюджетних відносин, які мають імперативний характер. Будь-які рішення щодо формування чи використання бюджетних ресурсів у галузі соціальної сфери повинні отримувати правове визначення, оскільки йде мова про суспільні кошти, які належать не конкретній особі, а суспільству в цілому. Для забезпечення ефективного використання цих коштів бюджетні операції мають транспарентний характер та оформлені відповідними правовими актами. Втім, процес інституціоналізації бюджетних відносин у соціальній сфері не означає лише дотримання норм законодавства, це поняття значно ширше. Інституції, згідно інституційного підходу, – це усталені та повторювані відносини між суб'єктами соціальних відносин, які наділяють їх певними соціальними ролями та створюють умови для розподілу матеріальних і духовних благ. Якщо такі норми набувають сталості, то вони інституціоналізуються, тобто отримують визнання суспільством та оформлення у правовому контексті. Для прикладу, у вітчизняному суспільстві правове оформлення отримали інституційні норми щодо необхідності бюджетного фінансування надання послуг перевезення дітей до місць навчання, організації харчування у закладах соціальної сфери за рахунок бюджетних коштів та ін. Незважаючи на те, що такі практики не мають аналогів у багатьох зарубіжних державах, вітчизняне суспільство визначає їх як необхідну складову функціонування соціальної сфери. Інституціоналізація бюджетної політики у соціальній сфері також виявляється у розмежуванні повноважень щодо її фінансування між різними ланками системи публічного управління.

Принцип адаптивності бюджетної політики у соціальній сфері передбачає, що цілі та завдання цієї політики мають піддаватися періодичному перегляду та актуалізації відповідно до нових реалій. Зміна економічної ситуації в країні, тенденцій суспільного розвитку, реалізація структурних реформ, трансформація зовнішніх чинників впливу та внутрішнього потенціалу розвитку соціальної сфери, модернізація інституційного середовища її функціонування потребують відображення та урахування цих

змін в бюджетній політиці. Проте, надмірна варіативність бюджетної політики у соціальній сфері загрожує перспективам її ефективного функціонування й розвитку, зважаючи на довгостроковий характер впливу бюджетних інструментів на процеси, які відбуваються у соціальній сфері та наявність певного часового лагу між прийняттям рішення щодо новацій у бюджетних відносинах та відповідним результатом діяльності соціальної сфери. Уникнути ризику високого рівня варіативності бюджетної політики допомагає чітке закріплення її пріоритетів у бюджетній стратегії. За цих обставин можлива функціональна адаптація бюджетної політики, коли досягнення стратегічних цілей розвитку соціальної сфери забезпечується за рахунок комбінації методів та інструментів бюджетної політики, пошуку оптимального їх поєднання.

Виняткове значення у забезпеченні ефективності бюджетної політики у соціальній сфері має принцип транспарентності. Управлінська наука виробила кілька рівнів забезпечення транспарентності та участі громадськості в управлінні суспільним розвитком. Транспарентність бюджетної політики забезпечується через застосування процедур публічного обговорення бюджетних ініціатив у соціальній сфері, залучення до розробки управлінських рішень стейкхолдерів, зокрема інститутів громадянського суспільства, активних громадян. Завдяки цьому досягається компроміс інтересів при ухваленні складних рішень щодо перегрупування бюджетних ресурсів, оптимізації їхньої структури та ін.

Крім цього, транспарентність бюджетної політики у соціальній сфері є запорукою підтримки дій органів влади з боку громадськості, уникнення підґрунтя для появи конфліктів у відносинах влади з населенням. Важливість діалогу влади з громадськістю у питанні реалізації бюджетної політики у соціальній сфері обумовлюється й тим, що в сучасних умовах відбуваються складні реформи у галузях освіти, культури, охорони здоров'я, які передбачають ухвалення та званих «непопулярних» рішень щодо закриття закладів соціальної сфери та вивільнення працівників, обмеження видатків бюджету за окремими цільовими програмами, впровадження нових схем розподілу фінансування, розробку систем оцінювання ефективності видатків та ін. У багатьох випадках ці реформаторські заходи негативно сприймаються частиною суспільства і тільки максимальна відкритість рішень, тісний діалог з громадськістю дають підстави очікувати, що новації не супроводжуватимуться зростанням соціальної напруги.

Еволюція бюджетної політики забезпечила формування її спеціальних принципів, до яких ми схильні відносити принципи нейтральності, адресності, використання середньострокового бюджетування, урахування об'єктивних обмежень. Принцип нейтральності бюджетної політики найбільш притаманний для країн з перехідною економікою [6]. В умовах недостатнього розвитку інституційного забезпечення бюджетної політики навіть обґрунтовані та дієві з теоретичного погляду заходи можуть виявитись неефективними на практиці, не спричинити значних результатів у функціонуванні соціальної сфери. Видатки бюджетів соціального спрямування, до яких зараховують видатки на освіту, охорону здоров'я,

розвиток фізичної та духовної культури, у фінансовій науці визначають як такі, що індукують економічне зростання (growth friendly productive public expenditures) [1]. Проте, у державах з перехідною економікою і слабо розвинутих інституційним забезпеченням (домінуванням екстрактивних інститутів) така кореспонденція може бути невідчутною. У цьому випадку важливе не тільки нарощування бюджетних видатків у галузі соціальної сфери, але й їх структурна оптимізація для підвищення ефективності використання. Як зазначають Т. Канєва та М. Шаповал, тільки у випадку, коли буде наявною експоненціальна залежність між обсягами бюджетних видатків на надання певних послуг та їхньою якістю, «...можна говорити про успішне бюджетне стимулювання суспільного розвитку, відчутне зростання інтелектуального капіталу» [5, с. 222].

Спеціальним принципом бюджетної політики у соціальній сфері є її адресність, передумовою чого є об'єктивне та неупереджене оцінювання потреби суспільства у відповідних послугах. Супереч стереотипам про переваги вільного ринку, в умовах самоусунення держави від регулювання надання суспільних послуг їх ефективний та справедливий розподіл у суспільстві й досягнення на цій основі суспільного добробуту неможливі. Тому забезпечення оптимізації продукування суспільних благ та їх ефективний розподіл – головне завдання бюджетної політики у соціальній сфері, що у розвинутих країнах забезпечується через застосування інструментів фіскально-бюджетного регулювання. Це формує умови для безпосередньої оплати суспільством вартості цих благ, а отже оптимізації їхнього розподілу. У перехідних економіках, де відсутні економічні передумови для такого алгоритму відсутні, важливим питанням ефективності бюджетної політики є стандартизація процедур надання послуг та уніфікація підходів до оцінювання їхньої вартості, а також періодичний моніторинг потреб суспільства у відповідних послугах. Бюджетна політика у державах з перехідною економікою має передбачати гарантії подолання ринкових деліктів, усувати суспільне напруження, знижувати депривації, забезпечувати доступність послуг, не пригнічуючи при цьому мотивації до господарської діяльності.

Актуальним спеціальним принципом бюджетної політики на сьогодні є імплементація середньострокового бюджетування. Воно передбачає визначення цілей та завдань бюджетної політики за схемою «наступний за поточним + два подальші роки» та їх тісний зв'язок з пріоритетами стратегії розвитку держави та галузі соціальної сфери. Дотримання логічного ланцюга бюджетної політики забезпечує її послідовність, дає змогу оптимізувати структуру бюджетних ресурсів, забезпечити високий рівень прозорості управлінських рішень. Втім, ефективність застосування цього принципу значною мірою залежить від еволюції інституційного забезпечення й усунення інституційних «пасток», таких як проектування неефективних бюджетних програм, високі транзакційні витрати на застосування середньострокового бюджетування та ін. Нарешті, спеціальний принцип урахування об'єктивних обмежень при реалізації бюджетної політики у соціальній сфері передбачає,

що така політика має враховувати формалізовані та неформалізовані обмеження, які впливають на перебіг бюджетних відносин. Ці обмеження можуть бути продиктованими економічною раціональністю (ліміти фінансування поточних витрат, превентивні обмеження щодо нераціонального використання бюджетних коштів та ін.), а також суспільними стереотипами (стійкими переконаннями суспільства щодо необхідності обмеження певних видатків бюджету соціального спрямування), що є результатом протистояння нових та застарілих формальних і неформальних суспільних інститутів.

Список використаних джерел:

1. Mura P. O. How growth-friendly are productive public expenditures? An empirical analysis for Eastern Europe. *Theoretical & Applied Economics*. 2014. Vol. 21. Issue 10. P. 7-20.
2. Дем'янишин В. Теоретичні засади бюджетної політики. *Світ фінансів*. 2007. Вип. 1 (10). С. 19-34.
3. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 2. / Редкол.: Мочерний С. В. (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с.
4. Засади формування бюджетної політики держави: монографія / Єрмошенко М., Єрохін С., Плужніков І. та ін.; за наук. ред. д. е. н., проф. М. Єрмошенка. К.: НАУ, 2003. 284 с.
5. Канєва Т., Шаповал М. Методологічні засади бюджетної політики. *Бізнес-Інформ*. 2019. № 6. С. 218-226.
6. Пасічний М. Д. Методологічні засади формування фінансової політики країни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 3. С. 116-130.
7. Формування і функціонування бюджетної системи України. Монографія / Булгакова С., Колодій О., Єрмошенко Л. та ін.; за заг. ред. А. Мазаракі. К.: Книга, 2003. 344 с.

Ахтаніна Вікторія Віталіївна
студентка гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: к. е. н., доцент Шашкевич О. Л.

ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ СТИМУЛЮЮЧИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНИХ ВИДАТКІВ

Певна обмеженість державних фінансових ресурсів зумовлюють необхідність пошуку альтернативних джерел фінансування соціальних послуг з метою зменшення тиску на Державний бюджет України, Пенсійний фонд України та інші соціальні фонди. Крім того, актуальними є питання вдосконалення стимулюючих механізмів соціальних видатків і допомог.

В першу чергу, необхідно покращити планування соціальних видатків державного бюджету, підвищити рівень наукового обґрунтування обсягів видатків і врахування при визначенні їхнього розміру дії всіх зовнішніх і внутрішніх чинників, які на них впливають. Слід відходити від практики визначення розмірів видатків лише на основі показників попереднього бюджетного року та їх коригування на рівень інфляції.

Слід постійно вдосконалювати прогресивний метод бюджетного планування – програмно-цільовий в частині змісту паспортів бюджетних програм. В цих програмах повинні бути чітко встановлені цілі і грошові показники, які характеризують результати реалізації програми, особливо це стосується програм у соціальній сфері.

В Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки зазначається, що «показники результату діяльності головних розпорядників бюджетних коштів повинні відображати реальні соціально-економічні наслідки реалізації політики та ступінь досягнення стратегічних цілей держави у відповідній сфері. Подальше удосконалення системи результативних показників бюджетних програм має бути спрямовано на посилення їх орієнтованості на висвітлення обсягу і якості надання державних послуг та рівня задоволення їх отримувачів» [1].

При фінансуванні програм чи заходів щодо реалізації соціальної функції держави слід залучати альтернативні доходи та застосовувати дольове фінансування, за якого кошти на безповоротній основі надаються лише за умови спільного фінансування із залученням місцевих бюджетів, коштів підприємств і домогосподарств. Такий підхід сприятиме послабленню утриманських настроїв з боку одержувачів допомог та забезпечить певну економію державних ресурсів.

Не зважаючи на те, що необхідно економно витратити обмежені державні ресурси, слід також підвищувати якість надання соціальних послуг населенню. Для цього треба ретельно аналізувати постачальників соціальних послуг в процесі формування державного замовлення тому, що не завжди можлива економія у наданні послуги доцільна й може супроводжуватися зниженням їх якості. У цьому плані доцільно збільшувати частку капітальних видатків у складі видатків на соціальну сферу. У 2020 р. частка капітальних видатків в

Державному бюджеті України складала усього 7,4% [2]. Дана величина є дуже незначною і не дає змоги забезпечити розвиток соціальної сфери та інших складових державного сектору економіки.

Одним із завдань, визначених вище згаданою Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки є «підвищення ефективності державних видатків завдяки проведенню комплексного аналізу доцільності та ефективності видатків і зміни підходів до їх здійснення шляхом переходу від утримання установ до надання якісних державних послуг» [1]. Такий підхід має безумовну ефективність тому що призведе до докорінної зміни пріоритетів в організації діяльності закладів соціальної сфери. Головний аспект їхньої діяльності повинен бути визначений як конкретний перелік і якісні ознаки соціальних послуг громадянам.

Доцільно провести наукове обґрунтування пільг по соціальним допомогам і запровадити чіткий облік їх одержувачів, т. б. єдиний реєстр одержувачів соціальних допомог. Загалом необхідна систематизація переліку соціальних пільг відповідно до стратегічних і тактичних цілей соціальної політики. При визначенні права на одержання соціальних допомог доцільно ширше використовувати непрямі методи обстеження майнового і фінансового стану претендентів на одержання соціальної допомоги чи пільги. Тому, що непоодинокими є випадки, коли соціальну допомогу одержують особи, які приховують свій дійсний майновий та фінансовий стан, а люди, які справді потребують державної підтримки, її не одержують. Процес визначення осіб, які мають право на соціальні пільги, повинен бути прозорим і гласним, а перелік одержувачів допомог і пільг має бути доступним для ознайомлення всім бажаним.

Необхідно запроваджувати адресне надання пільг, що дасть можливість допомагати конкретній особі з врахуванням її майнового стану, а не знеособлено всім абсолютно. Мова йде про пільги на оплату проїзду на транспорті, оплату житлово-комунальних послуг, палива, придбання лікарських засобів, встановлення телефону та ін. З питанням адресності соціальних пільг корелюється проблема їх монетизації, т. б. виплата конкретної суми грошей замість надання пільги по оплаті. Справа в тому, що не всі громадяни в однаковій мірі користуються пільгами і тому краще їх надати у вигляді певної суми грошей.

Виплата компенсацій надавачам соціальних послуг повинна включати контроль за їх діяльністю з боку органів державного фінансового контролю. Мова йде про запровадження чіткого обліку обсягів надання послуг, що необхідно для визначення розміру відшкодування та компенсації. На практиці часто підприємства, які надають ті чи інші послуги, завищують обсяги наданих послуг для одержання з бюджету більших компенсацій.

Ми вважаємо, що вкрай необхідно збільшувати обсяги коштів на державну підтримку і соціальний захист сімей, дітей та молоді як основи для майбутнього розвитку України. У структурі видатків Державного бюджету України занадто мало виділяється коштів на таку ціль, враховуючи наявний стан щодо бідності дітей та нерівні можливості, які є для їхнього розвитку та й

життя загалом. Крім того, потрібно більше коштів виділяти на заклади позашкільної освіти, фізичної культури і розвитку дітей.

Для того, щоб кардинально покращити ситуацію з бідністю дітей та зменшити її рівень, необхідно хоча б частково відновити мережу установ та служб, які опікуються дітьми. Слід проводити виховну роботу серед населення і пропагувати благодійну та подвижницьку діяльність тих, хто всиновлює дітей-сиріт, допомагає дітям та малозабезпеченим сім'ям з дітьми. Для таких сімей треба розширити перелік соціальних пільг (по податках, зборах, орендній платі, кредитуванню, сплаті комунальних платежів, проїзду, оздоровленню дітей тощо) з метою стимулювання такої діяльності.

У сфері пенсійного забезпечення доцільно проводити зміни, спрямовані на встановлення справедливих підходів до призначення пенсій всім категоріям громадян. Суттєва диференціація розмірів пенсій спричинює розшарування суспільства та зuboжіння переважної кількості населення. Давно ведеться мова про скасування великих пенсій окремим категоріям пенсіонерів. Також необхідно вдосконалити механізм визначення розміру пенсій за віком шляхом посилення впливу страхового стажу на розмір пенсій. Таким чином, буде більш точно враховано внесок особи у суспільне виробництво.

Необхідна систематична масова виховна та роз'яснювальна робота серед населення, молоді і дітей щодо легалізації доходів, уникнення виплати заробітної плати «в конвертах». Вихідним постулатом для зміни в такому напрямі свідомості громадян повинна стати теза про залежність рівня і якості суспільних благ, які вони одержують, від повноти сплати податків і зборів до державних фондів.

Зменшенню «тиску» обтяжливих виплат на Пенсійний фонд України повинно сприяти підвищення рівня оплати праці загалом як бази для внесення податків до бюджету і єдиного соціального внеску – до бюджету Пенсійного фонду. Крім того, важливо найскоріше запровадити 2 рівень пенсійної системи – обов'язкове накопичувальне страхування та сприяти розвитку недержавних пенсійних фондів.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме більш кращому фінансовому забезпеченню соціальної функції держави.

Список використаних джерел:

1. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text>.

2. Статистичні збірники Міністерства фінансів України за 2012-2020 рр. URL: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.

Граділь Віта Ємільвна
студентка гр. ПОФГзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., професор Кириленко О. П.

ЗАВДАННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ ТА МИТНИХ БРОКЕРІВ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Найважливішою складовою грамотності населення у сфері зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) є доступна інформованість з цих питань. Митна справа в Україні покликана забезпечувати зовнішню торгово-економічну політику та сприяти міжнародній адаптації держави після часів радянського протистояння з цивілізованим світом та всупереч істеричному супротиву російської політичної верхівки. Завдяки детальному опису дій та положень ЗЕД в діючій законодавчій базі, зокрема в Митному кодексі України та Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність», ми володіємо достатньою кількістю необхідної інформації. Проте її доступність та універсальність залишають бажати кращого.

Основними завданнями митних органів щодо покращення інформованості населення у сфері ЗЕД є: вдосконалення процедури і переліку документів для митного оформлення; створення єдиної стабільної бази товарів для квотування та ліцензування; спрощення реєстрації нерезидентів суб'єктами ЗЕД; подальший розвиток електронного документообігу.

Завдяки опису в Митному кодексі митних режимів та умов їх застосування, заборони або обмеження ввезення чи вивезення, а також транзиту через Україну товарів та транспортних засобів, умов та порядку здійснення митних платежів, застосування митних пільг ми можемо самостійно розібратись зі своїми можливостями: чи то подорожуючи з ручною поклажею або вантажем, чи розглядаючи привабливі офerti зарубіжних партнерів.

Проте вже в найголовнішому документі – Митному кодексі, у розділі стосовно інформування про митні правила закладені бюрократичні перепони. В п.1. ст. 19 записано, що митні органи інформують заінтересованих осіб про митні правила у встановленому законом порядку.

Виникає питання: чому тільки заінтересованих, а не широкий загал? А встановлений законом порядок передбачає офіційне звернення в тій, чи іншій формі, та надання офіційної відповіді в певний термін. Що робити людині з валізами на вокзалі, або в аеропорту, коли замість роз'яснення і пропозиції допомоги оформляється штраф, конфіскація, чи унеможлиблюється поїздка? Рахуємо, що поряд з обов'язковим митним «лікбезом» повинен бути зроблений і зустрічний крок людей в митній формі назустріч пересічним громадянам: хворому з «зайвим» блістером таблеток, туристу з недопитою пляшкою, переселенцю з сімейним альбомом старшим за 50 років тощо. Такий індивідуальний підхід, звичайно, не повинен суперечити дійсно проти

контрабандним, антитерористичним, проти епідеміологічним та іншим подібним заходам.

Для доступу заінтересованих осіб до митної інформації застосовуються певні інформаційні технології. В Митному кодексі обумовлено що у відповідях на запити заінтересованих осіб може надаватися і додаткова інформація, яку вважають доцільною митні органи. Проте на практиці є випадки, коли така інформація, у встановлені законодавством терміни, ставала неактуальною внаслідок прийняття митницею заходів у свої, більш стислі строки.

Митні органи надають не тільки інформацію, яку запитувала заінтересована особа, а й будь-яку іншу інформацію, яка стосується запиту, якщо її доведення до відома заінтересованої особи вважається доцільним митним органом.

Не можна заперечувати, що певна інформація, типу основних заборон, або пілг розміщуються в місцях розташування митних органів для загального ознайомлення. Вони друкуються як українською мовою, так і офіційними мовами суміжних країн та мовами міжнародного спілкування. Проте хотілось би частіше бачити таку інформацію на міських стендах, з екранів телевізорів, спостерігати бесіди та консультації в засобах масової інформації.

До речі, консультування з питань митної справи повинно безоплатно надаватись митними органами, але лише за зверненнями осіб, які вже переміщують товари та транспорт через кордон. І про яку оперативність можна говорити, якщо вони надаються митницями за місцем розташування підприємств (за місцем проживання або тимчасового перебування громадян) або центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, в усній, письмовій або, за бажанням заінтересованої особи, електронній формі у строк, що не перевищує 30 календарних днів, наступних за днем отримання відповідного звернення. Консультації в письмовій формі надаються у вигляді рішень митних органів.

Не зрозумілою, також, є вимога, що консультація з питань практичного застосування окремих норм законодавства України з питань митної справи має індивідуальний характер і може використовуватися виключно особою, якій надано таку консультацію. Проте, в окремих випадках при визнаній потребі Державна митна служба України своїми наказами затверджує узагальнені консультації та оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті.

Отже, узагальнюючи сказане, зазначимо, що при виникненні питання необхідності переміщення через митний кордон вантажу, товару, транспортного засобу, тощо, доцільно звернутись до спеціально підготовленого фахівця – митного брокера. Митні брокери, це незамінна ланка між учасником зовнішньоекономічної діяльності та митницею. Саме вони узгоджують інтереси держави в особі службових осіб митниці, які контролюють, щоб не упустити ні копійки з оподаткування міжнародних операцій та суб'єктів господарювання, зміст підприємницької діяльності яких: дешевше купити – дорожче продати. І саме тут кропітка індивідуальна

роз'яснювальна робота агентів з митного оформлення стає запорукою успішної зовнішньоекономічної діяльності клієнта.

Для забезпечення більш ефективної зовнішньоекономічної діяльності створений інститут авторизованного економічного оператора (АЕО). Підприємства, які в тій чи іншій мірі займаються зовнішньоекономічною діяльністю, – імпортери, експортери, перевізники, брокери, митні склади та інші, і зарекомендували себе сумлінними, дисциплінованими виконавцями, за встановленою процедурою набувають цього статусу. Вони користуються довірою митних органів, користуються фінансовою гарантією, мають право самостійно опломбовувати вантажі, і першочергово проходять ряд митних процедур у спрощеному порядку. Проте такі поступки не спростовують вимог щодо пильності митних органів. Для цього розвивається і вдосконалюється система управління ризиками.

Кордонська Анна Русланівна
студентка гр. ФФМ-21, ФФО, ЗУНУ, м Тернопіль
Науковий керівник: д. е. н., професор Лободіна З. М.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Державний бюджет є складним економічним і суспільним явищем. Історично державний бюджет, як бюджет державної влади, має тривалу історію і обов'язково присутній в кожній країні. Необхідність державного бюджету зумовлена тим, що він є центральною складовою державних фінансів, їх фінансовою базою; це - фінансовий план країни розвитку країни. Без такого централізованого фонду, яким є державний бюджет, не можливе виконання державою своїх функцій. Державний бюджет складає фінансове забезпечення функцій держави. Однією з особливостей державного бюджету є те, що він має силу закону.

У суспільстві й в економіці державний бюджет відіграє надзвичайно велику роль, яка має різновекторні аспекти: державний бюджет - головний фінансовий план країни; з державного бюджету відбувається фінансування найважливіших державних потреб і потреб населення; державний бюджет виступає інструментом перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу країни; державний бюджет є засобом вирішення регіональних проблем і джерелом забезпечення регіонального розвитку.

Особлива роль і місце у бюджетній системі державного бюджету передбачає специфіку його формування та використання. Склад доходів і видатків Державного бюджету України має певні особливості, що визначено у Бюджетному кодексі України. Встановлений порядок розподілу доходів у бюджетній системі гарантує державі стабільне і у повному обсязі наповнення державної скарбниці, а також здійснення запланованих видатків. Загалом у Державному бюджеті України протягом 2016-2020 рр. зосереджувалося близько 3/4 доходів бюджетної системи (без міжбюджетних трансфертів) і 60-77% видатків бюджетної системи. Основу доходів державного бюджету складають податкові надходження – у 2020 р. їх було майже 80%; серед них найбільше фіскальне значення мають ПДВ, акцизний податок, податок на прибуток підприємств, ПДФО.

Доходна база Державного бюджету України потребує подальшого зміцнення, яке можна досягти головним чином не за рахунок збільшення ставок податків, а кращого адміністрування існуючих, проведення постійного контролю і моніторингу за процесом сплати податків і зборів, налагодження дружніх відносин між податковими органами і платниками, активізації роз'яснювальної роботи серед платників, пропаганди високої податкової культури як основи патріотизму громадян.

У складі видатків Державного бюджету України передбачено видатки, які не фінансуються з інших бюджетів, це: на виконання загальнодержавних функцій - утримання вищих органів влади і управління, громадський порядок,

безпеку та судову владу, оборону та обслуговування державного боргу, видатки пов'язані із міжнародною діяльністю країни. Крім того, з держбюджету надаються трансферти місцевим бюджетам.

На видаткову частину Державного бюджету України вже протягом восьми років має вплив такий зовнішній чинник, як триваючі військові дії на Сході країни і необхідність нарощування військових видатків. У 2020 р. додався ще один несприятливий чинник – це розгортання пандемії коронавірусу і запровадження локдауну.

З метою оптимізації видатків необхідно, на нашу думку, зробити перегляд напрямків використання бюджетних коштів та скоротити або відмовитися від окремих видатків, які мають непродуктивний характер. Звичайно, що мова йде про непомірно «роздуті» управлінські видатки. Поряд з цим недофінансованими залишаються видатки на оборону, частка яких у структурі видаткової частини державного бюджету дещо зменшилася. В умовах загострення військової ситуації на Сході країни вкрай необхідно нарощувати видатки на оборону.

Актуальним питанням залишається підвищення рівня оплати праці медичним працівникам, особливо в умовах триваючої пандемії коронавірусу. Потребують також збільшення видатки на утримання лікувальних закладів також в контексті необхідності подолання пандемії.

Достатньо обтяжливими для бюджету є видатки на обслуговування державного боргу. Ці видатки вимагають проведення постійного спостереження та контролю. Для ефективного управління процесом обслуговування державного боргу доцільно змінювати його структуру в напрямку збільшення частки внутрішніх запозичень. Адже тривале перевищення зовнішніх запозичень гальмує розвиток вітчизняного фінансового ринку, свідчить про недовіру українських інвесторів до державних інституцій.

Суттєвою структурною проблемою Державного бюджету України є невисокий рівень капітальних видатків, що характеризує його як бюджет «проїдання», а не бюджет розвитку. Зазначена проблема не є новою і вимагає проведення системних змін і заходів в напрямку переорієнтації бюджетних ресурсів на цілі інвестування, проведення капітального ремонту, модернізацію, реконструкцію та інші цілі розвитку всіх сфер економіки.

Виконання державного бюджету потребує вдосконалення бюджетного процесу, в частині покращення виконавської дисципліни у фінансових органах, які здійснюють обслуговування державного бюджету, адже з року в рік спостерігається стабільне невиконання окремих груп доходів і видатків. Крім того, необхідно покращувати бюджетне планування.

Для того щоб підтримувати стабільність державного бюджету необхідно шукати шляхи виходу із несприятливих обставин, вдосконалювати формування та виконання державного бюджету, запроваджувати новітні підходи, які дадуть змогу протистояти новим зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Одним з таких методів є програмно-цільовий метод, що передбачає складання бюджетних програм. В бюджетних програмах зазначаються певні цілі, яких треба досягнути за допомогою використання бюджетних коштів. Важливо, що ПЦМ дає можливість практично застосовувати середньострокове бюджетне планування. Крім того, створює підставу для проведення постійного моніторингу та контролю за використанням бюджетних коштів. Ще однією позитивною характеристикою застосування ПЦМ є можливість досягти більшої прозорості у бюджетному процесі і залучити до нього широкі верстви громадськості і населення.

Підвищення ефективності використання ресурсів державного бюджету можна досягти шляхом вдосконалення програмно-цільового методу планування через обґрунтування показників бюджетних програм. Досить розповсюдженим недоліком сучасної практики застосування ПЦМ є його формальний характер, як щодо державного, так і місцевих бюджетів.

В умовах демократизації українського суспільства вдосконалення практики формування і виконання Державного бюджету України обов'язково повинно проходити в напрямку створення більшої прозорості процесу функціонування держбюджету та залучення широких верств громадськості до цього процесу. Міжнародні організації рекомендують уряду України: покращувати якість бюджетних документів, регулярно представляти Громадський бюджет, публікувати піврічний звіт та підвищувати ступінь участі громадськості у бюджетному процесі.

У процесі проведення обговорення доречно застосовувати доступні і зрозумілі форми представлення інформації про державний бюджет, які дають можливість зрозуміти зміст інформації та зробити певні висновки на підставі цього. Таким інструментом подання інформації є інфографіка – графічний спосіб представлення бюджетної інформації, який дає змогу швидко та доступно довести до користувача складні дані щодо формування і використання бюджету.

Одним з центральних питань, які стосуються задоволення потреб населення за рахунок коштів державного бюджету, є дотримання принципу гендерної рівності. Найважливішими проявами даного принципу у бюджетній сфері повинно бути забезпечення здійснення видатків з бюджету на однакових засадах для всіх груп населення. Крім того, принцип гендерної рівності у бюджетній сфері передбачає надання усім групам населення рівних можливостей щодо контролю формування та використання бюджетних коштів. Для того, щоб гендерне бюджетування набуло поширення в Україні, необхідно щоб використання даного принципу було закріплено у Бюджетному кодексі України.

Реалізація запропонованих заходів, на наш погляд, дасть змогу покращити процес формування та виконання Державного бюджету України.

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ
Збірник наукових праць
кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнського національного університету.
Випуск 1
м. Тернопіль**